

Strateška i taktička pozicija konjice u ratovanju od kasnog srednjeg vijeka do Napoleonskih ratova

Krilić, Ivo

Master's thesis / Diplomski rad

2025

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:947401>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest
Diplomski jednopredmetni studij povijesti

Ivo Krilić

**Strateška i taktička pozicija konjice u ratovanju od
kasnog srednjeg vijeka do Napoleonskih ratova**

Diplomski rad

Zadar, 2025.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski jednopredmetni studij povijesti

**Strateška i taktička pozicija konjice u ratovanju od kasnog
srednjeg vijeka do Napoleonskih ratova**

Diplomski rad

Student/ica:

Ivo Krilić

Mentor/ica:

Milorad Pavić

Zadar, 2025.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ivo Krilić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Strateška i taktička pozicija konjice u ratovanju od kasnog srednjeg vijeka do Napoleonskih ratova** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 27. siječnja 2025.

Sadržaj

1. Uvod	5
2. Povijesni pregled od starog do razvijenog srednjeg vijeka	7
3. Kasni srednji vijek	27
3.1. Veliki mali rat kao osnova strategije	32
3.2. Ustroj i taktičke karakteristike kasnosrednjovjekovne konjice	36
3.3. Crecy	38
3.4. Poitiers	41
3.5. Agincourt	43
4. Rani novi vijek	50
4.1. Strateški ciljevi prve faze Talijanskih ratova	53
4.2. Bitka kod Fornova	56
4.3. Strateške promjene u načinu ratovanja do bitke kod Ravenne	59
4.4. Bitka kod Ravenne	63
4.5. Sjever Italije do bitke kod Pavije	66
4.6. Bitka kod Pavije	67
5. Tridesetogodišnji rat	71
5.1. Specijalizacija konjice i novi načini ratovanja	73
5.2. Profesionalizacija vojske	77
5.3. Od prozora do gore	80
5.4. Bitka kod Bile hore	86
5.5. Lav sa sjevera	88
5.6. Bitka kod Lützena	95
5.7. Od Brede do Rocroia	97
5.8. Bitka kod Rocroia	100
6. Sedmogodišnji rat	105
6.1. <i>Der Alten Fritz</i> i tri ljute žene	111
6.2. Bitka kod Rossbacha	115
6.3. Bitka kod Leuthena	116
7. Zaključak	119
8. Sažetak	121
9. Summary: Strategic and tactical position of the cavalry in warfare from the late Middle Ages to the Napoleonic wars	124
10. Popis literature	127

1. Uvod

"Volim veselu plimu s Uskrsa što donosi lišće i cvijeće; i volim radosne pjesme ptica koje odjekuju kroz drveća. Ali isto volim vidjeti, kroz livade, šatore, male i velike; i imam veliko veselje vidjeti, raspoređene u polju, vitezove i konje u punoj bojnoj opremi; uživam kada izvidnici razmiču ljude i stoku s puteva; i volim kada ih prati veliki broj vitezova; i moje srce ispuni se s radošću kad vidim jake utvrde opsjednute, i zidine slomljene i zauzete, i ratnike na opkopima ... Mace, mačevi, kacige raznih nijansi, štitovi što će napuknuti i razbiti se čim bitka počne; i mnogo vazala skupa ranjenih; i konje mrtvih i ranjenih kako lutaju. A kada bitka otpočne neka svi ljudi plemenita roda ne misle o ničem osim o lomu glava i oružja; jer bolje je umrijeti nego poražen živjeti. Govorim vam, ne pronalazim takav užitak u hrani, ni u vinu, ni u snu, kao u poklicima "Juriš! Juriš!" s obje strane, i u rzanju ždrijebaca što izgubiše jahače, i u jaucima "Pomoć! Pomoć!"; u gledanju ljudi velikih i malih kako padaju na travu pored opkopa; i na kraju u gledanju mrtvih s odlomljenim dijelovima kopalja još u njihovim tjelesima."¹

Tako je pjevao trubadur iz druge polovice 12. stoljeća, prema Blochovom mišljenju, mali plemić iz Perigorda, Bertrand de Born.² Za vrijeme života autora prethodno navedenog djela, konj i jahač postali su neizostavna komponenta bojišta Europe srednjeg vijeka. Ipak, konjica nije uvijek imala ulogu najboljih i najkvalitetnijih postrojbi vojski, štoviše, ta je uloga varirala o vojskama i periodima kroz povijest ratovanja. Ovaj će rad pokušati odgovoriti na pitanja razvoja i napretka konjičkih postrojbi od starog do razvijenog srednjeg vijeka u svojem prvom poglavlju, zatim, kroz primjere četiri velika europska sukoba od visokog srednjeg vijeka do kraja

¹ M. Bloch, 1962., 293.

² M. Bloch, 1962., 293.

Sedmogodišnjeg rata. Razvoj i eksperimentiranje stavit će konjicu u razne pozicije i uloge na bojištima Europe koji će biti istraženi u radu. Strateška i taktička pozicija konjice u stilu ratovanja vojski zapadne i srednje Europe središte je interesa rada uz blage derivacije vezane uz istočne narode koji će donijeti mnoge inovacije i tehnologije u razvoju konjaništva, od njegovih početaka na Bliskom istoku, do njegova usavršavanja na zapadu.

2. Povijesni pregled od starog do razvijenog srednjeg vijeka

"...Ja sam uništio, razorio i spalio njihove gradove. Ostali su prestrašeni pobjegli u planine. Na drugi dan [od tada] vrhove planine Išrun nisu mogle prijeći ni moje kočije ni moja konjica, [...]..."³

Prva referenca na konjicu u Neoasirskim analima potječe iz vladavine Tukulti-Ninurta II. s početka 9. stoljeća prije Krista. Koncept jahača i konja bio je naravno poznat i prije samih anala. Najranija povijest konjanika ostaje u magli prošlosti. Pretpostavke o nastanku najranijih konjanika vezana je uz narode istočno ili sjeverno od Asirije. Ipak, čvrsti dokazi o istima kao i njihova najranija povijest vjerojatno je zauvijek izgubljena. Stoga, početak ovog rada neminovno ulazi *in medias res*.

Reforme koje su proveli asirski vladari, s naglaskom na Tiglet-Pilesera III., promijeniti će prirodu asirske vojske koja više neće biti regrutirana i ograničena na službu od proljeća do jeseni, već će postati stajaća, profesionalna, i najveća vojna sila svoga vremena.⁴ Ruku pod ruku s ostatkom vojske dolazi do razvoja konjice sponzoriranog od države. Od najranijeg spomena u asirskim analima pa nadalje konjica postaje sve češća pojava. Osim anala prikazi konjanika pojavljuju se na reljefima zidova. Konjica postaje sve važniji element asirske vojske iako opisi početaka kampanja do kraja 9. pr. Kr. još uvijek započinju s formulom: *"Pozvao sam moje kočije i moje pješništvo."*⁵ Dakle, kočije su i dalje bile integralni dio svake kampanje. Kontinuitet upotrebe kočija u ratovanju ostao je neprekinut od brončanog doba. Upotreba kočija i konjice imala je svoje sličnosti i razlike. Kočije su imale ulogu borbenih platformi sa sulicarima, strijelcima ili kopljima,

³ A.O. 100.5, 35-40; A. K. Grayson, 1996., 172-173.

⁴ M. Healy, 1991., 17-20.

⁵ T. Deszö, 2012., 16.

dok je konjica imala sličnu ulogu sa sulicama ili strijelcima dok su glavne razlike bile u korištenju oružja u bliskoj borbi. Zaključci se temelje na prikazima asirskih konjanika koji jašu u paru gdje jedan konjanik drži uzde oba konja dok drugi odapinje strijelu, kao i u prikazima konjanika s kopljima, štitovima i mačevima.⁶ Značajan rod vojske pod pokroviteljstvom izuzetno militarizirane države ubrzo ulazi u carski period s podjelom na strijelce i kopljanike. Sve učestaliji prikazi konjice na reljefima kao i pojava u tekstovima daju naslutiti da je započeo period u kojem konjica polako zamjenjuje kočije koje su vladale bojnim poljima stoljećima.⁷ Podjela i diverzifikacija uloga unutar same konjice počinju od početka sedmog stoljeća pr. Kr. s naglaskom na vladavinu Asurbanipala.⁸

U isto vrijeme u Grčkoj dolazi do finaliziranja konačnog oblika Ilijade koji se prenosi usmenom predajom. U samom djelu nema referenci na konjicu, dok su kočije itekako prisutne. Ipak, dok Ahilej vuče kočijom beživotno tijelo Hektora,⁹ krotitelja konja,¹⁰ prikazi konjanika za vrijeme Mračnog perioda u Grčkoj i formacije samog epa počinju se pojavljivati.¹¹ Prema Wrightsonu koji prenosi ideju Greenhalgha konji su bili samo sredstvo prijevoza elitnih ratnika u bitku¹² koja se vodila na njihovim nogama. Nalazi oružja iz protogeometrijskog i geometrijskog perioda potvrđuju njihove hipoteze.¹³ Ideja profesora Wrightsona je da su konji kao jeftinije i praktičnije sredstvo prijevoza zamijenili kočije. Naravno, treba naglasiti da period formiranja epa ne odgovara povijesnom događaju vezanom za sam Trojanski rat koji se zbije netom prije kolapsa

⁶ T. Deszö, 2012., 13-15.

⁷ T. Deszö, 2012., 16-22.

⁸ T. Deszö, 2012., 22.

⁹ *Iliad*, XXII., 154.

¹⁰ *Iliad*, XXIV., 174.

¹¹ G. Wrightson, 2019., 39.

¹² Istu ulogu imaju kočije u epu.

¹³ G. Wrightson, 2019., 39.

brončanodobnih civilizacija koje su itekako koristile kočije u ratnim sukobima. Dakle, naratoru epa u mnogo kasnijem periodu koji graniči s hoplitskom revolucijom rat bi se činio mnogo bliži sudarima pješništva nego upotrebom raznih rodova vojske¹⁴ s elementima poetske slobode koja opisuje sukobe pojedinih junaka umjesto vojski.¹⁵

Dok su Grci još uvijek bili u najranijim fazama razvoja njihovih konjičkih vještina nova će sila s istoka objeručke prihvatiti nove tendencije te ih dodatno razviti. Perzijanci su u jako kratkom roku od vladavine Kira Velikog do Darija I. pokorili čitav civilizirani istok. U tom podvigu im je uvelike pomogao novi rod vojske koji je počeo u potpunosti istiskivati kočije u korist konjanika. Štoviše, sam Darije na natpisu iz Suse hvali svoje vještine kao vojnika i konjanika.¹⁶ Ksenofont u Kirupediji spominje da je drevni običaj Perzijanaca bio da oni koji su imali zemlju opreme konjanike od njihovih prihoda i da u slučaju rata konjica zauzme mjesto na bojnopolju.¹⁷ Nadalje, Ksenofont u duhu *Naputka hiparhu*¹⁸ komentira inovacije te degradacije koje su uslijedila među perzijskom konjicom. Prema Ksenofontu, Kir je uveo obvezne oklope za konje i jahače zajedno s kopljima i sulicama.¹⁹ U velikom Carstvu koje su osvojili Perzijanci postojali su nomadski ili polu-nomadski žitelji koji su zbog svojih vještina na konjima postajali plaćenici kralja koji ih je permanentno stacionirao u utvrde satrapija gdje su plaćani direktno iz kraljeve riznice zajedno s njegovom osobnom vojskom kako bi se smanjila mogućnost pobune od strane satrapa. Naravno, i sami satrapi su financirali vojnike, konjanike, i egzotične plaćenike s dalekog istoka. Konjanici s istoka Carstva donijeli su

¹⁴ S naglaskom da postoje elementi koji očito sežu iz mikenskog perioda.

¹⁵ G. Wrightson, 2019., 34.

¹⁶ M. Brosius, 2021., 289.

¹⁷ Xenophon, *Cyropaedia*, VIII., 8., 19-20.

¹⁸ *Hipparchicus*, Ksenofontovo djelo posvećeno dužnostima zapovjednika konjice u ratu i miru.

¹⁹ Xenophon, *Cyropaedia*, VIII., 8., 22.

mnoge inovacije unaprjeđujući efikasnost konjice zajedno s raznovrsnom opremom prilagođenom za vođenje rata sa konja. Ona je uključivala uvježbane konje, opremu za jahanje,²⁰ remenje, ratne sjekire, mace, špicaste brončane kacige, oklop, luk, veliki broj strijela, dva koplja i štit.²¹

Rat između Grka i Perzijanaca pokazat će prave odnose snaga i kvalitete odnosno nedostatke s obje strane. U samom sukobu Grci se nisu oslanjali na konjicu dok su ju Perzijanci koristili, no ne na najefektivniji način. Pregled sukoba donosi Herodot s iznimkama kasnijih pisaca poput Diodora Sikulskog i Plutarha. Problemi pri interpretaciji povijesnih izvora, njihov nedostatak, te nevjerojatno velike procjene neprijateljskih snaga, odnosno Perzijanaca, uvelike otežavaju pristup delikatnoj temi. Za početak, procjena Herodota za prvu kampanju Kserksa prije bitke kod Maratona iznosi 80 000 konjanika i 1.7 milijuna pješaka. Moderne procjene perzijskih snaga kreću se od 20 000 do 90 000 pješaka. U odnosu dvadeset naprema jedan, omjer pješaka i konjanika bio bi 1000 naprema 20 000 ako se uzme najmanja brojka. Naravno točnost podataka treba dovesti u pitanje te istaknuti činjenicu da je Herodot bio Grk koji je opisivao te shvaćao sukob iz grčke perspektive. Stoga, odnosi snaga, rodovi vojske te tijekom kampanja i bitki neminovno odgovaraju helenskom viđenju kako su se odvili događaji u sukobu s Perzijancima. Primjer bitke kod Maratona govori tome u prilog. Prema Herodotu, zaprepašteni Perzijanci gledali su kako na njih jurišaju malobrojni grčki hopliti bez strijelaca i konjice.²² Tu nastaje problem pri interpretacijama. Jesu li Grci bili bez strijelaca i konjanika ili su pak krenuli prema Perzijancima bez njihove podrške? Nadalje, jesu li Perzijanci mislili da je juriš suicidalan zbog malog broja hoplita, zbog nedostatka

²⁰ Naravno bez stremena i sedla.

²¹ N. Secunda, 1992., 21-22.

²² Herodotus, *Histories*, VI., 112.

konvencionalne podrške konjanika i strijelaca, ili zbog oba razloga? Profesor Wrightson smatra da je itekako moguće da su Grci u svojim redovima imali strijelce i konjanike s obzirom da Herodot nigdje ne spominje da tih rodova vojske u grčkim redovima nije bilo.²³ Štoviše, profesor izaziva procjene povjesničara koji smatraju da su hopliti bili jedini rod vojske kojeg su imali Grci.²⁴ U korist profesora ide činjenica da je Herodot bio upoznat s kombinacijom rodova vojske prilikom vođenja bitke. Pišući o perzijskoj zaprepaštenosti Herodot otkriva da je osnovno poznavanje taktičke dispozicije konjanika i drugih rodova vojske bilo prisutno i kod laika, u usporedbi s Tukididom ili Ksenofontom koji su bili vojnici. Stoga, treba zaključiti da je vrlo vjerojatno prisustvo konjanika i strijelaca postojalo. S druge strane, kako su inače korišteni ti konjanici, kako su se mogli usporediti s njihovim protivnicima u perzijskoj vojsci, i konačno, koliko su doprinijeli grčkog pobjedi u ratovima s Perzijom je pitanje na koje je puno teže ili nemoguće dati odgovor. Što se tiče perzijske konjice koja je sigurno bila integralni dio perzijske vojske čini njen izostanak daleko više zabrinjavajući. Termopil je jako dobar primjer u kojem su Grci birali teren kako bi zaštitili svoja krila od veće perzijske vojske, kao i njihove konjice. Dok je situacija kod Maratona iz geografske perspektive u potpunosti drukčija, što je dovelo do brojnih interpretacija. Ideje povjesničara su različite. Od ideje da se konjanici nisu iskricali s brodova na vrijeme, elementa iznenađenja u ranim jutarnjim satima što je uhvatilo konjanike nespremne, do pretpostavki da konjica nije ni bila prisutna.²⁵ U svakom slučaju perzijska konjica nije stigla odigrati svoju ulogu kod Maratona, ali ni kod Termopila. Plateja je s druge strane dala daleko bolji uvid u korištenje konjice s obje strane. Ocjena profesora Wrightsona je da su Perzijanci pokušali iskoristiti

²³ G. Wrightson, 2019., 78.

²⁴ G. Wrightson, 2019., 78.

²⁵ G. Wrightson, 2019., 78-80.

prednosti u konjici no na krivi način. Napadi perzijske konjice uglavnom su se svodili na korištenje strijela i sulica iz daljine bez direktnih juriša u grčko pješništvo. Jedini direktni juriš konjice prema Herodotu bio je posljedica napada tebanskih konjanika koji su se borili na perzijskoj strani, i koji su uspjeli razbiti manji kontingent hoplita na helenskoj strani no to može biti i posljedica Herodotovog pro-grčkog stava.²⁶ U svakom slučaju po prvi puta se u pisanim izvorima navode prednosti, mane, i rezultati ratovanja sa konja s obje strane Egeja, što je uvod u daljnji razvoj konjice kao važnog roda vojske u ratovanju starog vijeka.

Iduće korake u razvoju konjice treba potražiti u Peloponeskom ratu kao katalizatoru daljnjeg razvoja na polju vojnog umijeća grčkih polisa. *"Evo još jedne stvari koju bi svaki jahač trebao znati, a to je unutar koje udaljenosti konj može pregaziti pješaka ... posao zapovjednika konjice je da na prvi pogled prepozna vrstu terena na kojem će pješništvo biti nadmoćnije od konjice i gdje će konjica biti nadmoćnija od pješništva."*²⁷ Tako piše Ksenofont.

Helenska se konjica u počecima sastojala od suličara s mačevima bez oklopa. Geografske su pokrajine Grčke također odredile gdje će se dotični rod vojske biti najviše zastupljen. Ravnice poput Tesalije, Makedonije na sjeveru, i u manjoj mjeri Beocije, bile su najpogodnije za razvoj i djelovanje konjice. Teba je iz prethodno navedenog razloga imala u svojim redovima jedan od najvećih i najboljih kontingenata konjanika.²⁸ Ipak, buduća vojna sila, Makedonija, još krajem petog stoljeća pr. Kr. prema Tukididu²⁹ imala

²⁶ G. Wrightson, 2019., 92.

²⁷ Xenophon, *Hipparchicus*, V., 1.

²⁸ G. Wrightson, 2019., 104.

²⁹ Prema Tukididu Makedonci se nisu ni trudili suprotstaviti pješništvom. Izvršni konjanici s dobrim oklopom jurišali su na neprijatelje u svakoj prilici koju su imali. Ipak, nisu mogli slomiti mnogobrojne Tračane unatoč svim sposobnostima i naoružanju kojeg su imali.; Thucydides, *The Peloponnesian war*, II., 100.

jako efektivnu konjicu koju je na izvrstan način koristila u borbama sa svojim susjedima, Tračanima.³⁰ Za razliku od perzijske konjice koja je preferirala gađati neprijatelje projektilima s udaljenosti, Makedonci su koristili brzinu i šok direktnim jurišima na pješništvo.³¹ Potreba za rečenim rodnom vojske javlja se u ratnim uvjetima u svim polisima koji ju nisu imali. Stoga, dolazi do novačenja konjanika od saveznika ili pak plaćenika koji su ukomponirani u stajaće vojske hoplita, osnovice vojne sile polisa.³² Tebanci su također imali respektabilan kontingent konjice. Naime, u jednoj od prvih većih bitki koje su odlučene jurišom na grčkom tlu, tebanski su jahači kod Delija 424. pr. Kr. iznenadili atenske hoplite, razbili njihove redove, te ih potjerali s bojnog polja s velikim gubitcima na atenskoj strani.³³

Prvu polovicu 4. stoljeća pr. Kr. obilježiti će hegemonija Tebe. U sukobima sa susjedima Tebanci će pokazati inovativne taktike na bojnopolju s najpoznatijom u jačanju desnog krila pješništva. Osim te poznate inovacije Tebanci će s uspjehom koristiti izvrsne konjanike u koordinaciji s hoplitima.³⁴ Uspon Makedonije na sjeveru zasjenit će tebanske uspjehe. Makedonci su imali reputaciju dobrih konjanika. Osim geografske predispozicije imali su i dugogodišnju tradiciju aristokratske izvrsnosti u jahanju, lovu, i borbi sa konja.³⁵ Oružje koje su makedonski konjanici preferirali bilo je koplje i mač, za razliku od sulica koje su korištene u konjicama drugih polisa. Uz Makedoniju, Tesalija je bila također orijentirana prema teškom tipu konjice. Aristokracija je igrala veliku ulogu u popunjavanju konjičkih postrojbi. Štoviše, kraljeva se osobna straža sastojala od

³⁰ G. Wrightson, 2019., 105.

³¹ G. Wrightson, 2019., 105.

³² G. Wrightson, 2019., 105.

³³ G. Wrightson, 2019., 105.

³⁴ G. Wrightson, 2019., 150-156.

³⁵ G. Wrightson, 2019., 167-168.

aristokrata na konjima koji su ujedno činili kraljevu osobnu gardu. Po osvajanju Tesalije njihova je konjica ukomponirana u makedonski ratni stroj čineći lijevo krilo makedonske vojske boreći se s jednakim uspjehom kao i desno krilo makedonskih konjanika.³⁶ Konjica je u Filipovoj vojsci postala ključni element koji se sve češće koristio agresivno u kombinaciji s falangom koja bi vezala neprijateljsko pješništvo dozvoljavajući konjici udare s boka. Osim teške konjice Makedonci su koristili i lake konjanike za čarkanja i druge brze akcije na bojnom polju. Upravo će ove inovacije omogućiti osvajanje grčkih polisa za Filipa II., a kasnije i čitave Perzije, za vladavine njegova nasljednika Aleksandra velikog.³⁷

Dok su vojske Aleksandra velikog osvajale Malu Aziju, da bi se po njegovoj smrti okrenule jedne protiv drugih, grad Rim, u središtu Apeninskog poluotoka, započinje svoju ekspanziju. Još od najranijih vremena republike rimska je vojska bila usko vezana uz političku sliku grada države. Najstarije političko tijelo republike, *comitia curiata*, bilo je istovremeno i temelj za vojne strukture i regrutaciju. Prema današnjim procjenama ono je moglo podići tri tisuće pješaka i tristo konjanika. Vojna priroda ove skupštine sugerirana je i institucijama kasnijeg perioda kada je vladajuće tijelo postalo *comitia centuriata* na način da su novoizabrani konzuli morali potvrditi svoj *imperium* oslanjajući se na *lex curiata*.³⁸ Pozicija konjanika u ranom republikanskom sustavu bila je časna služba koja će opstati sve do kasne republike kada će sve češće, pogotovo od 1. st. Pr. Kr., u rimsku vojsku početi ulaziti auzilijarne ili savezničke postrojbe konjanika kako bi suplementirale rimske legije.³⁹ Štoviše, prema Polibiju, služba mladih aristokrata koji su

³⁶ G. Wrightson, 2019., 168.

³⁷ G. Wrightson, 2019., 168.

³⁸ G. Forsythe, 2007., 25.

³⁹ J. B. MacCall, 2002., 1-12.

redom bili konjanici igrala je važnu ulogu u *cursus honorum* građanina.⁴⁰ Najraniji ustroj rimskih vojski te njihove taktičke odrednice oslanjale su se na grčki, hoplitski sistem ratovanja.⁴¹ Takve vojske sastavljene od hoplita naoružanih u grčkom stilu imale su kontingente konjice koje će s vremenom brojčano rasti. Za rani rimski političko-vojni sustav potrebno je spomenuti i organizaciju *comitiae centuriatae*. Podjelom građana u pet ekonomskih stupaca nastaju očekivanja u vojnom pogledu koja su pribavljanje vlastite opreme te služba na bojnopolju u skladu s socijalno-ekonomskom kastom u koju je pojedinac spadao. Najbogatiji građani najbolje su bili naoružani dok je prema dnu ljestvice opadala kvaliteta opreme što je neminovno određivalo i vrstu službe određenih vojnika. Od 193 centurije na prvu klasu spadalo je 80 centurija koji su služili kao teško pješništvo, uz 18 centurija vitezova koji su bili konjica.⁴² Vojno-politički sustav mijenja svoju prirodu dodajući nove institucije koje odgovaraju sve većoj kompleksnosti i potrebama Rima u periodu do sredine četvrtog stoljeća pr. Kr. Institucije kvestora i cenzora nastaju u tom periodu što implicira bolju kontrolu financija i oporezivanja. Pojava vojne plaće javlja se po prvi puta 406. godine pr. Kr. da bi samo tri godine poslije došlo do povećanja broja konjanika što dodatno govori o sve sofisticiranijem vojno-političkom sustavu.⁴³ Sredinom četvrtog stoljeća pr. Kr. svaki je konzul još uvijek upravljao jednom legijom da bi se 311 pr. Kr. taj broj podigao na četiri. Od tada svaka je konzularna vojska brojala dvije legije od osam do deset tisuća pješaka i dvije *alae* konjice po jednoj legiji u brojnosti od šesto konjanika. Ti brojevi ne ubrajaju savezničke postrojbe koje su dodatno mogle podići brojnost rimskih vojski. Izuzetno važnu ulogu imala je saveznička konjica organizirana u *turmae*, jedinice od trideset konjanika, dok je

⁴⁰ N. Rosenstein, 2007., 133-138.

⁴¹ G. Forsythe, 2007., 26-28.

⁴² G. Forsythe, 2007., 29.

⁴³ G. Forsythe, 2007., 33-34.

sveukupno saveznička konjica činila čak do tri četvrtine konjanika.⁴⁴ Iz sukoba druge polovice četvrtog stoljeća pr. Kr. stvoren je manipularni sustav rimske vojske koji je počivao na tri reda teškog pješastva raspoređenog prema dobi i socijalnom statusu. *Hastati, principes, i triarii* sa suličarima, *velites*, zamijenili su hoplitski sistem ratovanja prilagođavajući se novim neprijateljima i terenima na kojima je rimska vojska morala ratovati. Često izostavljena komponenta preobrazba je konjičkih aspekata u novom sistemu ratovanja. Prema Rawlingsu Rimljani su asimilirali taktike Samnita, konjanika Kampanije i grčke konjice pod Pirom uključujući i njihovu opremu kako bi unaprijedili vlastite postrojbe.⁴⁵ Ipak, važno je naglasiti da su promjene na polju rimske konjice bile daleko manje nego one vezane za pješastvo. Rimski konjanici često ne bi izviđali teren, nekad bi sišli s konja da ratuju kao pješastvo, do dijametralno različitih podviga istih konjanika koji su varirali od napada na neprijateljska krila do direktnih juriša u neprijateljsko pješastvo. Navedene taktike opisuju prema Liviju i Polibiju,⁴⁶ Rawlings⁴⁷ i MacCall,⁴⁸ s blagim razlikama u interpretacijama jesu li Rimljani preuzimali taktike i opremu od neprijatelja što navode Rawlings i Keppie,⁴⁹ ili su pak bili poprilično različiti od drugih konjanika svoga vremena što navodi MacCall.⁵⁰ Od drugog stoljeća pr. Kr. rimska vojska počinje uključivati u svoje redove specijalizirane jedinice koje nije mogla popuniti vlastitim snagama. U tom pogledu po prvi puta se pojavljuju kontingenti iberskih i galskih konjanika. Njihove manevarske sposobnosti i prilagođenost drukčijem načinu

⁴⁴ R. Rawlings, 2007., 51-53.

⁴⁵ R. Rawlings, 2007., 55-57.

⁴⁶ Koji je sam bio zapovjednik konjice.

⁴⁷ R. Rawlings, 2007., 57.

⁴⁸ J. B. MacCall, 2002., 53-77.

⁴⁹ L. Keppie, 1998., 20.

⁵⁰ J. B. MacCall, 2002., 53.

ratovanja od rimskih konjanika uvelike su pridonijeli efikasnosti cjeline rimske vojske.⁵¹ Te tendencije posebno su naglašene prihvaćanjem auksilijarnih postrojbi od početka prvog stoljeća pr. Kr. kada će kontingente građanske konjice u potpunosti početi mijenjati stranci.⁵² Jedna od glavnih prekretnica bili su ratovi s Jugurtom. Reforme koje je započeo Metellus a nastavio Gaj Marije postati će osnova za novu organizaciju rimske vojske prema kohortskom sustavu. Inovacije se nisu ticale samo strukture rimske vojske koja se više nije bazirala na osnovnoj jedinici manipula nego kohorti. Naoružanje, unifikacija opreme, zanemarivanje socijalnog statusa, konstantno uvježbavanje te napredci u vidu logističkih promjena s fokusom na legionare kao podlogu logističke strukture ubrzo su se pokazale kao inovativne i bitne promjene koje su uvelike doprinijele ustroju i operativnoj funkcionalnosti rimske vojske. Rimski legionari više nisu bili podijeljeni u socijalne, dobne i ekonomske kaste koje su odlučivale o opremi i njihovoj ulozi kao i poziciji na bojištu, već je oprema unificirana a vojnici svih socijalnih i ekonomskih pozadina postaju jednaki u svojim dužnostima s istim očekivanjima od svojih nadređenih. Navedene reforme nisu doticale samo najviši sloj rimske aristokracije koja je zapovjedni lanac legija, naravno, izuzev centuriona.⁵³ Konjica također prolazi kroz drastične promjene. U rimskoj vojsci auksilijarne postrojbe galskih, iberijskih, numidijskih a s Cezarom i germanskih konjanika postaju norma a ne iznimka. Uloga konjice postaje sve raznovrsnija. Izviđanje, pljačka neprijateljskog teritorija, pratnja vojnika koji prikupljaju hranu u neprijateljskim zemljama, spremnost da u bitkama izvedu direktne juriše, obrana krila vojske, progon neprijatelja poslije dobivene bitke kao i zaštita pozadine u povlačenju postaju zadaće nove auksilijarne ili savezničke konjice. Auksilijarna i saveznička konjica

⁵¹ D. Hoyos, 2007., 68.

⁵² J. B. MacCall, 2002., 100.

⁵³ P. Cagniard, 2007., 86-87.

od tada mijenja rimsku građansku konjicu koja se sastojala od rimske aristokracije.⁵⁴ Prema MacCallu građanski ratovi označili su kraj svake upotrebe građanske konjice. Do druge polovice 1. stoljeća pr. Kr. rimska konjica broji različite narode. Ona se sastoji od Gala, Germana, Numidijaca, Tračana, Medijaca, Ilira,⁵⁵ Parta i Arapa,⁵⁶ a nešto kasnije i Delmata. Augustove reforme u vojsci također obuhvaćaju i prihvaćanje raznih postrojbi konjanika koje su služile u periodu principata do kraja krize trećeg stoljeća. Stabilizacija vanjskih granica uzduž limesa, Hadrijanovog zida, utvrđenja u sjevernoj Africi i Siriji nisu označila prekid ratnih zbivanja. Metafora profesora Thornea slikovito opisuje novu realnost. Iako su Rimljani podigli štit to ne znači da su spustili mač.⁵⁷ Mobilnost jedinica prilikom obrane granica postaje sve važnija. U tom pogledu oslanjanje na auksilijarne jedinice postaje norma. Konjica u tom pogledu postaje sve značajniji aspekt novog ratovanja koji se bazirao na obranu granica.⁵⁸ Jedna od glavnih zadaća konjice postaje izviđanje. Osim toga, pojavljuju se nove uloge konjanika, poput strijelaca, koji se počinju boriti sa sedla.⁵⁹ Poput mnogih drugih adaptacija od strane rimske vojske, strijelci na konjima postali su odgovor njihovim pandanima s istoka. Sličan razvoj odigrao se i kod konjanika naoružanih dugim kopljem, *kontos*, koje se držalo s dvije ruke. Utjecaji s istoka u razvoju oklopa također su utjecali na rimske konjanike. Od drugog stoljeća novi teško oklopljeni konjanici naoružani dugim kopljem, *clibanarii* i *cataphractarii*, bili su prototip kasnijih oklopljenih srednjovjekovnih vitezova. Valja naglasiti da je oklop tih teških

⁵⁴ P. Cagniard, 2007., 87-88.

⁵⁵ Česte greške u stranoj literaturi nastaju obuhvaćanjem svih naroda provincije Ilirik i kasnije Dalmacije pod nazivom Iliri. Stoga, poznate postrojbe delmatskih konjanika u ovom slučaju mogu spadati pod tu skupinu.

⁵⁶ J. B. MacCall, 2002., 102.

⁵⁷ J. Thorne, 2007., 219.

⁵⁸ J. Thorne, 2007., 221-222.

⁵⁹ Pojava sedla u punom smislu riječi u antičkom Rimu smješta se otprilike u 1. st. pr. Kr.; J. B. MacCall, 2002., 26.

konjanika bio jako razvijen i efikasan s dijelovima koji su pokrivali čak i konja. Ovakav tip konjanika prvo je bio zastupljen u partskoj vojsci, da bi ga Rimljani nakon mnogih sukoba na istoku prihvatili u svoje redove.⁶⁰ Iako su postupne reforme i promjene u strategiji, taktici i dodavanju novih specijaliziranih vojnih rodova dale mogućnost efikasnijeg otpora od vanjskih neprijatelja, tek će po završetku krize trećeg stoljeća te mnogih unutarnjih i vanjskih ratova doći do značajnijih vojnih reformi koje su se dogodile za vrijeme vladavine Dioklecijana. Ipak, prvi koraci napravljeni su još za Galijena. Strateške i taktičke promjene u stilu ratovanja počele su sve više oslanjati na konjicu. Provale barbara preko limesa pokazale su da nedostatak mobilnih jedinica konjice postaje velik problem. Stoga, povećanje broja konjanika u legiji sa 120 na čak 726 bila je jedna od promjena kako bi se adekvatno odgovorilo na pitanje nestabilnih granica. Jedne od najboljih postrojbi konjice tog perioda regrutirane su iz provincija Dalmacije te dvaju Mauretanijskih.⁶¹ Prema profesoru Strobelu upravo su promjene u carskoj pokretnoj vojsci napravile temelje za kasnije reforme koje će zaživjeti u periodu dominata.⁶² Elitne jedinice teško oklopljenih konjanika postajale su osobna straža carevima koji su vodili kampanje protiv neprijatelja.⁶³ Dioklecijan svoje reforme bazira upravo na promjenama koje su se dogodile kroz treće stoljeće. Dvije su vojne reforme bitne za tematiku ovog rada. Prva je podjela vojske na pogranične i mobilne jedinice, *limitanei* i *comitatenses*, od kojih su potonje imale velik postotak konjanika koji su odgovarali na žarišne točke i provale barbara diljem rimskih granica. Druga je smanjenje broja legionara u legiji ali udvostručenje broja legija. Ova reforma dozvolila je lakše premještanje trupa po potrebama bojišta. Osim toga u ovom periodu termin *vexillatio* koristio se za konjičke

⁶⁰ J. Thorne, 2007., 221-222.

⁶¹ Y. le Bohec, 1994., 198.

⁶² K. Strobel, 2007., 270.

⁶³ K. Strobel, 2007., 270-276.

postrojbe legije dajući dodatan naglasak na važnost mobilnih jedinica te ukazujući na specijalizaciju pojedinih kontingenata "novih" legija.⁶⁴

"...They thus put the Persians between their own troops, and turned them to flight. However, since the barbarians were greatly superior to their enemy in numbers, as has been said, they still offered resistance, and the battle had become fierce fight at close quarters. And both sides kept making advances upon their opponents and retiring quickly, for they were all cavalry."⁶⁵

Brojnost i važnost konjice nastavila se povećavati s vremenom. Šesto je stoljeće u ratovima Justinijana I. s Perzijancima na istoku te barbarskim kraljevstvima na zapadu donijelo nove načine ratovanja koji su se uvelike oslanjali na konjicu. Doktrinarno i brojčano značaj konjice u kompoziciji različitih vojski perioda neprestano raste.⁶⁶ Odnos snaga iz 533. godine prilikom ekspedicije poslana protiv Vandala iznosi 10 000 pješaka prema 6000 konjanika.⁶⁷ Štoviše, određene akcije poput borbi pri opsadi Rima od strane Gota,⁶⁸ ili pomoći poslana Lombardima iz 549., koju navodi profesor Elton,⁶⁹ sastoje se isključivo od konjanika. Profesor Elton također uspoređuje Prokopijeve opise bitki sa *Strategikonom* navodeći da idealne brojke tog vremena u odnosu konjice i pješaštva odgovaraju jedne drugima.⁷⁰ Iako konjica zauzima sve veću važnost treba naglasiti da je pješaštvo još uvijek najvažniji i neizostavan rod vojske, te da su navedeni primjeri iznimke a ne pravila. Ono što je oblikovalo novi oblik ratovanja nisu bile samo reforme

⁶⁴ K. Strobel, 2007., 268.

⁶⁵ Procopius, *Bella*, I., 15., 1-10.

⁶⁶ H. Elton, 2007., 540.

⁶⁷ H. Elton, 2007., 540.

⁶⁸ Procopius, *Bella*, V., 28., 1-50.

⁶⁹ H. Elton, 2007., 540.

⁷⁰ H. Elton, 2007., 540.

iznutra već i sami neprijatelji. Goti i Vandali su imali velike kontingente konjice koja se sastojala od njihove aristokracije dok je najpoznatiji i najelitniji dio perzijske vojske bila upravo njihova teška konjica. Osim teških konjanika u vojskama perioda sudjelovali su i plaćenici, Huni, i različita turska plemena, najčešće kao strijelci na konjima.⁷¹ Naravno, situacija na zapadu razvila se neovisno i drukčije od istoka. Dokument pod nazivom *Notitia dignitarum* s kraja četvrtog stoljeća daje uvid u vojnu organizaciju kasnorimske vojske, dok sam dokument ostaje poznat u aristokratskim i klerskim krugovima utječući na razvoje kraljevstava nastalih iz federata sve do Karolinga iz čijeg je perioda kopija i preživjela.⁷² Prve promjene u vojnoj strukturi vezane su uz političke promjene prilikom osnivanja brojnih kraljevstava krajem 5. i u 6. stoljeću.⁷³ Iako se darivanje posjeda u zamjenu za vojnu službu može pratiti sve od vladavine Konstancija I., Salijski zakonik bio je zakonska osnova na kojoj je počivala spomenuta vojna služba. Sličan sistem imali su i Langobardi u sjevernoj Italiji.⁷⁴

Stremen. Izum koji vuče podrijetlo s dalekog istoka jedna je od najbitnijih inovacija u jahanju pa tako i u samom ratovanju. Stremen i njegovo širenje u Europi ostalo je do danas jedna od većih kontroverzi u povjesničarskim krugovima. Kada je izum došao, s kojim narodom, i konačno, kada se točno proširio zapadnom Europom, ostaje predmet spora. Jedno od prvih i najutjecajnijih djela o danoj temi knjiga je profesora Whitea koja posvećuje čak jedno poglavlje o spornom predmetu. Prvo i osnovno pitanje koje se mora postaviti je od kojeg materijala je izrađen prvi stremen? S obzirom na likovne prikaze poznato je da stremen može imati različite oblike te biti izrađen i od materijala koji propadaju. Ukoliko materijali propadaju datiranje je gotovo nemoguće. Argument

⁷¹ H. Elton, 2007., 540.

⁷² B. S. Bachrach, D. S. Bachrach, 2017., 95.

⁷³ B. S. Bachrach, D. S. Bachrach., 2017., 100-101.

⁷⁴ B. S. Bachrach, D. S. Bachrach, 2017., 103.

profesora Whitea da je čudno da civilizacije koje poznaju tehnologiju obrade metala nisu ni u jednom trenutku izradile metalni stremen⁷⁵ i dalje ostavlja mogućnosti nagađanja. Metalni dokazi iz grobova 7. i 8. stoljeća u centralnoj Aziji, kao i arapska riječ za stremen koja se koristila u Perziji daju određene naznake što događalo u tim dijelovima svijeta.⁷⁶ *Strategikon* je prvo djelo koje spominje korištenje stremena. Kontekst u kojem je stremen spomenut ima veze s Avarima koji su ratovali s Carstvom.⁷⁷ Ova je činjenica otvorila Pandorinu kutiju i započela kontroverzu vezanu za sam stremen, njegovu upotrebu i značenje. Naime, datiranje stremena iz avarskih grobnica stavlja navedenu opremu u prvu polovicu 7. stoljeća, dakle, nakon nastanka *Strategikona*. Određeni autori kritiziraju profesora Whitea zbog ideje da je stremen začetak konjice kao osnove vojne sile koja će se proširiti iz Bizanta na zapad te ostati prisutna kroz srednji vijek. Profesor White djelomično bazira svoje ideje na onim profesora Omana koji drži konjicu kao osnovu svake vojne sile već od rimskog poraza kod Hadrianopola 378. godine.⁷⁸ Iako se većina slaže s činjenicom da je stremen otvorio vrata boljem i efikasnijem ratovanju sa sedla, razni autori negiraju datiranje profesora Whitea kao i njegovo povezivanje izuma s promjenama u načinu ratovanja u franačkom kraljevstvu. U napretku i razvoju konjice profesor vidi temelje feudalizmu koji će počivati na vojno-političkoj dominaciji aristokracije koja se borila sa sedla.⁷⁹ Najveća kritika upućena je od profesora Bachracha koji stavlja naglasak na druge rodove vojske koje je konjica samo suplementirala,⁸⁰ ali i na datiranje i korištenje stremena u ranim stadijima razvoja franačke države. Profesor Morillo svoj argument bazira na mobilnosti i psihološkom učinku konjice zanemarujući

⁷⁵ L. White, 1962., 19.

⁷⁶ L. White, 1962., 1-19.

⁷⁷ L. White, 1962., 20.

⁷⁸ C. Oman, 1898., 24-25.

⁷⁹ L. White, 1962., 20-38.

⁸⁰ B. S. Bachrach, D. S. Bachrach, 293., 2017.

stremen kao ključan faktor razvoja iako ne negira tehnološku komponentu koja je nedvojbeno dovela do unaprijeđena ratovanja s konja. Njegov razlog zašto je konjica bila osnova vojne sile srednjeg vijeka je u tom što konjica nije nužno bolja na vojnom polju od pješništva, već što je pješništvo u srednjem vijeku zbog nemogućnosti države da financira i opremi profesionalnu vojnu silu bilo sastavljeno od regruta te koje je bilo osuđeno da se moralno i fizički slomi pod udarom konjice.⁸¹ Konačno, nemogućnost preciznog datiranja stremena i generalno slaganje da je stremen zaslužan za promjenu u načinu ratovanja konjice ostaju lajtmotivi koji se provlače kroz literaturu. Ono što ostaje sigurno porast je važnosti konjice kao roda vojske u srednjem vijeku.

Bio javan ili privatan, bio poduzet lakomislno ili u obrani života i imovine, rat se dugo smatrao dijelom karijere svakog vođe odnosno kao *raison d'être* svake pozicije moći.⁸² Politika i rat u srednjem vijeku bile su nerazdvojne komponente u rukama aristokracije. Ono što je razlikovalo vojske srednjeg vijeka od vojski Rimskog Carstva bilo je pješništvo. Ono nije nestalo do srednjeg vijeka, zapravo, bilo je prisutno u ranom, razvijenom i kasnom periodu. Razlika je u tom što je način regrutiranja bio veoma drukčiji. U Rimskom Carstvu novačenje u legije garantiralo bi opremu za vojnika kao i uvježbavanje kako se koristiti s njom, dok je u srednjem vijeku za vrijeme Karla Velikog čak postojao zakon da vojnik ne smije doći u vojsku naoružan samo štapom.⁸³ Loši činovnici i administracija te nedostaci u disciplini i opremi kužili su franačke vojske još od merovinškog razdoblja.⁸⁴ S druge strane, Bloch donosi primjer nižeg zemljoposjednika iz Švabije koji 761. godine za obiteljske zemlje i roba kupuje konja i mač.⁸⁵ Enormna

⁸¹ S. Morillo, 1999., 45-58.

⁸² M. Bloch, 1962., 151.

⁸³ M. Bloch, 1962., 152.

⁸⁴ M. Bloch, 1962., 152.

⁸⁵ M. Bloch, 1962., 152.

cijena konja i opreme može se iščitati i iz Ripuarijskog zakonika prema kojem konj vrijedi šest krava.⁸⁶ Treba spomenuti da je potrebno dugo vremena da se obučeni konjanik koji treba u službu stupiti od adolescencije inače kasnije nema smisla. Posljednja rečenica u karolinškom visokom društvu postala je i poslovice.⁸⁷ Konjaništvo je stoga bilo vezano samo za ljude koji su imali dovoljno novca, vremena i resursa usmjeravajući svoje čitavo biće da postane instrument rata.⁸⁸ Elementi koji su potisnuli pješništvo u pozadinu prema Blochu bili su i tehnološke prirode, stremen i potkova, dar nomada s istoka.⁸⁹ Iako su juriši bili taktička preferansa konjanika, ovisno o terenu oni su mogli sići s konja i boriti se s nogu. Konj je istovremeno bio mogućnost vođenja rata sa sedla u uskim formacijama ili u obliku zasjeda protiv veće vojne sile. Nadalje, konj je također omogućio jahaču u svijetu bez adekvatne cestovne infrastrukture, kakvu su koristile rimske legije, da dođe odmoran do bojišta, ali i da pobjegne na istom konju ukoliko stvari krenu po zlu.⁹⁰ Sve navedene okolnosti stvorile su ozračje u kojem je profesionalna vojska konjanika franačkih vladara postala osnovica njihove vojne sile. Progresivno se takav tip vojnika u izvorima naziva vazalom. Iako kroz stoljeća srednjeg vijeka riječ vazal mijenja svoje značenje funkcija koja se krije iza nje zadržava svoju vojnu komponentu. Upravo je potreba za profesionalnim vojnicima nakon kolapsa starog vojnog sustava uzrokovala da njihove pozicije postanu jako važne i respektabilne funkcije. Najviša funkcija ovog tipa bio je oklopljeni konjanik naoružan mačem i kopljem.⁹¹ Do vladavine Ludviga Pobožnog nije se očekivalo od najviših magnata da zajašu na konja i da idu u rat iako je njihova

⁸⁶ M. Bloch, 1962., 152.

⁸⁷ M. Bloch, 1962., 152.

⁸⁸ M. Bloch, 1962., 289.

⁸⁹ M. Bloch, 1962., 153.

⁹⁰ M. Bloch, 1962., 153-154.

⁹¹ M. Bloch, 1962., 154-155.

primarna funkcija i dalje bio rat. Visoki su magnati po uzoru na kralja stvarali vlastite ratničke skupine ali su obavljali i druge zadaće političke, pravne i ekonomske prirode.⁹²

Događaj koji je dao vjetar u leđa gotovo potpunoj dominaciji konjice na bojnim poljima Europe bilo je "drugo feudalno doba" kako ga naziva Bloch, odnosno "feudalna revolucija."⁹³ Isti prijelazni period Wickham vidi kao ključan u razvoju političkih i ekonomskih odnosa koji će prekinuti vezu s periodom kojeg su uvelike odredili Karolinzi. Od početka 11. stoljeća u stanju gotovo neprekidnog nasilja dolazi do slabljenja kraljevske a potom i moći višeg plemstva. Niže plemstvo, vitezovi, preuzimaju uzde vlasti koristeći nasilje. Ratuju među sobom, a nekada i protiv višeg plemstva. Projiciraju svoju moć iz utvrda kojih posjeduju jednu ili dvije.⁹⁴ U takvom okruženju feudalni odnosi koji poprimaju novo značenje. Čitavu strukturu države prožima nasilje ili strah od istog⁹⁵ dok ostale značajke vlasti sežu do najmanjih posjeda s kojih se uzima danak i u kojima se sudi.⁹⁶ Francuski kraljevi primjerice postaju vladari okolice Pariza s kraljevskom titulom. U takvom ozračju osnova političke i vojne sile je konjanik, vitez, koji se bori uz unovačene pješake naoružane s kopljima ili lukom kako bi otklonio svoje nedostatke.⁹⁷ Vitez se mogao boriti i s nogu no uvijek bi jahao na konju, ofenzivna oružja bila su mu

⁹² M. Bloch, 1962., 159-160.

⁹³ Debata među povjesničarima koja se vodi od 1990-tih spočitava ili prihvaća termin feudalne revolucije. Radi pojednostavljenja, ovaj termin se koristi u vezi s rasipanjem velikih centara moći u korist nižeg plemstva koje vlada iz svojih utvrda. Iako postoje jaki argumenti za obje strane treba uzeti u obzir generalni trend slabljenja kraljevske moći. Stoga, objašnjenje istog veže se uz navedene fenomene bez dublje obrade specifičnih tendencija određenih kraljevstava. Dijametralne suprotnosti postoje u različitim kraljevstvima gdje se termin može u potpunosti primijeniti na francuskom, njemačkom i primjerima iberijskih kraljevstava, ne može po pitanju Engleske, dok u Italiji nosioci nisu manji plemići u svojim utverdama, već proto-komune i kasnije komune, odnosno gradovi.

⁹⁴ C. Wickham, 2016., 99-105.

⁹⁵ M. Bloch, 1962., 289.

⁹⁶ C. Wickham, 2016., 105.

⁹⁷ M. Bloch, 1962., 290.

koplje, maca i mač, a defenzivna oklop, kaciga i štit. Viteza je pratio i njegov štitonoša koji se brinuo za konje i jahao skupa s gospodarom. U vojske prodiru i *serjeant*, tip konjanika koji je lakše opremljen, no izvrstan ratnik koji upotpunjava svoje naoružanje sjedajući u sedlo.⁹⁸ Oprema konjanika od one za jahanje do samog oklopa postaje s vremenom sve sofisticiranija. U usporedbi s pješastvom koje je loše opremljeno oklopom, a nekada i oružjem, vitez se čini najsuperiornijom silom na bojištu s brzinom i spretnošću manevara ali i opasnim jurišom. Bloch prenosi riječi biografa El Cida: "vitezovi su jedina sila koju je vrijedno brojiti na bojnom polju."⁹⁹

⁹⁸ M. Bloch, 1962., 290.

⁹⁹ M. Bloch, 1962., 291.

3. Kasni srednji vijek

Na samom početku valja naglasiti razliku između dva osnovna koncepta prilikom proučavanja sukoba i ratova kroz povijest. Širi pojam obuhvaćao bi samu povijest rata i ratovanja koja se prelijeva na socijalne, političke i vjerske elemente. Ona služi kako bi dala odgovor na pitanja zašto uopće dolazi do ratnih sukoba i kako se oni razlikuju u odnosu na geografske i vremenske udaljenosti od drugih sukoba. Drugi koncept je ratna ili vojna povijest koja služi za proučavanje užih tema. Vojna povijest dakle služi kao objašnjenje ratnih zbivanja unutar samih sukoba od taktičkih dispozicija samih vojski do strateških odluka. Dakle, tek s korištenjem oba koncepta može se doći do relativno točnih rezultata koji konačno daju neke odgovore na postavljena pitanja.

Vjerojatno najveći sukob kasnog srednjeg vijeka u zapadnoj Europi je Stogodišnji rat. Primjer Stogodišnjeg rata dobar je iz tri osnovna razloga. Prvi je vrijeme trajanja. Sukob koji povjesničari danas nazivaju Stogodišnjim ratom je sklop niza manjih ratova i bitki u periodu koji je trajao 116 godina. Drugi je geografska distribucija ratnih sukoba koja se proširila na Iberijski poluotok te zapadne grofovije Francuske iz kojih će se u kasnom periodu rata formirati Burgundska "država"¹⁰⁰ čija će ekspanzija i kontrakcija utjecati na velike pomake koji će se moći registrirati u povijesti ratovanja kao i u ratnoj povijesti s naglaskom na sukob sa Švicarskim kantonima i gradovima.¹⁰¹ Treći je razlog otvaranje mogućnosti za lakše objašnjenje dva koncepta, povijesti rata i ratne povijesti. Treći razlog duguje svoje postojanje prethodnima, ipak, može samostalno stajati jer

¹⁰⁰ Odnose same političke tvorevine od njenih titula, nastanka, razine samostalnosti te odnosa s Francuskim kraljevstvom kompleksna je tema sama za sebe. Stoga, ovaj rad koristi jako loš termin kako bi zaobišao dodatna objašnjenja.

¹⁰¹ *Waldstätte*.

otvara dublju razradu teme rada dok određuje njen kontinuitet koji je izgrađen na širim idejama srednjeg vijeka koje postavljaju temelje za daljnje analize kasnijih perioda.

Na samom početku potrebno je definirati odnos prema ratu iz perspektive srednjovjekovnog čovjeka.¹⁰² Objašnjenja za izbijanje ratnog sukoba u izvorima te odnosi prema istom popraćeni su s velikom dozom fatalizma. Izbijanje rata i njegovo postojanje izjednačeno je s prirodnim katastrofama poput potresa, poplava, gladi ili kugom te ocjenjeno kao božja kazna. Dakle, srednjovjekovni autori su gledali na ratne sukobe kao na neizbježne manifestacije božjeg gnjeva prema čovjeku a ne kao na socijalne i političke fenomene vezane uz samu državu i političku moć. Važno je naglasiti da ovakav pristup stvarnosti nije bio vezan samo za zapadnu Europu, štoviše, bio je rasprostranjen kroz gotovo sve političke tvorevine srednjovjekovne Europe i šire. Osim takvog pristupa prema samom ratu bitno je uzeti u obzir funkcioniranje samih političkih tvorevina koje su ulazile u sukobe. Feudalni sustav koji se razvija od kraja 11. stoljeća te koji obilježava visoki i kasni srednji vijek ima piramidalnu hijerarhijsku strukturu kojom vladaju seniorsko-vazalski odnosi. Srednjovjekovni autori dijele društvo na one koji rade, one koji se mole, i one koji se bore. Naravno odnosi iz perspektive moderne historiografije pokazali su daleko kompleksniji strukture uz postojanje mnogih aspekta društva koji nisu navedeni u takvom uskom obliku gledanja na političke, socijalne i ekonomske odnose. Ipak, bitno je naglasiti da je odnos srednjovjekovnih autora prema vlastitoj stvarnosti bio takav s razlogom. Današnja perspektiva prema onima koji se bore imala je više konotacija. Osim što su bili nosioci svjetovne vlasti, naravno, uz visoki kler, plemstvo je bilo i glavni stup na kojem je ležala osnova ratne sile svojih političkih tvorevina.¹⁰³ Mač

¹⁰² Prije nastavka bitno je naglasiti da većina izvora iz perioda srednjeg vijeka potiče iz pera svećenika, pa se s obzirom na tu činjenicu oni sami trebaju uzeti *cum grano salis*.

¹⁰³ Naravno, uz iznimku visokog klera koji je također sudjelovao u ratnim zbivanjima.

je bio simbol te grane društva, a banderijski sustav njihov vojni ustroj. Preslika piramidalne hijerarhije, odnosno feudalizma, bila je odraz istog u vojnim sukobima pa je na taj način civilni ustroj društva bio nerazdvojan s vojnim.¹⁰⁴ Obrazovanje plemstva u tom periodu velikim je djelom odražavalo njihovo mjesto u vojnoj hijerarhiji, odnosno, od najranijih godina su pripremani za rat. Jahanje, lov, borba s oružjem, viteški turniri te osnove upravljanja i zapovijedanja raznim vojnim kontingentima bile su osnove koje je plemstvo usvajalo od najranije dobi.¹⁰⁵ Vojno obrazovanje bilo je jednako, ili čak važnije, od retorike, filozofije, aritmetike ili gramatike. Vojna oprema postajala je sve bolja i kompliciranija.¹⁰⁶ Mogućnosti izrade oružja ili oklopa, kao i stvaranje, izgradnja i korištenje opsadnih sredstava bile su jednake najvišim znanstvenim dostignućima tog perioda. Posebne kaste društva širile su se Europom kao posljedica takvog socijalnog i političkog uređenja.¹⁰⁷ Vitezovi su bili osnovica svake vojne strukture. Decentralizacija središnje vlasti kao motiv od kraja 11. stoljeća uvelike je utjecala na razvoj ovakvih odnosa. S obzirom na decentralizaciju vlasti vojske pojedinih plemića su postajale sve važnije. Što je bila manja moć pojedinog kralja to je rasla moć njegovih podanika, odnosno plemstva. Manje vojske i njeni kontingenti unutar većih političkih cjelina, u nedostatku vanjske prijetnje, počinju se okretati jedne protiv drugih. Naime, plemstvo je ratovalo između sebe. Takav oblik feudalne anarhije i neposlušnosti unutar većih političkih sredina neminovno je doveo do konstantnih vojnih sukoba diljem Europe. Dakle, u odnosu konstantnog rata, unutar i između većih političkih cjelina, suvremenicima bi bilo gotovo nezamislivo pitati se zašto je rat uopće i prisutan. U društvu

¹⁰⁴ C. Wickham, 2016., 73-74.

¹⁰⁵ C. Wickham, 2016., 376-378.

¹⁰⁶ J. Bradbury, 2004., 247-260.

¹⁰⁷ Tendencije prihvaćanja novog političkog i vojnog sustava mogu se iščitati između redaka najmlađeg srednjovjekovnog kraljevstva Europe, odnosno Zemlja krune sv. Stjepana. Jedan od glavnih primjera je ostavština Šimuna od Keze s dvora Ladislava IV. Kumanca.

tako pripremljenom i naoružanom za ratne sukobe, sam rat bio je nezaobilazan i poznat dio svakodnevnog života. Pitanje konstantnog ratnog stanja nije se uopće podizalo već se razglabalo o njegovoj pravednosti, odnosno, legitimnosti.

Vegecije. Danas prepoznat od strane historiografije kao izvor za vojnu povijest kasne antike bio je autoritet za opise vođenja rata od kasnog 12. stoljeća do početka ranog novog vijeka. Ipak, samo djelo, "*De re militaris*" nije bilo je citirano zbog njegove strateške ili taktičke upotrebe već zbog opravdanja "pravednog" rata. Srednjovjekovni izvori su pridavali pažnju razlozima i opravdanjima sukoba, a ne vojnim i praktičnim namjenama samog djela. Dakle, svećenici koji su zapisivali anale i kronike tražili su razloge a ne praktične mogućnosti upotrebe vojnog znanja.¹⁰⁸ Štoviše, način ratovanja kasne antike i kasnog srednjeg vijeka bio je u velikom kontrastu. Sve do Machiavellijevih djela "*Il Principe*", pogotovo od njegova 12 do 14 poglavlja te manje poznatijeg "*Arte della guerra*", srednjovjekovni autori će se pozivati na antičke izvore tražeći odgovore za fenomene koje nisu iskusili iz prve ruke. S druge strane, ljudi koji su vodili rat najčešće su bili nepismeni ili s jako ograničenim znanjem koje se moglo jedino steći iz malobrojnih manuskripata rasutih po samostanskim skriptorijima diljem Europe.

Nadalje, otvara se i pitanje otvorenog sukoba. Ofenzivna strana, odnosno Englezi, u navedenim bitkama nisu priželjkivali otvorenu bitku, dok s druge strane, Francuzi, iako u defenzivnom položaju, nisu imali drugog izbora nego ju ponuditi. Navedeni sukob dobar je indikator razlike između izvora te realnosti ratovanja kasnog srednjeg vijeka. Vegecijevi postulati vezani su uz stil ratovanja antike dok je srednjovjekovna realnost i doktrina ratovanja u potpunosti drukčija. Ipak ruke koje su bilježile kronike i anale, pa

¹⁰⁸ C. Allmand, 1988, 77.

tako i same bitke najčešće su ruke koje su držale pero a ne mač.¹⁰⁹ U kasnom srednjem vijeku na primjerima iz Stogodišnjeg rata otvorene su bitke iznuđene kada bi defenzivna strana inicirala otvoreni sukob dovodeći agresora u neizbježnu situaciju.¹¹⁰ Napadi na neprijateljski teritorij, ukoliko se ne radi o opsadi, nisu imali za cilj poraz neprijatelja na otvorenom. Naravno, to ne znači da su Vegecijeve maksime izostavljene nego da su tumačene u svjetlu koje je srednjovjekovnim vojskama odgovaralo. Stoga, prva i druga knjiga nemaju primjenu, dok treća i četvrta imaju određene karakteristike koje se na različite načine mogu iskoristiti u oba perioda. S druge strane, iskazi suvremenih autora na temu rata bili su inspirirani posljedičnim događajima ratnih okolnosti kao i vlastitim interesima. Unatoč tim nedostacima, važni autori poput Jeana de Froissarta ili Jeana de Bueila daju dobar uvid u događaje iz tog turbulentnog vremena. Stoga, otvorene bitke ostaju dokumentirane, naravno, uz određene poetske slobode. U realnosti, bitke se ne vide kroz prizmu individualnih hrabrih podviga poput epova ili viteških romana, već kao kumulativni ratni proces koji stremi prema ostvarenju realnih političkih ciljeva,¹¹¹ dok se uspjesi tumače kao blagoslov Boga koji je na strani pobjednika.¹¹² Idealistička slika rata do kraja 15. stoljeća biti će uništena u realnosti kao i u idejama te pisanim djelima suvremenika.

¹⁰⁹ Vegecija kao i sv. Augustina najčešće su citirali oni koji u ratu nisu sudjelovali pokušavajući naći opravdanje "pravednom" ratu.

¹¹⁰ Veg. *De re militaris*, III. 16, 20, 25, 26,

¹¹¹ C. Allmand, 1988, 86.

¹¹² C. Allmand, 1973., 77-80.

3.1. Veliki mali rat kao osnova strategije

"...Postoje konji, koji su jaki, vatreni, brzi i vjerni, da hrabar čovjek, na dobrom konju, može učiniti više u satu borbe nego desetorica ili možda stotina s nogu. Iz tog razloga, ljudi ga s pravom zovu vitezom."¹¹³

Nakon kratkog osvrtu na povijest ratovanja potrebno je uzeti u obzir Stogodišnji rat, odnosno njegovu vojnu povijest kao *case study* vezan za obilježja kasnog srednjeg vijeka. U tom pogledu treba naglasiti da su tri najveće bitke koje su pobijedili Englezi i koje do danas ostaju u kolektivnom sjećanju su Crecy, Agincourt i Poitiers. Sve tri dobivene su prilikom povlačenja Engleza prema obali.¹¹⁴ Dakle, pobjeda je izvojevana nakon što su glavni ciljevi polovično ili u potpunosti ostvareni. S druge strane, najbolji *chevauchée* koji je realiziran od strane Crnog princa pao je u zaborav izvan historiografskih krugova,¹¹⁵ dok je idući kojeg je poduzeo već naredne godine doveo do prethodno spomenute bitke.¹¹⁶ Nadalje, sve tri bitke vodile su se na otvorenom polju, odnosno, nisu bile opsade. Kontrola teritorija te osvajanje istog uvelike je ovisila o opsadama utvrda dok su otvorene bitke bile rijetke. Stoga, pitanje strategije mora se usko vezati uz sam koncept koji je u francuskoj i engleskoj literaturi ostao zapamćen kao *chevauchée*, u španjolskoj i portugalskoj kao *cabalgada*, u njemačkoj s razmakom od stoljeća kao *kleinekrieg*, ruskoj *малая война* ili hrvatskoj kao mali rat.¹¹⁷

¹¹³ Gutierre Diaz de Gamez, *The unconquered knight: A Chronicle of the Deeds of Don Pero Niño*

¹¹⁴ C. Allmand, 1988, 85.

¹¹⁵ P. Hoskins, 2011., 19-98; *Checauchée* u Languedocu 1355. godine

¹¹⁶ P. Hoskins, 2011., 123-153. *Checauchée* kao uvertira u bitku kod Poitiersa 1356. godine

¹¹⁷ Misli se na oblik i način vođenja rata.

U načinu vođenja rata u kasnom srednjem vijeku ali i u kasnijim periodima nije nužno odlučna bila pojedina bitka, brojka,¹¹⁸ bilo u ljudima, konjima,¹¹⁹ topništvu, ili žrtvama, kao ni osvajanje teritorija. Najefikasniji oblik pobjede bio je uništiti neprijateljevu volju da pruža daljnji otpor. Načini da se ostvari taj cilj mogu biti različiti. Nerijetko džep boli puno više od modrica. Stoga, najbolji načini za svladati neprijatelja nisu na prvu ruku toliko očiti. Ideja prethodno spomenutog malog rata upravo jedan je od najvažnijih oblika konstantnog slabljenja neprijatelja uzimajući pri tom što manji rizik. Takav nelinearni oblik ratovanja zahtijeva brzinu, odlučnost, plan, rutu za povratak, izuzetnu agresivnost, i konačno, totalno uništenje zahvaćenog teritorija. U takvoj vrsti kampanja cilj nije locirati i uništiti neprijateljsku vojnu silu, naprotiv, cilj je uništiti ekonomske centre i pogone na neprijateljskom teritoriju. Ustrajnost je vrlina. Samo jedna kampanja neće polučiti odlučujućim rezultatima te slomiti neprijateljevu volju za pružanje otpora. Dakle, takve kampanje moraju se voditi gotovo svake sezone. Cilj takve vrste napada je uništenje sela, polja, mlinova, zaprega, ubijanje ili krađa stoke malog i velikog zuba, palež domova, ubijanje seljaka ili kmetova, ukratko, izazivanje sveopćeg kaosa.¹²⁰ Dugotrajne posljedice ovakvog načina ratovanja uvelike otežavaju obranu napadnutih zemalja.¹²¹ Kao što je već uspostavljeno, obrana ovisi o samim utvrdama. Ukoliko se unište svi načini opskrbe utvrđenja samo je pitanje vremena, morala, resursa, odnosno, opće mogućnosti pružanja otpora od strane njihovih posada prije neminovnog pada. Naravno ovakav način ratovanja vrijedi za obje zaraćene strane.

¹¹⁸ Potrebno je naglasiti da je gotovo polovina sudionika pohoda bila podrška u vidu velikog spektra različitih zanatlija odnosno civila; P. Hoskins, 2011., 21-22.

¹¹⁹ Tri ili četiri po vitezu kojeg prate štitonoše, također na konjima, dok se u iznimnim situacijama strijelcima prilikom brzog pohoda dodjeljivao jedan konj; P. Hoskins, 2011., 21-22.

¹²⁰ Taktika "spaljene zamlje."

¹²¹ Veg. *Mil.* III. 26, pravilo 4.

Na primjeru stogodišnjeg rata valja naglasiti da je spomenuti način ratovanja bio okosnica sukoba a da su bitke i opsade bile prisutne samo u vremenima kada je jedna ili druga strana imala dovoljno resursa, vojnika i vitezova, te općenito snage za napraviti veći korak. Dakle, kampanje u neprijateljskom teritoriju bile su glavna zadaća za utiranje puta daljnjim vojnim djelovanjima. Nakon uspostavljanja navedenih činjenica lako je zaključiti koji je rod vojske bio najbolje opremljen i pripremljen za provođenje ovakvih zadaća. Iako je očito da je konjica bila uvelike potrebna za navedene zadaće, konkretno vitezovi, konjica sama po sebi nije mogla djelovati bez podrške pješništva. Spaliti manje selo u blizini veće vojske ili prekinuti neprijateljske opskrbe linije bilo je moguće bez pješništva. Ipak, djelovanje u neprijateljskom teritoriju na duže periode ipak je zahtijevalo prisustvo većih vojnih jedinica gdje su vitezovi mogli djelovati u sklopu vojske, ili rjeđe, samostalno, ali samo u kraćim vremenskim odmacima vezanim za manje zadatke.

Dakle, konjica je bila prijeko potrebna prije, tijekom, i poslije same bitke. U tom svjetlu treba istražiti spomenute tri velike otvorene bitke stogodišnjeg rata Crecy, Agincourt i Poitiers. Od samih početaka Stogodišnjeg rata *chevauchée* je pohod s namjenom da se slomi neprijateljska volja za otporom. Iz operativne ali i strateške perspektive to je bio konačni cilj. Ipak, potrebno je pogledati i politički spektar posljedica izvođenja takvih napada. Politički udarac takvih juriša usmjeren je protiv kralja i plemstva, u ovom slučaju kralja Francuske kojem se na taj način nametao pritisak, isticala slabost i impotentnost njegove vojske te vlasti da bi se sukladno tome propitkivala njegova mogućnost da vlada vlastitim zemljama.¹²² Stoga su odgovori na ovakve upade izazivali protureakcije, pogotovo kada je defenzivna strana bila u mogućnosti uputiti ih. Osim toga, slobodno pljačkanje u neprijateljskim zemljama ofenzivnu stranu bi samo

¹²² C. Allmand, 1988, 86.

moglo potaknuti da nastavi s takvim aktivnostima. Posljedice takvog načina ratovanja ubrzo su postale evidentne. Ideja Engleske bila je oslabiti ekonomsku infrastrukturu Francuske do te mjere da ju neprijatelj ne može ignorirati te da za pregovaračkim stolom imaju daleko bolje uvjete prilikom sklapanja mira. Seljaci, sela, ribarske pošte, mlinovi, usjevi, vinogradi i druge ekonomske grane postale su glavna meta napada. U počecima sukoba Francuzi su odgovarali vojnim mjerama no nakon 1356. godine postalo je evidentno da direktan sukob nije poželjan ukoliko dovodi do stvarne ili potencijalne katastrofe. U narednih dvadeset godina doktrina obrane u Francuskoj se neminovno mijenja. Francuska vojska postaje manja, uvježbanija i bolje opremljena. Ukratko francuska doktrina se uvelike približava onoj svojeg protivnika. Umjesto direktnog sukoba ideja obrane postaje elastična. Francuska se oslanja na sustav obrane koji uključuje brze upade, uništavanje neprijateljske logistike te strategije spaljene zemlje. Rod vojske potreban za brze i kirurške operacije kako bi se oslabila glavina neprijateljskih pohoda postaje konjica. Za manje od dvadesetak godina nakon katastrofe kod Poitiersa Francuska vojska počinje svojevrstu rekonkvistu, od propasti mira u Bretignyju do bitke kod Agincourta, Francuska vraća većinu izgubljenih teritorija.¹²³ Napuštanjem tih tendencija Francuska je doživjela još jednu katastrofu kod Agincourta 1415. godine. Uz uzdizanje Burgundskog vojvodstva na strani Engleza te sustavnim otimeanjem zemalja na sjeveru Francuske od kuće Valois Francuska je trpjela daljnje gubitke. Ipak, povratak staroj doktrini do sredine stoljeća dozvolilo je francuskoj kruni da vrati izgubljene teritorije, izuzev nekolicine utvrda i gradova koji su ostali u engleskim rukama, pa s tom pozicijom konačno privede kraju dugotrajni sukob.¹²⁴

¹²³ C. Allmand, 1988, 87.

¹²⁴ C. Allmand, 1988, 87-89.

3.2. Ustroj i taktičke karakteristike kasnosrednjovjekovne konjice

Struktura srednjovjekovne vojske dijelila se na dvije osnovne grane, pješništvo i konjicu. Konj je ispunjavao više različitih funkcija. Primarna funkcija je i ona najočitija, uz oklop i koplje, ratni konj je sam po sebi bio oružje. Njegova brzina i težina uz više nego sposobnog jahača koji se borio sa skupinom vitezova izazivala je strahopoštovanje saveznika i neprijatelja. Konj je također bio i prijevozno sredstvo viteza kao i iskaz socijalnog statusa zbog neprocjenjivog bogatstva koje je bilo potrebno za održavanje te plemenite životinje. Dakako, treba naglasiti da su se vitezovi borili na konju, ali i na vlastitim nogama, ovisno o situaciji koju je iziskivalo samo bojište. S druge strane, mnogi događaji kroz vojnu povijest pokazali su da na taktičkoj osnovi svi rodovi vojske, bez obzira na njihovu prividnu superiornost, mogu biti poraženi. Čak i prije Stogodišnjeg rata, konjica koja je bila *creme de la creme* ratnog stroja imala je potencijalnu mogućnost poraza. Pješništvo, ukoliko je bilo dovoljno obučeno, motivirano, opremljeno i ustrajno u svom naumu moglo je razbiti i zaustaviti juriš. Neki od primjera su bitka kod Courtraia 1302. godine gdje su Flamanci zaustavili juriš francuske konjice te ju potukli do koljena.¹²⁵ Bitka kod Morargena gdje su pješaci švicarskih kantona Schwyza i Uria na odgovarajućem terenu, nepogodnom za juriš potukli vitezove na konjima koje je poslao Leopold Austrijski.¹²⁶ Morgatren 1315. godine također je dobar primjer švicarske pješačke nadmoći prilikom zasjede gdje je pješništvo Uria i Unterwaldena ponovno potuklo austrijsku konjicu.¹²⁷ Teško je izostaviti još jedan švicarski primjer gdje su pješaci Berna i njegovih saveznika zaustavili Freiburg komplementaran burgundskom teškom konjicom kod Laupena 1339. godine.¹²⁸ Dakako, treba spomenuti i bitku kod

¹²⁵ Poznata kao i Bitka zlatnih ostruga čije ime samo po sebi otkriva zastrašujući rezultat sukoba.

¹²⁶ C. Allmand, 1988, 89.

¹²⁷ M. G. A. Vale, 1981., 100.

¹²⁸ M. G. A. Vale, 1981., 100.

Bannockburna, gdje su još jednom teren, opkopi, taktička dispozicija te hrabrost koja graniči s ludošću zaustavili juriš cvijeta engleske teške konjice.¹²⁹ Navedeni primjeri su među boljima uz bitke koje će rad posebno obraditi u nastavku, ali važno je naglasiti da su navedeni primjeri samo dio velikih pobjeda koje će pješništvo ostvariti nad konjicom u kasnom srednjem vijeku.¹³⁰ Engleska je vojska od poraza protiv pješništva protiv Škota početkom 14. stoljeća prešla na implementaciju borbe s nogu da bi Rat ruža ponovno vratio viteza na konju u punom sjaju.¹³¹ S druge strane taktičke promjene u vojsci zahtijevale su sve više da se vitezovi i štitonoše bore kao pješaci što je dovelo do situacije u kojoj ratni konji nisu morali više biti toliko zastupljeni, te je čitav rod vojske, odnosno teške konjice, gubio na važnosti u korist pješništva.¹³² Strijelci na konjima koje je engleska kruna koristila još od ratova s Velšanima i Škotima dolaze do izražaja, no oni nisu zahtijevali vrhunske i skupe pasmine konja, već samo njihovu brojnost.¹³³ Taj će rod vojske, fleksibilan i opasan u većini uvjeta, Burgundsko će vojvodstvo preuzeti prilikom sukoba sa švicarskim kantonima, uz mnogo gore rezultate od engleskih primjera.¹³⁴

Ipak teška će konjica ostati u upotrebi još cijelo stoljeće prije početka postepenog opadanja u njihovim brojevima dok će se na bojnim poljima Europe pješništvo, topništvo, arkebuziri i laka konjica uzdignuti te dobiti na važnosti. Razloge zašto se onda teška konjica zadržala toliko vremena iako su joj pronađene funkcionalne protumjere treba

¹²⁹ D. Cornell, 2009, 196-216.

¹³⁰ A. Ayton, 1994., 27.

¹³¹ A. Goodman, 1981., 175-192.

¹³² Engleski će vitezovi u određenim situacijama do kraja stoljeća jahati na bilo kakvim konjima kako bi ušli u bitku. Dok je Rat ruža prema A. Goodmanu *The Wars of the Roses* 1981., doživio svojevrstnu renesansu u pogledu konjice. Španjolski će autori 1486. godine komentirati kako engleski vitezovi u bitkama oko Granade jašu bilo kakvog konja koristeći ga samo da dođu u bitku kako bi se nastavili boriti na vlastitim nogama; A. Ayton, 1994., 27.

¹³³ C. Allmand, 1988, 89-91.

¹³⁴ M. G. A. Vale, 1981., 101.

tražiti u taktičkim promjenama korištenja tog roda vojske. Naime, konjica mijenja svoj svojevrsni identitet na način da napušta viteške kodekse¹³⁵ koji su često nalagali pravičan, legitiman i častan rat te se prilagođuje novim realnostima bojišta.¹³⁶ Razvojem vatrenog oružja i velikih pješачkih formacija s kopljima konjica ostvaruje ulogu koju nije do tada imala a to je surađivanje s ostalim rodovima vojske¹³⁷ radi iskoristivosti punog kapaciteta njenog najjačeg oružja, juriša, koji više nije frontalan već teži upadu s boka kad su neprijateljske jedinice već vezane u sukobu s drugima. Postulati koji će u potpunosti zaživjeti početkom ranog novog vijeka trebali su proći kroz eksperimentalne procese poraza i pobjeda diljem bojišta Europe 14. i početka 15. stoljeća.

3.3. Crecy

Ipak, iznimke ne čine pravilo. Važno je naglasiti da je konjica igrala više nego važnu ulogu kroz čitavu povijest Stogodišnjeg rata. Ono što se počelo mijenjati je njena taktička upotreba, dok su strateške maksime vezane za konjicu ostale više manje nepromijenjene.¹³⁸ S druge strane, najveći sukobi i bitke koje su se odigrale na tlu Francuske neće odrediti sama konjica. Upravo je 14. i 15. stoljeće dovelo do fundamentalnih promjena na kojima će drugi rod vojske, onaj koji se nije borio sa sedla, preuzeti inicijativu na bojištima. Pješastvo, u obliku običnih regruta koji nisu profesionalni vojnici ali i vitezova koji su se borili na vlastitim nogama počinju preuzimati važne uloge i u mnogim situacijama počinju uspješno zaustavljati konjicu. S druge strane strijelci, poglavito engleski strijelci s dugim lukovima ili pak plaćenici iz Genove sa samostrelima, također zauzimaju izrazito bitno mjesto u vojnim krugovima. U

¹³⁵ M. G. A. Vale, 1981., 33-63,

¹³⁶ M. G. A. Vale, 1981., 64-65..

¹³⁷ M. G. A. Vale, 1981., 101-102.

¹³⁸ M. G. A. Vale, 1981., 100-175.

tom pogledu treba naglasiti da je efektivnost navedenih vojnika, ovisno o situaciji na bojištu i oponentima, nekada bila veoma uspješna, no nekada ipak samo djelomično. U tom pogledu treba analizirati njihovo djelovanje protiv neprijatelja u zabilježenim bitkama.

Jean Froissart opisao je efektivnost engleskih strijelaca u bitci kod Crecyja na idući način. Na samom početku bitke, umorni od marširanja, Genovljani su unatoč iscrpljenosti krenuli prema engleskim linijama koje se nisu micale te su ušli u duel s engleskim strijelcima.¹³⁹ Smjer vjetra uparen s vremenom potrebnim za odapinjanjem samostrela, manjim dometom te umorom rezultiralo je decimiranjem Genovljana.¹⁴⁰ Vidjevši decimirane plaćenike francuski je kralj ljutito naredio juriš konjice bez obzira na moguće žrtve saveznika.¹⁴¹ Ovakav rasplet situacije doveo je do još gorih rezultata. Francuska je linija konjanika naletjela na Genovljane, razbila svoju borbenu liniju, usporila juriš te se natiskala naspram engleskih linija. Prema Froissartu engleski su strijelci ispaljivali strelice u najgušći dio neprijateljske vojske rušeći konje uz komentar da je bilo potrebno nekoliko ljudi da dignu na noge vitezove koji su pali s konja.¹⁴² Upravo je ovaj dio jako važan za ocjenu efikasnosti vitezova. Na prvu ruku lako je dati zasluge engleskim strijelcima koji su precizno skinuli vitezove s njihovih vjernih ždrijebaca, ipak, vitezovi su mahom preživjeli strelice i pad, stoga, nije za odbaciti da su i druge varijable igrale ulogu. Naime, oklop do sredine 14. a pogotovo u 15. stoljeću uznapredovao je do te mjere da su strelice bile gotovo neefektivne protiv takve vrste zaštite.¹⁴³ Ono što je

¹³⁹ Jean Froissart, *Chronicles*, 114-115.

¹⁴⁰ Srednjovjekovni autor spominje samo vjetar i umor, no domet i mogućnost bržeg odapinjanja strijela iz luka naspram sporom samostrelu izazvalo je dodatne žrtve među samostrijelcima.

¹⁴¹ Jean Froissart, *Chronicles*, 115.

¹⁴² Jean Froissart, *Chronicles*, 115.

¹⁴³ D. Whetham, 2008., 227-233.

zaustavilo prvi francuski juriš konjice bilo je udaranje u leđa saveznika, engleski opkopi te englesko pješastvo koje se sastojalo od jednako dobro naoružanih i oklopljenih vitezova koji su ih čekali. Stoga, osim engleskim strijelcima koji su nesumnjivo pridonijeli velikim dijelom francuskom porazu, treba dati zaslugu i engleskom pješastvu koje je francuske vitezove dočekalo u bliskoj borbi. Upravo će trend u kojem pješastvo zaustavlja tešku konjicu i njene oklopne vitezove biti lajtmotiv budućeg odnosa između dvaju rodova vojske diljem bojišta Europe. Froissart nastavlja opis bitke s Češkim kraljem, Ivanom Luksemburškim.¹⁴⁴ Prema opisu galantnog kralja i njegove hrabre pratnje treba se zapitati kako je hrabri kralj stekao hrabrost da povede još jedan juriš u masu razbijenih vitezova koji su se borili s ranjenih konja ili na nogama. Educirana pretpostavka bi povezala taj potez s njegovom sljepoćom. Naravno, taj je juriš završio kao i prošli uz pogibiju kralja i njegove pratnje. Uz još nekoliko propalih pokušaja Francuza da spase dan bitka je završila sa stravičnim francuskim porazom.¹⁴⁵ Bitka kod Crecyja presedan je budućim sukobima u kojima će na taktičkoj razini pješastvo, ukoliko je dobro opremljeno, motivirano i organizirano, odnijeti taktičku pobjedu nad najvećom i najjačom vojnom silom svojeg vremena, teškom konjicom. Stoga, iz dosadašnjeg izlaganja može se povući relativno razuman zaključak koji bi glasio da je konjica neizostavna za mogućnost strateške pobjede, dok za taktičku pobjedu treba izvrsnu koordinaciju, zapovjedništvo, kritičan trenutak, i konačno, popriličnu dozu sreće.

Potrebno je postaviti pravo pitanje kako bi se raspleo prethodno opisan rezultat bitke koji uvelike slični onima kod Poitiersa i Agincourta. Što je to prevagnulo u korist malobrojnije engleske vojske da pobjedi nad daleko moćnijom francuskom i njenim saveznicima? Naravno moguće je navesti sve klišeje koji se ponavljaju kroz sve tri bitke

¹⁴⁴ Jean Froissart, *Chronicles*, 115-116.

¹⁴⁵ Jean Froissart, *Chronicles*, 116-122.

kao pokvarena gramofonska ploča, loše francusko vodstvo, profesionalnost i hrabrost engleskih vojnika, nemogućnost povlačenja koja je dovela do nenadmašnog engleskog morala, dugi lukovi, blatnjavo polje bitke, obrambeni položaji itd. Iako je svaki od navedenih razloga dio mozaika koji opisuje razloge i okolnosti engleske pobjede jedna komponenta uvijek izmiče konvencionalnom objašnjenju suvremene historiografije a to je činjenica da su Englezi bili spremni da se prilagode. Ratovi protiv Velšana a kasnije i Škota u drugoj polovici 13., i početku 14. stoljeća doveli su Englesku vojsku u nepovoljne položaje. Velšani su odgovarali engleskim dugim lukovima s vlastitima, dok su Škoti, na jako sličan način, poput opisane bitke kod Crecyja, zaustavili englesku konjicu kod Bannockburna. S obzirom da ljudi po svojoj psihološkoj i biološkoj naravi jako brzo uče kada su dovedeni u pitanje života ili smrti, u ultimativnoj igri¹⁴⁶ prethodno navedene premise, engleska je vojska prethodno naučila teške, ali vrijedne lekcije koje će implementirati u satima najveće potrebe.

3.4. Poitiers

Kolektivno sjećanje i starija historiografija ostavlja velik pečat na ratna zbivanja. Takav odnos može se lako ilustrirati na primjerima tri srednjovjekovne bitke koje obrađuje ovaj rad. Dobar primjer su mišljenja C. Allmanda koja su u kontrastu s onima N. Hoopera i M. Bennetta. Naime, Allmandovi argumenti za stratešku dispoziciju i taktički raspored vojski prije sukoba u velikim bitkama svodi se na izbjegavanje sukoba od strane Engleza, dok im sukobi konačno nisu nametnuti.¹⁴⁷ Hooper i Bennett vode se drukčijom vizijom događaja, gledajući na engleske pohode, odnosno *chevauchée*, kao na način izazivanja otvorene bitke, argumentirajući da su francuski uspjesi kroz dva

¹⁴⁶ Ratu.

¹⁴⁷ C. Allmand, 1988, 85.

desetljeća poslije te dvije bitke bili rezultat izbjegavanja bitki, što je samo djelomično točno.¹⁴⁸ Na tragu Allmonda, Wickham, iako u jako kratkim crtama, tvrdi da su protureakcije Francuza u vidu konjaničkih upada nalik engleskim iz razloga što su Francuzi uspjeli vratiti balans sukobu.¹⁴⁹ U prilog Allmondovu argumentu stoji Froissartova kronika iako ju treba uzeti sa zrnom soli. Opisujući pregovore o primirju uoči same bitke predstavlja kardinala de Périgorda koji se sažaljeva nad malobrojnom engleskom vojskom te moli francuskog kralja da ga postavi kao medijatora u svrhu postizanja primirja. Dakako, nakon prvotnog odobrenja, kardinal odlazi do hrabrih Engleza čiji se uvjeti ne slažu s već ionako ratobornim naumima Francuza. Stoga, prospekt primirja pada u vodu prije nego što su mu zaraćene strane uopće dale šansu. Odnosno, francuska strana tražila je mnogobrojne zarobljenike uključujući Crnog princa kako bi prihvatila mir što engleska strana nikako nije mogla prihvatiti.¹⁵⁰

U svakom slučaju nakon propasti pregovora zaraćene strane su se pripremile za sukob.¹⁵¹ Poput situacije kod Crecyja, engleska je vojska uživala jako dobar obrambeni položaj, vitezove i štitonoše koji su ratovali kao pješaci, te strijelce naoružane dugim lukovima. Za razliku od Crecyja, francuska je vojska kod Poitiersa uglavnom bila bez konja,¹⁵² premda je imala dva kontingenta konjanika u rezervi. Iako su na prvi pogled povukli lekcije od katastrofe koja se zbila deset godina ranije, francuski je napredak prema engleskim linijama uvelike otežan konstantnim salvama strelicama. Kako bi odgovorili na provokacije, njemački i francuski konjanici iz rezerve su pokušali utišati

¹⁴⁸ M. Bennett, N. Hooper, 1996., 116.

¹⁴⁹ C. Wickham, 2016., 399-400.

¹⁵⁰ Jean Froissart, *Chronicles*, 167-172.

¹⁵¹ C. Allmand, 1988, 51.

¹⁵² A. Ayton, 1994., 27.; Razlog koji nudi profesor Ayton je eksperimentiranje od strane francuske vojske kako bi našla odgovor na inovativne engleske taktike.

salve strijelaca. Njihov napredak zaustavljen je na jako sličan način kao i napredak vitezova kod Crecyja, strijelci su usmrtili konje ispod vitezova.¹⁵³ Produženi okršaj polako se okretao na stranu Engleza. Francusko i njemačko plemstvo na konjima i na vlastitim nogama, na krilima i centru, počelo je napuštati bojište. U tom ključnom trenutku Englezi su se popeli na svoje konje i počeli protunapad.¹⁵⁴ Bitka je nastavljena sve do pokolja pod samim vratim Poitiersa. Veliki broj francuskih plemića pao je u zarobljeništvo, uključujući i samog francuskog kralja.¹⁵⁵

3.5. Agincourt

*"...Cohortes equitimi in multis centenis ad utrumque latus aciei eorum anterioris, ad dirumpendam aciem et fortitudinem sagittariorum nostrorum."*¹⁵⁶

Samo dvije godine po završetku bitke kod Agincourta nastaje kronika pod imenom *Gesta Henrici Quinti*. Djelo nepoznatog autora opisuje događaje koji su zadesili francusku i englesku vojsku iz perspektive potonjih. Počevši s navedenim citatom na latinskom francuska je konjica raspoređena na krilima te usmjerena protiv engleskih dugih lukova koje je trebala eliminirati. Kao i u dvije prethodne bitke, engleska je strana imala utvrđen položaj, bila je odsječena od mogućnosti daljnjeg napretka te ostavljena na milost i nemilost francuske vojske. Još jednom, engleska je vojska bila bez konjanika. Uzorak se doduše ne ponavlja u odnosu na francuske trupe. Poučeni prethodnim porazima, ovoga puta prije same bitke raspored konjice na krilima, prema tumačenju nepoznatog autora, trebao je pregaziti neprijateljske strijelce kako bi ublažili njihov

¹⁵³ Jean Froissart, *Chronicles*, 173-174.

¹⁵⁴ Jean Froissart, *Chronicles*, 174-177.

¹⁵⁵ Jean Froissart, *Chronicles*, 177-185.

¹⁵⁶ *Gesta Henrici Quinti*, XII., 47.

poguban učinak na vlastitoj vojsci.¹⁵⁷ Englezi su očekivali takav ishod pa su stoga obrambene položaje dodatno ojačali kolcima koji su postavljeni da zaustave tešku konjicu. Prema kronici, odnosno njenom trinaestom poglavlju u kojem je opisana sama bitka, francuski su planovi propali. Prethodnica konjanika koja se zaletjela prema strijelcima je decimirana, ranjena ili ubijena, dok su nekolicinu koji su doprijeti do engleskih redova uspjeli savladati kopljima. Samostrijelci koji su pratili konjicu su također stradali te bili primorani na povlačenje.¹⁵⁸ Nastavak proboja testirao je englesko pješništvo do njegovih krajnjih granica, a kada je streličarima nestalo strijela, uzeli su mačeve, sjekire, i drugo oružje te napali francuske borce koji su se borili u središtu bojnog polja.¹⁵⁹ Do kraja bitke francuska konjica u rezervi ostala je u pozadini i nije dalje sudjelovala u sukobu te se povukla s polja na kojem se nastavio pokolj.¹⁶⁰

Rekonstrukcija bitke nikada nije lagan posao, pogotovo što u ovom slučaju njezina rekonstrukcija ovisi o čovjeku koji je vjerojatno sudjelovao u njoj no koji je neminovno imao svoje viđenje događaja koji su se odvijali bez da se uzme u obzir njegova pristranost prilikom opisivanja navedenih događaja.¹⁶¹ Mogućnost rekonstrukcije, čak i kada se upari s drugim očevicima,¹⁶² može biti jako teška za odgonetnuti. Stoga, u najboljem slučaju mogu se samo iznijeti vjerojatni scenariji kako se mogao odigrati sukob na taj dan. Što se tiče same kronike anonimnog autora ona uglavnom govori o Božjoj intervenciji na strani Engleza i daje jako šture opise vojnih zbivanja. Osim rasporeda trupa prije bitke, te kratkih nepovezanih epizoda, nema potpunog objašnjenja razvoja događaja

¹⁵⁷ A. Curry, 2006., 246.

¹⁵⁸ *Gesta Henrici Quinti*, XIII., 51.

¹⁵⁹ *Gesta Henrici Quinti*, XIII., 52.

¹⁶⁰ *Gesta Henrici Quinti*, XIII., 52-57.

¹⁶¹ A. Curry, 2006., 235.

¹⁶² Waurin i La Févre.

na 25. listopada. S druge strane burgundski kroničari te francuske kronike poput *Chronique de Richemont* daju potpuno drukčiju sliku događaja počevši od rasporeda samih trupa. Naime, Francuzima se nije žurilo. Vojske francuskog kraljevstva su polako pristizale dok su Englezi bili odsječeni od Calaisa bez opskrbe. Štoviše, interpretacija efikasnosti dugih lukova u usporedbi kronika, *Gesta Henrici Quinti*, *Chronique de Richemont*,¹⁶³ *La Chronique d'Enguerran de Monstrelet*, *Chronique de Normandie*, *Chronique de Ruisseauville* i kronike *Brut*¹⁶⁴ daju potpuno drukčiji opis otvaranja bitke uključujući vrijeme njezina početka. Prva kronika otvaranje bitke stavlja u rane sate jutra što se ne slaže s ostalim opisima koji umanjuju njenu vjerodostojnost. Iz taktičke perspektive, sam početak bitke interesantan je za evaluaciju. Bitku otvaraju Englezi koji nemaju vrijeme na svojoj strani. Njihovi strijelci premiještaju kolce koje su naoštrili i postavili protiv juriša konjice te se približavaju francuskim linijama sa šumom iza leđa kako bi se lakše skrili u slučaju juriša neprijatelja.¹⁶⁵ Engleski su barjaci podignuti što ima dvostruko značenje. Osnova banderijskog sustava počiva na praćenju zastave radi organizacije i kohezije trupa uz indikaciju da je jedna od zaraćenih strana spremna za sukob.¹⁶⁶ Dakle, engleski strijelci počinju s odapinjanjem smrtonosnih projektila u smjeru francuske konjice s devastirajućim rezultatima. Curry trezveno opisuje značaj dugih lukova koji su prije svega ranili protivnika i uspaničili konje. Profesorica koristi većinu dostupnih izvora s obje strane, engleskih, gdje je naglašena uloga strijelaca, te francuskih, koji opisuju zbunjenost i kaos. Prema profesorici, i većini kronika, zbunjeni i ranjeni konji počeli su trčati u krug ili nazad u svoje redove razbivši koheziju te mogućnost punog

¹⁶³ Jako kratke crte o samoj bitci uz veći broj komentara na njene posljedice.

¹⁶⁴ Još poznata pod imenom *The Chronicles of England*.

¹⁶⁵ A. Curry, 2006., 239-243.

¹⁶⁶ A. Curry, 2006., 242-243.

udara teške konjice.¹⁶⁷ Nadalje, engleski izvori ističu efikasnost strijelaca, dok se francuski izvori razlikuju u objašnjenjima propasti prvog juriša. Gotovo svi iskazi francuskih izvora se razlikuju, od broja konjanika koji je varirao od 300 do 1200 konjanika, do načina na koji su potjerani s polja. Jedina linija sličnosti kod svih izvora propast je prvog juriša čiji se razlozi i točan razvoj događaja razlikuju. Profesorica uspostavlja tezu da postoji i mogućnost da je priča naknadno dodana kako bi se gorka stvarnost prikrija kulturom krivnje te prihvaćanjem narativa o superiornosti engleskog oružja kao isprike koja treba ublažiti sramotu poraza.¹⁶⁸ Štoviše, profesorica podiže i jako važno pitanje drvenih kolaca koji su također imali znatnog učinka u zaustavljanju punine juriša.¹⁶⁹ S druge strane profesor C. J. Rogers argumentira spuštanje glava francuskih vitezova kako bi zaštitili rupe u vizirima od neprijateljskih strelica indikatorom ranjivosti vitezova, naspram engleskog dugog luka, kojeg percipira kao *die Wunderwaffe*.¹⁷⁰ Izjava profesora Rogersa da strelice mogu probiti teški oklop vitezova bazirana je na tri izvora, nekoliko članaka, uključujući vlastiti, i jako puno nagađanja. Naime, osim već citiranog izvora *Geste Henrici Quinti*, napisanog od engleskog autora, Rogers navodi i *La Chronique d'Enguerran de Monstrelet*, djela Froissarta, kao i Walsinghamove iskaze za bitku kod Homildon Hilla. Earl od Douglasa kod Homildon Hilla pogiba kada mu strijela ulazi u kacigu. Prve tri kronike u svim slučajevima spominju ranjene konje i vitezove te njihovu pogibiju, no treba se posebno osvrnuti na iskaze Monstreleta kako bi se razumio profesorov argument.¹⁷¹ Ono što on smatra slabošću u pogledu oklopa upravo je

¹⁶⁷ A. Curry, 2006., 246.

¹⁶⁸ A. Curry, 2006., 248.

¹⁶⁹ A. Curry, 2006., 247.

¹⁷⁰ C. J. Rogers, 2008., 44.

¹⁷¹ "...et les François commencèrent á encliner leurs chefz afin que la trait n'entrast en leurs visiers de leurs bachinetz..."; Monstrelet, *La Chronique d'Enguerran de Monstrelet*, CXLVIII., 107.

protuargument njegovom mišljenju. Ako je slabost oklopa njegov vizir¹⁷² to onda znači da oklop jako dobro funkcionira protiv strelica. Razlozi poraza u kronikama su protumačeni na drugi način. Gotovo sve kronike spominju ranjene konje i razbijanje francuskih redova prepisujući impotentnost konjice metežu i uništenju kohezije,¹⁷³ neuspjeh na bojištu i bezglavo povlačenje u svoje redove,¹⁷⁴ naravno, uz neminovne smrti vitezova,¹⁷⁵ dok poraz karakteriziraju kao posljedicu kaosa te nestanka discipline.¹⁷⁶ Nadalje, treba naglasiti da kronike također spominju francuske samostrele koji su pratili konjicu u njezinu napretku prema engleskim linijama. Curry argumentira da podrška konjici kao i mjesto gdje su se samostreli nalazili ima smisla. Podrška sama po sebi uvijek je dobrodošla, jer kao što je već navedeno u taktičkom pogledu, konjica može operirati sama, iako je puno efektivnija uz podršku drugih rodova vojske. Također, Curry navodi da mjesto samostrijelaca daje dodatnu plauzibilnost iskazima kronika s obzirom da su vitezovi upravo oni koji nose najviše oklopa te su najbolje mogli podnijeti salve strijelaca.¹⁷⁷ Propast juriša imao je dva glavna razloga. Prvi, što francuska strana jednostavno nije imala dovoljno samostrijelaca i strijelaca, iako je konvencionalan odgovor kasnog srednjeg vijeka za obračunavanje sa strijelcima bila teška konjica. Drugi razlog propasti francuskih planova bio je jako velik broj engleskih dugih lukova koji su imali kapacitet pokositi sve pred sobom.¹⁷⁸ Doduše, francuske protumjere engleskom napadu nisu doživjele potpun debakl. Dio francuskih konjanika uspio se probiti do

¹⁷² Oklop ima više slabih točki osim vizira. Slabosti postoje i na spojevima ekstremiteta sa središtem tijela, no to je činjenica koje bi vitezovi bili svjesni.

¹⁷³ A. Curry, 2006., 246.; prenosi *Chronique de Ruisseauville*

¹⁷⁴ *Chronique de Normandie*, trans. and ed. G. Chastelain, W. Worchester, 1850., 219.

¹⁷⁵ *Gesta Henrici Quinti*, XIII., 51., ed. B. Williams,

¹⁷⁶ Monstrelet, *La Chronique d'Enguerran de Monstrelet*, CXLVIII., 107-110.

¹⁷⁷ A. Curry, 2006., 250.

¹⁷⁸ A. Curry, 2006., 250.

engleskog kampa te posijati metež među engleskim redovima.¹⁷⁹ Dakako, ta činjenica govori u prilog izdržljivosti francuskih vitezova i štitonoša koji su uspjeli unatoč svim poteškoćama doći do središta neprijateljske vojske. U ovom pogledu radi usporedbe treba naglasiti efektivnost konjice u bitci kod Verneuila, poznatom i pod imenom drugi Agincourt. Gotovo desetljeće poslije Agincourta na području Normandije odigrala se jedna od većih bitki Stogodišnjeg rata u kojoj su Englezi odnijeli pobjedu protiv Francuza, Škota, te milanske teške konjice. Za razliku od Agincourta, otvaranje same bitke ovog puta je završilo potpuno na strani Francuskih konjanika uz naglasak na Milanske plaćenike o kojima Thomas Basin, biskup Lisieuxa, piše sljedeće: "*...aux formations anglaises d'archers à pied anglois, on opposait quatre ou cinq cents lances de cavaliers italiens qui, parfaitement protégés, tant hommes que chevaux, ne craignant en rien les coups de flèches, se jetteraient sur les compagnies d'archers à pied anglais, rempart habituel de cette armée, et mettraient le désordre dans leurs rangs, en les chassant à coups de pique et de lance.*"¹⁸⁰ Izgleda da su ovoga puta oklopljeni talijanski vitezovi, ne bojeći se udara strelica, barem na kratko odnijeli pobjedu. Tek će sudar pješništva i dolazak pravovremenih engleskih rezervi vratiti njihovu stranu u borbu te promijeniti ishod bitke. Njezinu kraju pridonijeli su i strijelci koji su se ponovno okupili, te su prema riječima prof. Barker, kao kod Agincourta, bili voljni ući u blisku borbu s neprijateljskim vojnicima te doprinijeti pobjedi.¹⁸¹ Dakle, u jako sličnim okolnostima, s dijametralno različitim ishodom otvorenja bitke, obje završavaju na isti način. Naglašavajući utjecaj teške konjice ili pak dugih lukova historiografski radovi obično pridaju važnost jednom

¹⁷⁹ A. Curry, 2006., 250.

¹⁸⁰ "engleskim formacijama strijelaca suprotstavilo se četiri ili pet stotina kopalja dobro oklopljenih talijanskih konjanika koji su, ne strahujući pred strijelama, jurišali na postrojbe engleskih strijelaca, glavnu obranu te vojske, te unosili nemir u njihove redove tjerajući ih kopljima." Tomas Basin, *Historie de Charles VII.*, 93.

¹⁸¹ J. Barker, 2009., 79-80.

od tih dvaju rodova dok pješaštvo koje je po važnosti i brojnosti izuzetno važan čimbenik, nažalost, zanemaruju.¹⁸² Upravo je pješaštvo zaslužno za zadržavanje francuskih konjanika kod Crecyja i Poitiersa koje je omogućilo strijelcima da gađaju neprijateljske konjanike, pješake, samostrijelce i strijelce s bokova. Gotovo identična situacija sa pješaštvom ponavlja se kod Agincourta i Verneuila s potpunom razlikom u performansi engleskih dugih lukova.

Nastavak bitke kod Agincourta odvio se u centru. Ako uvod u bitku nije favorizirao francusku stranu nastavak iste donijeti će još gore okolnosti. Upravo je taj dio bitke po trajanju i žrtvama bio najvažniji. Dva važna faktora prije sudara pješaštva iz prvog dijela bitke odigrala su svoju ulogu. Prvi je činjenica da je juriš konjice propao te da su engleski strijelci bili slobodni da zasipaju francusku vojsku s bokova, dok je drugi bila činjenica da se francuska konjica morala povući kroz vlastite redove pješaštva neminovno remeteći njihove linije. Kiša i bojno polje koje je istovremeno bilo pregaženo konjicom pa zatim francuskim pješaštvom dodatno je usporilo francuske vojnike koji su pod kišom strelica pokušavali doći do engleskih redova.¹⁸³ Izmoreni i ranjeni francuski vojnici došli su do neprijateljskih linija samo da bi naišli na nevjerojatan otpor engleskog pješaštva kojem su se pridružili i strijelci koji su ostali bez strelica te doprinijeli opkoljavanju i potpunom uništenju neprijatelja kojem je uskraćena svaka milost,¹⁸⁴ bilo običnim vojnicima ili plemićima.¹⁸⁵

¹⁸² Uz iznimku profesorice A. Curry

¹⁸³ A. Curry, 2006., 253-254.

¹⁸⁴ Plemstvo u srednjovjekovnom periodu uživalo je privilegije otkupnine čije su cijene bile u skladu s višim ili nižim statusom zarobljenika. Ukratko, takva vrsta zarobljenika više je vrijedila živa nego mrtva, uz rijetke iznimke poput navedene bitke.; Rémy Ambühl, 2013., 19-52.

¹⁸⁵ A. Curry, 2006., 254-268.

4. Rani novi vijek

"...Todo el mundo sabe quanta multitud de infantres Tudescos, Fraceses, Italianos murieros en la batalla de Rauena. lo qual nacion de la misma ocasion, porque la infanteria Española se junto con ellos al tiro de la espada, y auria consumido toda la infateria de Francia, si la gente de armas Francesa no la socorriera. Y no embargante el gran socorro los Españoles ay utados y ordenados pudieros reduzir en feguridad. Por todo lo qual concluyo que una buena infantería deue poder se contra cauillos, y no temer a otros infantres. Lo qual como he muchas vezes dicho, procede de las armas, y de la orden."¹⁸⁶

Salazarov komentar na bitku u Ravenni ispunjava sve vojne maksime njegova vremena. Dobro obučeno, naoružano i adekvatno vođeno pješništvo se ne treba bojati ni konjice ni drugog pješništva. Ipak, u istom komentaru, Španjolac navodi da je njemačko,¹⁸⁷ talijansko, i konkretno francusko¹⁸⁸ pješništvo, trebalo biti spašeno od same konjice. Štoviše, navodi da bi francusko pješništvo bilo u potpunosti uništeno da nije bilo pomoći od strane konjanika. Na kraju su konjanici i odnijeli dan. Bitka kod Ravenne pokazala je da konjica, u vohoru kopalja i vatrenog oružja, još uvijek može donijeti preokret u bitci.

Kada je 1966. godine profesor M. Roberts udario temelje ideji zbog koje će se kroz ostatak stoljeća razviti teza o vojnoj "revoluciji" novog vijeka ukazao je na velike

¹⁸⁶ Diego de Salazar, 1536., *Tratado de re Militari*, II., 24., 1590., Brussels

¹⁸⁷ Landsknechtovi.

¹⁸⁸ Gaskonci.

pomake u vojnoj tehnologiji te taktičkom razvoju vojski Europe s naglaskom na Šveđane i Nizozemce. Profesor G. Parker proširiti će tezu s izmjenama, uzimajući sustave fortifikacija i Španjolsku kao nositelje baklje. Robertsova ideja bila je jednostavna, razvoj vatrenog oružja u kombinaciji s kopljima donosi prevagu na bojnom polju. S više vatrenog oružja ta prednost eksponencijalno raste. Taktike konjice od početka 16. do kraja 17. stoljeća opisuje kao progresivno suicidalne navodeći male pomake u protumjerama poput *caracole* te konjičkih taktika Gustava Adolfa. Dakle, u svom kratkom, ali izuzetno utjecajnom eseju profesor ukratko opisuje prevagu vatrenog oružja u Europi gdje se od srednjeg vijeka do tridesetogodišnjeg rata način ratovanja kretao od jako mobilnog prema sve sporijem, odnosno, stacionarnom obliku rata s naglaskom na veličinu i količinu kugli.¹⁸⁹ S obzirom da je rat organiziran pokušaj pronalaska reda u kaosu teško je braudelovskim izmicanjem pronaći jednostavnu formulu za pobjede u bitkama. Iako je ideja profesora Roberta bila izvanredan pokušaj objašnjenja tranzicije ratovanja ona ipak ostaje samo pokušaj. Ako se sagleda šira slika, van Tridesetogodišnjeg rata, postaje jako teško odrediti kada je točno vatreno oružje u potpunosti preuzelo bojišta, probaviti činjenicu da je Gustav Adolf ubijen vodeći konjički juriš, ili se nositi sa izumom bajunete.

Revolucionarna ideja o revoluciji¹⁹⁰ ispisana na desetak stranica naći će Parkera kao jednog od većih zagovaratelja te teze kojoj će i posvetiti monografiju. Parker jako dobro ističe očite elemente. Činjenica da je zauzimanje i zadržavanje utvrda način projekcije moći, kontrole i teritorijalne ekspanzije bilo je jasno svim jadicima koji su godinama sjedili ispod njih. Razvojem vatrenog oružja neminovno je došlo i do razvoja utvrđenja koja su prirodnim tokom evoluirala do te mjere da je moguće primijeniti ideje

¹⁸⁹ M. Roberts, 1966. 69-81.

¹⁹⁰ Nije iznesena u takvom obliku nego nastaje kao posljedica interpretacije drugih autora.

darwinizma.¹⁹¹ Parker, oslanjajući se na Robertsovu ideju, ističe ulogu vatrenog oružja kao presudan trenutak koji ima eksponencijalan razvoj.¹⁹² S druge strane, presedani navedenim revolucionarnim oružjima su postojali i u srednjem vijeku. Samostrel i *trebuchet* bile bi jako dobre paralele. Samostrel i arkebuza, za razliku od dugog luka nisu zahtijevali ni vježbu ni pretjerane upute za korištenje dok su istovremeno bili izuzetno smrtonosni, čak i po oklopljene vitezove. Oba oružja trebala su dugo vremena da se napune a njihovi bi korisnici bili ranjivi poslije pražnjenja oružja. Rani topovi i *trebuchet* trebali su dosta vremena za izradu dok su se njihovi dijelovi teško prenosili. Srednjovjekovna sprava dolazi u korištenje za visokog i kasnog srednjeg vijeka da bi bila zamijenjena topovima. Rani topovi imali su dosta mana, ali što je najbitnije, kratak vijek trajanja s obzirom na defenzivne protumjere. S razvojem topništva, kako je Parker dobro opisao, došlo je i do razvoja utvrđenja do te mjere da su topovi postali neefektivni. Stoga, kako, gdje i zašto tražiti revoluciju ukoliko je prirodan način razvoja oružja evolucijom iz srednjeg vijeka penetrirao u novi? Na tu temu važno je istaknuti mišljenja profesora Frosta. Frost je zagovaratelj revolucije nudeći dvije interesantne ideje. Prva je veći broj revolucija, Dakle, koje su simultano nastale. Te revolucije ne ubrajaju samo oružje, fortifikacije i taktike već i uređenje države čiji birokratsko-administrativni aparat doživljava procvat otvarajući nove mogućnosti temeljitijeg oporezivanja svojih podanika kako bi se konačno priljev novca mogao iskoristiti u vojne svrhe. Iduća je socijalna promjena u društvu koja je zahvatila političke cjeline ranog novog vijeka s rastom i postepenim jačanjem urbane srednje klase.¹⁹³ Plaće koje su stizale u novcu profesionalnim vojnicima za razliku od plemstva na konjima koje živi od zemlje.¹⁹⁴

¹⁹¹ G. Parker, 1996., 6-14.

¹⁹² G. Parker, 1996., 14-44.

¹⁹³ R.I. Frost, 2000., 18.

¹⁹⁴ R.I. Frost, 2000., 16.

Druga, i najbitnija ideja za ovaj rad, obrada je konjičkih postrojbi istočne i sjeverne Europe,¹⁹⁵ pogotovo za vrijeme Sjevernih ratova gdje je konjica nastavila igrati jako važnu ulogu unatoč inovacijama koje su dolazile sa zapada.¹⁹⁶ Upravo je konjica indikator da vojne maksime zapadne Europe nisu primjenjive na svim geopolitičkim cjelinama i geografskim prostorima. Nažalost, fokus ovog rada konjica je zapadnih i srednjoeuropskih europskih sila pa se stoga nije moguće zadržati na ovoj intrigantnoj temi.

4.1. Strateški ciljevi prve faze Talijanskih ratova

U kratkom periodu vremena prije implementacije *tracce italienne* diljem Europe u punom sjaju i broju, Talijanski će ratovi postaviti postulate za daljnji razvoj fortifikacija i umijeća ratovanja na bojištima. Plaćenici će početi dominirati bojnim poljima dok će plemstvo na konjima otkriti da su topovskoj kugli svi ljudi jednaki. Sukob starog i novog, plaćenika i viteškog kodeksa,¹⁹⁷ arkebuze i strelice, koplja i kugle, zahvatit će rascjepkane državnice nastale iz komuna na području Italije.¹⁹⁸

*"...Hence the Romans, foreseeing their difficulties, always provided remedies for them. They never tried to avoid war by letting those difficulties develop, because they knew that war is not prevented, but only postponed to the advantage of others."*¹⁹⁹

¹⁹⁵ R.I. Frost, 2000., 16-18.

¹⁹⁶ R.I. Frost, 2000., 310–325.

¹⁹⁷ Tranzicija ideje viteštva ka surovoj realnosti novih ideja i bojišta našla je ekspresije u umjetničkim i književnim krugovima, poput poznatog bakroreza Albrechta Dürera, *Ritter, Tod und Teufel*. Nove filozofsko-teološke ideje najbolje su istaknute djelom Erazmusa Rotterdamskog, *Enchiridion militis Christiani*. Ipak, vitezovi će ubrzo shvatiti novu realnost rata koja ne može biti urezana ili napisana. Naravno, stare ideje viteštva i odnosa plemstva prema ostatku rodova vojske koje su smatrali kukavicama niskog roda i dalje su ostale.; D. Potter, 2008., 88-95.

¹⁹⁸ I. Sherer., 2021., 12-38.

¹⁹⁹ Niccolo Machiavelli, *The Prince*, III., 194-198.

Kada su ove riječi po prvi puta postale dostupne široj publici Karlo VIII. i autor samog citata bili su već mrtvi. Teško je ne povući poveznicu. Kampanja koju je francuski kralj započeo u Italiji našla je na talijanske gradove koji su pokušali zaobići rat, ili prema postulatima njihove dugogodišnje diplomacije, ostati na pobjedničkoj strani. Oštreći pera umjesto mača talijanske će državnice generalno nevoljko ući stanje konstantnog sukoba u narednim desetljećima dok će rečena pera prisilno pronaći namjene u strelicama. Još jedan problem talijanskih državnica bila je tendencija oslanjanja na konjicu na štetu pješništva. Machiavelli daje svoje mišljenje. *"I say, therefore, that those peoples and kings who esteem cavalry more than infantry must always be weak and exposed to every ruin, as has been seen in our times in Italy, which has been plundered, ruined, and overrun by foreigners for no other sin than having taken little care of the military on foot and having put all of its soldiers on horses."*²⁰⁰ Bilo bi doduše nepošteno izostaviti da su Francuzi imali najbolju konjicu Europe koja je za razliku od talijanskih *condottieria* bila upotpunjena i drugim rodovima. Naime, radilo se o francuskim *gendarmes*. Navodno je i sam Karlo V. priznao superiornost teško oklopljenih francuskih konjanika.²⁰¹ Stvoreni u zadnjim fazama Stogodišnjeg rata, *compagnies d'ordonnance*, bile su skupine posebno opskrbljene, plaćene i organizirane za kampanje. One su se sastojale od manjih jedinica, "kopalja", u kojima su bili vitez i štitonoša s tri rezervna konja, dva strijelca na konjima i dva paža. Broj ovakvih jedinica kroz Talijanske ratove rastao je i spuštao se po potrebama bojišta da bi do kraja ratova taj broj drastično pao.²⁰² Superiornija francuska vojska s kraljevim pretenzijama na Napuljsko kraljevstvo, dodatno potaknuta pozivom Sforza iz Milana, ulazi u Italiju 1494. godine.

²⁰⁰ Machiavelli, *Arte della guerra*, II., 78.

²⁰¹ D. Potter, 2008., 67

²⁰² D. Potter, 2008., 67-88.

Francuski kralj ušao je u Italiju s otprilike 1900 oklopljenih konjanika, 1200 strijelaca na konjima te 19000 pješaka uz to računajući i na 1500 talijanskih vitezova s dvije do tri tisuće pješaka.²⁰³ Strategija obrane protiv francuskog kralja počivala je na glinenim nogama. Naime, ideja Alfonsa II., bila je zadržati neprijatelja što dalje od Napulja kako bi oslabio njegove snage koje su se trebale raspasti kroz dugi marš sa sjevera do središta Apeninskog poluotoka. U tu svrhu Alfonso šalje manje kontingente konjanika koje su trebale "uvjeriti" potencijalne saveznike da odbiju ili otežaju prolaz Francuzima. Počevši od Genove, uz pomoć švicarskog pješaštva i modernog topništva, Francuzi su uzeli zapadnu rutu Apeninskog poluotoka prema jugu zauzimajući sve utvrde i gradove koji im nisu otvorili vrata. Preko Pise ušli su u Firencu koja je dočekala francusku silu otvorenih vrata s dozom fatalizma, da bi do kraja prosinca Karlo bio u samom Rimu. Brzina napretka imala je nekoliko razloga. Topništvo, beskompromisni uvjeti predaje te taktike potpunog uništenja neprijateljskih utvrđenja bili su razlozi brzog napretka koji su utjecali na pobjede bez krvoprolića, ili sa sustavnim uništenjem svakog tko se suprotstavio.²⁰⁴ Otvaranjem vrata talijanski su aristokrati pošteđeni ognja i mača te kroz tu prizmu treba analizirati stratešku liniju razmišljanja francuskog vodstva, i konsekventno, njihovo operativno djelovanje na području Apeninskog poluotoka. Ukazivanjem milosti talijanskim magnatima koji su pristali propustiti Karla i njegovu vojsku te ih opskrbiti francusko se vodstvo nadalo ubijanjem nekoliko muha jednim udarcem. Totalni rat i uništenje, kakvo je opisivano u pohodima stogodišnjeg rata, moglo je izazvati jako tešku situaciju po napadačku vojsku utoliko što bi motiviralo razjedinjene talijanske države i gradove da se ujedine. Nadalje, francusko je vodstvo preferiralo boriti se protiv neprijatelja u izoliranim situacijama gdje bi pokazali nevjerojatnu

²⁰³ C. Shaw, 2019., 15.

²⁰⁴ C. Shaw, 2019., 16-24.

brutalnost²⁰⁵ izazivajući strah svih okolnih državnica, držeći se jedne od Machiavelliejevih maksima.²⁰⁶ S druge strane, pokazujući milost onima koji su se predali Francuzi su imali dvostruku korist prošli bi kroz teritorij bez prolijevanja krvi te bi olakšali vlastite logističke poteškoće. U takvoj situaciji konjica nije imala ulogu paleži i uništenja neprijateljskih zemalja, već bi bila korištena samo u izvidničke svrhe kao dio operativnog djelovanja francuske vojske. Njihovi protivnici isti rod vojske ne bi ni koristili jer bi bili relativno sigurniji iza visokih zidina. Takva situacija u prvom dijelu talijanskih ratova ograničila je konjicu na isključivo taktička djelovanja. Početkom 1495. francuska je vojska ušla u Napulj. Karlova strateška postignuća ubrzo će biti izazvana na bojnopolju.²⁰⁷

Francuska je prijetnja neugodno probudila države Apeninskog poluotoka ali i privukla pažnju cara Maksimilijana. Nevjerojatna brzina prodora Karla VIII. te politička strepnja od francuske hegemonije ubrzo dovodi do stvaranja Svete lige a s tim činom i prvog organiziranog otpora francuskoj dominaciji. Prva polovica 1495. godine dovodi potpuno drukčiji pristup sukobu te se vojske lige suprotstavljaju Francuzima čija pozicija u Napulju postaje opasna. Karlo se tada odlučuje na povlačenje prema sjeveru.²⁰⁸

4.2. Bitka kod Fornova

Zamijenivši osvajanje povlačenjem francuska strateška situacija drastično se mijenja. Prvo pravo iskušenje francuske vojske bila je bitka kod Fornova. Uvidjevši prijetnju sa sjevera francusko vodstvo bilo je prisiljeno promijeniti pristup sukobu u kojem su se našli. U početku su se borili za napuljsku krunu no sada francuska se vojska

²⁰⁵ C. Shaw, 2019., 25.

²⁰⁶ Sigurnije je vladati strahom nego se osloniti na ljubav podanika.; Machiavelli, *The Prince*, XVII., 35-75.

²⁰⁷ Bitke kod Fornova i Seminare 1495. godine te Atelle 1496. godine; J. Black, 2002., 71.

²⁰⁸ C. Shaw, 2019., 29.

zajedno sa svojim plaćenicima bori za goli život. Sukladno tome, prvi kontingenti teške konjice i pješništva poslani su ispred glavnine vojske kako bi na vrijeme spazili otpor koji se spremao na sjeveru. Unatoč papinoj ulozi u stvaranju otpora prema Karlu francuska vojska prolazi mirno kroz Rim i nastavlja svoj povratak. Nakon organiziranja obrane sa firentinskim saveznicima Karlo se sa svojim dijelom vojske upućuje na sjever da se obračuna s izdajnikom, a sada članom lige, Ludovicom Sforzom. Na njegov put stao je Francesco Gonzaga. Tada dolazi do prve velike bitke Talijanskih ratova, bitke kod Fornova.

"...Gli Stradiotti presero da muli tutto ciò che gli piacque, manò ne menirono via che cinquâtacinque dei migliori, e piú riccaméte coperti, qual fuorno quei del Ré, & de' Gentilhuomini di sua casa. ... La fugaloro su grande piú di trecento huomini d' arme et la piú parte de gli Stradiotti, gli uni á Reggio, lontano asai di la; altri a Parma..."²⁰⁹

Bitka kod Fornova započela je na zapadnoj strani rijeke Taro. Ideja lige bila je sveobuhvatni konjički juriš koji je trebao iznenaditi francusku vojsku te ju napasti s više strana otvarajući put pojačanjima, odnosno pješništvu. Milanska je teška konjica trebala napasti francusku prethodnicu, Gonzaga i Fortebraccio s dvije kolone teške konjice francuski centar gdje se nalazio kralj, dok su laki konjanici, stratioti, trebali napasti začelje. Zbog nabujale rijeke te odugovlačenja francuska je prethodnica uspjela podnijeti juriš, kralj u centru doveden je u opasnost,²¹⁰ dok je mletačka laka konjica ostvarila uspjeh u svojem probuju. Francuski se centar uz dobru koordinaciju uspio oduprijeti no po štetu napuštanja mula i konja koje su prevozile novac i ostale logističke potrebe. Upravo će stratioti zbog manjka discipline početi pljačkati francuske zaprege te će im se u tom pothvatu pridružiti pješništvo što će dati Francuzima dovoljno vremena da se pregrupiraju.

²⁰⁹ Filippo di Comineo, 1528., *Delle memorie*, Vol. 8, VIII., 513-514., 1610., Milano

²¹⁰ Filippo di Comineo, 1528., *Delle memorie*, Vol. 8, VIII., 511-512., 1610., Milano

Nakon bliske borbe koja je trajala dok zapovjednici lige nisu shvatili da im ne dolazi pojačanje vojnici lige se povlače preko rijeke ostavljajući bojno polje Francuzima. Iako su im prepustili bojno polje talijanski pješaci i stratioti ponijeli su sa sobom enormno bogatstvo u novcu koje su opljačkali s druge strane rijeke. Rezultati bitke ostavljeni su na interpretaciju povjesničarima jer su obje strane proglasile pobjedu. Tehnički gledano Francuzi su zadržali polje i oslobodili put do Astia pretrpjevši manje gubitaka. S druge strane, francuski se kralj morao zadužiti u Firenci radi izgubljenog novca za obranu Napuljskog kraljevstva. Kraljevstvo je francuska kruna u potpunosti izgubila u korist Španjolske do 1504. godine.²¹¹

Tijek bitke u recentnoj historiografiji opisan je dosta drukčije. Naime, većina podataka preuzeta su od suvremenika bitke, čija su svjedočenja u najbolju ruku sekundarni izvori. Dakle, dosta recentnih historiografskih radova se vodi linijom zaključivanja kako se bitka trebala odigrati umjesto sadržajem primarnih izvora. U tom pogledu naglašene su pješačke formacije Francuza i Švicaraca te topničke razmjene na samom početku bitke.²¹² Iako ovaj rad zauzima stav profesorice Shaw, valja naglasiti da je jedini izvor kojeg Shaw navodi, *Storia d'Italia*, od Francesca Guicciardinia koji je rođen 1483. godine. Ostale podatke preuzima direktno od talijanskih povjesničara iz 20. stoljeća. Nadalje, Comineov redoslijed događaja jako je kaotičan. Na početku bitke ne spominje nikakvu razmjenu vatre, već činjenicu da je vojska počela sukobe duž marša. Opisuje talijanske kolone talijanske teške konjice, stratiote i samostrijelce na konjima koji se odvajaju u obližnjem selu i napadaju francusku kolonu na raznim mjestima, uključujući zaprežna kola.²¹³ Stoga, opisi samog sudionika bitke odgovaraju redoslijedu događaja

²¹¹ C. Shaw, 2019., 29.

²¹² C. Shaw, 2019., 31.

²¹³ Filippo di Comineo, 1528., *Delle memorie*, Vol. 8, VIII., 506-507., 1610., Milano

kakav je iznijela Shaw. Na kraju, treba isto istaknuti i mišljenje profesora Blacka koji u kratkim crtama navodi da je bitka bila uglavnom okršaj konjice, no to je samo polovično točno s obzirom na pješništvo koje je sudjelovalo u bitci.²¹⁴

Ukoliko se uzme u obzir iznesena verzija događaja, treba povući nekoliko zaključaka vezanih za taktičku ulogu teške, ali i lake konjice. Prva i najočitija činjenica je da su zapovjednici Lige bez obzira na veću brojnost od Francuza namjeravali otvoriti bitku konjičkim jurišima iako su postojale opasnosti od vatrene moći i pješništva neprijatelja. Bitka je započela na taj način jer su zapovjednici Lige očekivali pobjedu. Druga stavka je napad sa više strana u cilju opkoljavanja ili razdvajanja neprijatelja. Sveobuhvatna operacija takvog tipa istovremeno je hrabra i gotovo suluda, odnosno, sadrži dvije najbolje karakteristike konjanika. Treća je prijetnja kralju, probijanje na više mjesta te pljačka zaprega. Juriš nije bio potpuni promašaj. Konačno, četvrta stavka su žrtve koje su prema procjeni Shaw bile puno veće za vojnike Lige. Stoga, iako je juriš bio gotovo uspješan u pogledu napada na kralja te provale na začelju, glavnina francuske vojske uspijeva se oduprijeti napadu te baciti neprijatelja istočno od rijeke. Dakle, konjica može izvesti koordiniran i dobar napad unatoč vatrenoj moći druge strane i pješništvu, no treba druge rodove vojske kako bi iskoristila proboje.

4.3. Strateške promjene u načinu ratovanja do bitke kod Ravenne

Proširenjem sukoba na neutralne talijanske države, uključivanjem španjolskih trupa u borbi za Napulj na jugu, jačanjem Maksimilijanovih potražnji u sukobima s Venecijom te aneksijom Milanskog vojvodstva²¹⁵ na sjeveru dolazi do gotovo konstantne prijetnje ratnim sukobima ili ostvarivanjem istih. Stvaranjem Cambraiske lige počeo je

²¹⁴ J. Black, 2002., 71.

²¹⁵ Kojeg nedugo nakon smrti Karla VIII. osvajaju Francuzi 1499.-1500. godine.

novi val sukoba u kojima sve zaraćene strane imaju interese. Na bojnim poljima s dolaskom novih sila neminovno se mijenja strateški i taktički pristup ratovanju. Počevši s Napuljskim kraljevstvom, španjolska veteranska vojska nakon osvajanja Granade pristiže na jug Apeninskog poluotoka. Španjolska intervencija na jugu Apeninskog poluotoka otvorila je sukob s bitkom kod Seminare 1495. godine u kojoj je de Cordoba izgubio zahvaljujući švicarskom pješastvu i francuskoj teškoj konjici. Ipak, do početka 16. stoljeća situacija za francuske trupe postaje mnogo teža. Sve veći broj iskusnih španjolskih vojnika pristiže kako bi sukob 1503. godine kulminirao s bitkom kod Cerignole. Odgađanje sukoba prije spomenute bitke profesorica Shaw vidi u razlici u brojkama francuskih i španjolskih konjanika koje su bile dostupne njihovim zapovjednicima.²¹⁶ Ipak po dolasku većeg broja španjolskih pojačanja u konjici, arkebuzirima i pješastvu, koje je trebalo parirati francuskom komplementarnom s oko tri i pol tisuće Švicaraca, španjolske su snage dale bitku. Konsenzus je povjesničara da je u konkretnoj bitci po prvi puta vatreno oružje igralo toliko važnu ulogu da je okrenulo tijek bitke. Naravno, treba naglasiti da je španjolska priprema u vidu kopanja rovova i postavljanja topništva igrala također bila važna. Francuski je napad, koji se sastojao od konjice i pješastva, u potpunosti razbijen arkebuškom vatrom te konačnim protuudarom pješastva i španjolske konjice.²¹⁷ Utjecaj arkebuzira na konjicu bio je devastirajući.²¹⁸ Čak je i francuski zapovjednik podlegao smrti od zrna vodeći francuske trupe prema španjolskim položajima.²¹⁹ Potpuna pobjeda nije ostvarena zbog manjka konjanika na španjolskoj strani, te manjka discipline zbog pljačke od strane španjolskog pješastva i

²¹⁶ C. Shaw, 2019., 68.

²¹⁷ C. Shaw, 2019., 69.

²¹⁸ J. Black, 2002., 72.

²¹⁹ C. Shaw, 2019., 69.

njemačkih plaćenika.²²⁰ Česte pljačke zaprega ali i pobune postati će lajtmotiv u narednim stoljećima jer reforme vojske i položaj plaćenika implicira ratovanje za novac umjesto protiv njega, što neminovno dovodi do sličnih incidenata.²²¹ Za razliku od nediscipliniranih Španjolaca, francuska je laka konjica poslije bitke uspjela zauzeti i osigurati okolna područja te provocirati neprijateljske postrojbe na širem prostoru, što ima određene strateške implikacije. Iako je Cerignola bila posljednji čavao u lijesu francuskoj dominaciji na jugu. Valja naglasiti da se važna promjena dogodila u strateškom korištenju konjice. Laka konjica ima potencijal brzo zauzeti strateške točke na širem bojištu kako bi omogućila sigurnije povlačenje ili lakše napredovanje. Nadalje, unatoč velikoj pobjedi kod Cerignole, de Cordoba nije mogao u potpunosti iskoristiti rezultate progoneći neprijatelja što je dalo Francuzima dovoljno vremena za uredno povlačenje s juga.

Nakon osnivanja Cambraiške lige četiri godine poslije, francuska će vojska biti vrh koplja usmjerena protiv Republike sv. Marka. Već će prvi značajni sukob kod Agnadella odrediti daljnji razvoj događaja, strategiju mletačke obrane, kao i onu francuske kampanje. U bitci koja je bila potpuna suprotnost od Cerignole, venecijanske će trupe ući u sukob s francuskom prethodnicom koja se sastojala od teške konjice. Ostvarivši početni uspjeh Mleci nisu dobili dodatna pojačanja koje je zadržao ostatak francuske konjice što je dovelo do kolapsa i bijega. Francuska je konjica uspjela iskoristiti trenutak te je posjekla mnoge mletačke vojnike u povlačenju²²² zauzimajući mletačke topove.²²³ Profesor J. Black ističe da su venecijanski arkebuziri nanijeli veliku štetu

²²⁰ C. Shaw, 2019., 70.

²²¹ S grandioznim primjerom u *sacco di Roma*.

²²² Bez konjice bitke su bez rezultata.

²²³ C. Shaw, 2019., 101-102.

francuskoj konjici prije nego što su pregaženi, no to nije spasilo ostatak mletačke vojske.²²⁴

Dio mletačkih snaga koje su izbjegle pokolju, otopile su se pred vratima Venecije zbog dezertiranja. Terraferma je ostala u potpunosti nebranjena. Seoska imanja kao i vile aristokracije bile su meta pljačke francuskih trupa, kojima se pridružuju i njemački kontingenti Maksimilijanove vojske sa sjevera.²²⁵ Gradovi se preferiraju predati Maksimilijanu radije nego Francuzima, usporavajući napredak Nijemaca koji se nisu odvajali od sigurnosti utvrđenja. S druge strane, gerilsko ratovanje ogorčenih seljaka potaknuto je nemilosrdnim pljačkanjem francuskih i njemačkih trupa.²²⁶ Suradnja između francuskih i njemačkih vojnika visjela je o tankoj niti, dok su planinske prijelaze prema Venetu počeli kontrolirati kontingenti mletačke lake konjice, stratioti.²²⁷ Papa i Ferdinand španjolski bili su zadovoljni s dotadašnjim tijekom događaja, te nisu htjeli da Venecija u potpunosti propadne. To je nagnalo Julija II. da makne ekskomunikaciju nad Venecijom 1510. godine.²²⁸ Problemi koji su se gomilali prilikom ekspedicije u Terrafermi potpomognuti bolestima, manjkom sredstava, negostoljubivim teritorijem, napadima lake konjice i manjku ljudstva, ostavili su do 1511. samo francuske trupe u garnizonima na tom području. Štoviše, papa je promijenio neprijatelja. Vidjevši da je Venecija dovoljno oslabljena odlučio je osnovati Svetu ligu protiv Francuske kako bi ih konačno izbacio sa sjevera Italije. Vidjevši novu opasnost, francuska je vojska pod de Foixom počela premještati trupe za sukob s novom prijetnjom koju su pružali papa i Španjolska kruna.

²²⁴ J. Black, 2002., 73.

²²⁵ C. Shaw, 2019., 102-104.

²²⁶ C. Shaw, 2019., 104.

²²⁷ C. Shaw, 2019., 104-109.

²²⁸ C. Shaw, 2019., 110.

Potonji su se povlačili dok nisu došli do grada koji je bio prevažan da ga napuste, Ravenne.

4.4. Bitka kod Ravenne

"...e infantri Tedeschi, oppressi dall'altra parte degli Spagnuoli, a fatica potevano più resistere: ma essendo già fuggita tutta la cavalleria, si voltò loro addosso Foix con grande moltitudine di cavalli; per il che gli Spagnuoli, più tosto ritraendosi che scacciati dalla battaglia, non perturbati in parte alcuna gli ordini loro, entrati in su la via che è tra il fiume e l'argine, camminando di passo e con la fronte stretta, e però per la fortezza di quella ributtando i Franzesi, cominciarono a discostarsi."²²⁹

Jedna od najkrvavijih bitki Talijanskih ratova započela je razmjenom topničke vatre koja je trajala čak dva sata. Francuski položaji u okruženju grada ugroženi su pojačanjima papinske države i španjolske krune koji su se pozicionirali na brdašcu južno od grada uz rijeku Ronco na njihovom lijevom krilu.. Španjolski i papinski vojnici su imali manje vojnika. Današnje procjene kreću se oko dvadeset tisuća, dok je francuska strana ukupno brojila oko trideset. Obje su strane pokušale isprovocirati napad neprijatelja topovskom vatrom. Konjica po tom pitanju je velika i primamljiva meta, odmah do gusto zbijenog pješništva. Iako malobrojniji, prvi su popustili Španjolci. Brojnije francusko topništvo počelo je uzimati danak među španjolskom teškom konjicom. Stoga, prvi bliski kontakt otpočeo je jurišom. Francuzi su odgovorili jednako, poslali su svoje oklopnike naprijed. Kako bi pomogli ostatku vojske španjolska je laka konjica tada pokušala zauzeti topove Ferrare, saveznika francuske. Još jedan put francuska odgovara istom mjerom te šalje svoju laku konjicu za zaustavi španjolsku. Sukob konjanika završio je francuskom pobjedom dok su za to vrijeme pješništva na obje

²²⁹ Francesco Guicciardini, *Storia d'Italia*, Lib. X., Cap. XIII., 999.

strane ukrstila koplja. Gaskonci su potjerani od strane Španjolaca zahvaljujući disciplini, mačevima u bliskoj borbi,²³⁰ i vatri arkebuza, dok su se landsknehti u francuskoj službi izdržali. Pobjeda francuske konjice otvorila je mogućnost juriša na neprijateljske postrojbe pješništva koji su bili vezani za Nijemce. Francuska je teška konjica u tom trenutku izvela briljantne juriše koji su razbili većinu španjolskih pješaka dok se jedan njihov kontingent, od oko tri tisuće ljudi, uspio uredno povući uz duž rijeke odmaknuvši se od neprijateljskog pješništva istovremeno odbijajući francusku konjicu.²³¹ Na kraju dana ranama je podleglo po procjenama profesora Blacka oko devet tisuća španjolsko-papinskih vojnika i oko četiri tisuće francuskih vojnika.²³²

Shaw prilikom opisa bitke slijed događaja uglavnom preuzima od Guicciardinia dajući poprilično dobar opis i slijed događaja. Ipak, španjolski zapovjednici s početka stoljeća dodaju još jedan sloj prilikom opisa bitke stavljajući španjolske mačeve u jednadžbu. Zapravo sami terciosi prilikom rane faze njihova formiranja su ovisili o trima jednako podijeljenim vrstama vojnika s različitim naoružanjem da bi se s vremenom se povećao udio kopljanika i arkebuzira. Stoga, unatoč jako dobrom opisu tijekom bitke same rezultate, posljedice, i zaključke bolje analizira profesor Black. Problem analize bitke od profesorice Shaw je dvostruk. Prvi je navod recepcije poraza od političara i diplomata, suvremenika Guicciardinia, koji nisu dobro primili vijesti, i koji su uglavnom krivili španjolskog zapovjednika Cardonu,²³³ prikazujući ga kao utjelovljenje don Quixotea, nesposobnog čovjeka zastarjelih taktika koji odbacuje savjete kolega i živote vojnika. Taj stav proizlazi iz interpretacije talijanskog povjesničara Pietrija.²³⁴ Odnosi visokog

²³⁰ Diego de Salazar, 1536., *Tratado de re Militari*, II., 24., 1590., Brussels

²³¹ C. Shaw, 2019., 119-120.

²³² J. Black, 2002., 74.

²³³ C. Shaw, 2019., 120-121.

²³⁴ C. Shaw, 2019., 121.

španjolskog zapovjedništva prema renesansnim idejama te njihov trud implementiranja antičke tradicije u njihovo vrijeme, kao i godine duge službe, ostavile su španjolske zapovjednike 16. i 17. stoljeća kao jedne od najsposobnijih u Europi.²³⁵ Upravo njihova djela, manuali i traktati, otkrivaju razinu obrazovanja, odgovornosti te okretanja prema profesionalizaciji zapovjednog kadra umjesto nazadovanja. Zapravo, španjolsko je vodstvo unatoč manjem broju ljudi i topova jako dobro reagiralo na francuske poteze. Drugi je problem u topništvu. Iako se Black i Shaw slažu u tome da je topništvo igralo izuzetno bitnu ulogu u bitci, što jest, postoji opasnost od krajnosti, poput mišljenja Pietria, koje uz ograđivanje prenosi Shaw, a to je superiornost topova nad ostalim oružjem.²³⁶ Ukratko, da se bitka mogla odlučiti topovima završila bi nakon prva dva sata razmjene vatre. Profesorica također prenosi mišljenja od suvremenika s francuske strane, preko Meschinia, koji misle da je topovska vatra naštetila njima koliko i neprijatelju jer je d'Este nastavio pucati nakon sraza pješništva.²³⁷ Trezveno mišljenje koje nije moglo biti posljedica bijega Gaskonaca s bojnog polja. S druge strane, Black, koji inače daje preveliku važnost vatrenom oružju ovoga puta daje mišljenje kako je kombinacija različitog oružja i rodova vojske učinila ovu bitku posebno smrtonosnom i kompleksnom.²³⁸ Teška konjica, laka konjica, samostrijelci na konjima, strijelci na konjima, landsknehti, Švicarci, Gaskonci, španjolski kopljanici, mačevaoci, arkebuziri, te topništvo, svi rodovi vojske bili su na bojnopolju. Na kraju, bili su prisutni i jako važni ali i često zanemareni rovovi i redute. Razlika u uspjehu bila je u tom što je francuska vojska uspjela na bolji način iskoristiti svoje jedinice. Konačno, ovo je bila

²³⁵ L. Nájera, 2015., 607–627.

²³⁶ C. Shaw, 2019., 121.

²³⁷ C. Shaw, 2019., 121.

²³⁸ J. Black, 2002., 73-74.

jedna od pobjeda koje Pir nije preferirao. Ubrzo francuska će vojska, dodatno oslabljena gubitkom de Foixa, biti potjerana prema zapadu.

4.5. Sjever Italije do bitke kod Pavije

Poslije bitke kod Ravenne francuski i carski interesi sele se na sjever sudarajući se oko Milanskog vojvodstva. Francusko prijestolje 1515. godine nasljeđuje Franjo I. dok na španjolsko od 1516. i carsko prijestolje od 1519. godine dolazi Karlo V. Unatoč promjenama vladara, geopolitička situacija na sjeveru Italije još uvijek je predstavljala bure baruta. Fitolj će zapaliti upravo borba za Milansko vojvodstvo. Pokušaji političkog ostracizma francuskih predstavnika i saveznika na sjeveru Italije od strane Carstva doveo je do direktnog vojnog uplitanja. Francuzi koji su izbačeni iz Milana 1521. godine vraćaju se u drugoj polovici 1523. godine s namjerom da vrate grad i vojvodstvo u svoje ruke. Iduća godina vidjet će neuspješnu invaziju Karla V. na Francusku te kampanju Franje I. koji je krenuo vratiti izgubljene zemlje na sjeveru Italije ohrabren neuspjehom svog neprijatelja.²³⁹ Do tog trenutka u Talijanskim ratovima, granice su se uglavnom stabilizirale. Velike i sveobuhvatne kampanje rane faze ratova više nisu bile moguće. Talijanske države zajedno s velikim silama su se prilagodile i naoružale za novu realnost koja je posljednjih desetljeća zahvatila njihove vojske u borbi za Italiju. Rezultati su bili sporije i opreznije napredovanje te osvajanje strateških točaka otpora. Franjina kampanja 1524. godine zapravo se svela na osvajanje Milana i opsadu Pavije koja se nalazila oko četrdesetak kilometara južno od Milana, odnosno na otprilike malo više od jednog dana marša. Carske snage oslabljene invazijom nisu imale snage za zaustaviti Francuze kod Milana, no s dovoljnim razmakom vremena, pripreme za otklanjanje opsade Pavije su bile spremne do početka 1525. godine.

²³⁹ C. Shaw, 2019., 161-172.

4.6. Bitka kod Pavije

"...Il numaiò: che lo squadrone del re, assaltato da detti scoppiettieri, si messe in rotta, e nel ritirarsi disordinò gli altri fanti e il resto dello esercito; che al re fu morto il cavallo sotto, ed essendo in mezzo di molti che lo volevano prigionie vi corse il viceré, e con molte riverenze gli baciò la mano, e [lo] ricevè prigionie in nome dello imperadore, ferito leggiermente in una mano e più leggiermente nel volto; e che di Pavia uscirono tutti i cavalli e tremila fanti."²⁴⁰

Opsade u zimskim uvjetima posebno su teške. Opsada Pavije nije bila iznimka. Francuska je vojska bila ispod utvrđenja pateći od bolesti i dezertiranja dok se nije pojavila još veća prijetnja, carska vojska je stigla krajem siječnja s ciljem otklanjanja opsade. S obzirom na snagu i veličinu obje vojske uključujući garnizon ni jedna strana nije imala želju biti prva koja će napasti. Ipak, teški vremenski uvjeti, bolesti, zarazne kao i dezertiranje, počinju uzimati danak.²⁴¹ U međuvremenu, sporadični sukobi i čarkanje između dvaju vojski postaju uobičajena pojava. Zidine koje su dijelile park od francuske vojske igrale su na Franjinu stranu jer su ga štatile od dodatne izloženosti imperijalnim trupama, barem prema mišljenju njegovih protivnika.²⁴² Carske su postrojbe radi teških uvjeta bile prisiljene napasti prve. Kako bi stvorile više mjesta za manevre potkopavaju zid parka s 23. na 24. veljače.²⁴³ Za to vrijeme situacija na francuskoj strani nije ništa bolja, no njihov kralj i visoko plemstvo pokušavaju zadržati *status quo*, ukopani u rovove skrivajući se pod šatorima u minimalnoj udobnosti. Naredni je dan donio bitku koja je sa

²⁴⁰ Francesco Guicciardini, *Storia d'Italia*, Lib. XV., Cap. XV., 1519-1520.

²⁴¹ Marino Sanuto, *I Diarii*, XXXVIII. 20-21.

²⁴² "... y come el rey de Francia tenia toda su fuerza fuera del porque donde nos otros eslavamos, y alo que nos pazia confiava mucho de la muralla del dicho parque lo que yo muchas vezes havia reconozido fue mi parezer que entrasemos por alli lo qual parecion muy bien..."; Marino Sanuto, *I Diarii*, XXXVIII. 21.

²⁴³ Marino Sanuto, *I Diarii*, XXXVIII. 21.

francuske strane vjerojatno doživljena kao još jedna provokacija koja je započela prije zore po padu zida. Iz pukotine u zidu počeli su se pojavljivati carski vojnici u koloni što je uvjerilo kralja da se Španjolci, s obzirom na prethodne pobjede Francuza u manjim okršajima, povlače. Napustivši svoj kamp kralj je izveo juriš s konjicom zaklonivši svoje topove koji su ciljali u carske trupe. Vidjevši to carske su trupe, poglavito arkebuziri, ostali van opasnosti francuskih topova.²⁴⁴ Gucciardinijevo objašnjenje događaja bilo je jednostavnije. Njegovo viđenje kraljeva juriša bilo je povezano s ravnim terenom i vjerom u superiornost francuske konjice, koja je uistinu i bila najbolja u Europi.²⁴⁵ S francuskim topništvom koje nije moglo pucati radi vlastitih snaga, te brzim ulaskom u bitku s francuske strane, carsko je topništvo ostavljeno van zidova parka.²⁴⁶ U tom trenutku došlo je do sraza teške carske konjice s francuskom koja je privremeno odnijela pobjedu,²⁴⁷ no izgubila vrijeme dopustivši formiranje španjolskih arkebuzira koji su prošli kroz zidove parka.²⁴⁸ U tom trenutku došlo je do salve arkebuzira direktno u smjeru francuskih konjanika koji su decimirani. Carska se konjica regrupirala te vratila u bitku dok je sudar pješastva napokon postignut. Sa francuske strane prvi su zaustavljeni Švicarci ostavivši ostatak francuskog pješastva da se suoči s carskim landsknechtima.²⁴⁹ Suprotstavljeni

²⁴⁴ "...Qui fat cause que le Roy, les voyant à la file, se persuada que l'ennemy estoit en effroy; avecques un rapport qui luy fut faict que la compagnie du duc d'Alañon et du seigneur de Brion avoient deffaict quelque nombre d'Espagnols qui vouloient passer à nostre main droicte et qu'ils avoient gaigné quatre ou cinq pièces de menue artillerie; lesquelles choses mises ensemble furent cause que le Roy abandonna son avantage pour aller chercher ses ennemis, tellement qu'il couvrit son artillerie et luy osta le moyen de jouer son jeu."; Martin du Ballay, *Mémoires*, II., 353.

²⁴⁵ "...uscí degli alloggiamenti e venne a combattere in su la campagna, la quale credo fusse aperta e spianata dal re, desideroso si combattesse piú presto quivi che altrove, per la superiorità di cavalli."; Francesco Gucciardini, *Storia d'Italia*, Lib. XV., Cap. XV., 1518.

²⁴⁶ Marino Sanuto, *I Diarii*, XXXVIII. 21-22.

²⁴⁷ C. Shaw, 2019., 173.

²⁴⁸ Martin du Ballay, *Mémoires*, II., 354.

²⁴⁹ Martin du Ballay, *Mémoires*, II., 354-355.

njemačkom i španjolskom pješastvu landsknehti na francuskoj strani ubrzo gube koheziju te polako napuštaju bojište. Raspadanje francuskog napada potpomognuto napadom garnizona Pavije do sredine dana odlučilo je bitku. Na kraju, nakon dužeg otpora i herojske borbe, kralj francuske predaje se potkralju Napulja okružen carskim zapovjednicima i aristokratima.²⁵⁰

Okarakteriziran greškom u prosudbi, kraljev je juriš povukao francusko pješastvo i na jako nesmotren način završio bitku prije njena početka. Kraljeve rane na licu, ruci, i nozi su definitivno boljele manje od njegova ponosa. Zarobljeništvo i spašavanje ponosa su bile nove dvije bitke s kojima se Franjo I. morao suočiti. Juriš nazvati greškom ili ambicijom u potrazi za slavom bilo bi jednako točno. Otvaranje bitke počelo je s greškama na obje strane, za razliku od Ravenne. U bitci kod Pavije pitanje bi bilo tko je napravio veću grešku, a ne je li ona postojala. Sve u svemu teško je zažmiriti na pretjerano ambiciozan kraljev juriš bez njegove kritike. Uljepšavanje poraza ipak ostavlja činjenicu da je konačan rezultat bio potpuna pobjeda carske vojske.

Procjene u broju vojnika i njihovim žrtvama zbog zimske opsade veoma variraju između izvora. Shaw pretpostavlja da je francuska strana imala između osamnaest i čak dvadeset i šest tisuća s najmanje šestotinjak oklopnih konjanika, s tim da je broj bio vjerojatno puno veći. S druge strane carska je vojska brojila najviše dvadeset i četiri tisuće, s tisuću i dvjesto teških konjanika i jednako lakih. Garnizon u Paviji je najviše imao osam tisuća pješaka i oko dvjesto teških konjanika.²⁵¹ Žrtve su s imperijalne strane bile relativno lagane dok je francuska strana pretrpjela puno više poginulih te zarobljenih vojnika, bez onih koji su pobjegli tijekom bitke.²⁵² Tradicionalno, carska pobjeda često je

²⁵⁰ Martin du Ballay, *Mémoires*, II., 355.

²⁵¹ C. Shaw, 2019., 172-173.

²⁵² C. Shaw, 2019., 174.

vezana uz izvršno planiranje i izvedbu napada od strane carskih trupa.²⁵³ Taj pristup ima više problema. Prvenstveno carske trupe nisu planirale na francuski juriš koji se ispostavio velikom greškom. Zaklanjanje francuskog topništva nije negiralo činjenicu da carski topovi nisu uopće izvedeni na bojište. Oba pješastva su kasnila za sudarom konjice, te su dovedena u jako isturene pozicije u kojima se ispostavilo da je rušenje zida bila izvrstan strateški manevar koji je upalio samo iz razloga što su francuzi napravili kardinalnu pogrešku. Stoga, taktički manevri pretvoreni su u zatvaranje linija kako bi se umanjili gubitci. Konačno, komentar profesorice Shaw dobro opisuje realnost same bitke. Bitka kod Pavije nije bila taktička pobjeda ni za kojeg zapovjednika, odnosno, nitko nije kontrolirao tijek događaja koji su se odvijali u parku Mirabello.²⁵⁴

Strateška i taktička pozicija konjice nakon Talijanskih ratova ostat će promijenjena. Upotreba tog roda vojske evoluirat će s novim situacijama na bojištima Europe. Sve učestalija pojava lake konjice, s potpuno drukčijim stilom borbe od teške, početi će sve više značiti u strateškom ali i taktičkom stilu ratovanja. Talijanski su ratovi, poput Stogodišnjeg, imali duge periode mira. Za razliku od prethodnih primjera idući veliki sukob koji će nepovratno promijeniti lice rata trajati će gotovo neprestano trideset godina.

²⁵³ C. Shaw, 2019., 174.

²⁵⁴ C. Shaw, 2019., 174.

5. Tridesetogodišnji rat

Rijetki su sukobi u povijesti ostavili tako duboke rane na kolektivnom sjećanju poput repulzivnih i teških vremena Tridesetogodišnjeg rata. Svi jahači apokalipse u jednom trenutku poharat će dijelove Svetog Rimskog Carstva. Osvajanje i rat su u samom naslovu kao katalizatori svih ostalih patnji. Nasilje, silovanja, mučenja, ubojstva i palež biti će uobičajene taktike koje će postati strategija što rad bude dalje odmicao. Spaljenu zemlju i demografski pad popratit će kuga i glad stvarajući začarani krug sveopćeg uništenja. Najstrašnija komponenta jednadžbe bilo je vrijeme trajanja sukoba.

Opisi događaja Tridesetogodišnjeg rata uglavnom prate navedeni trend. Ipak, kako znati koliko su oni zapravo točni u potpunosti je drugo pitanje. Osim strašnih iskaza očevidaca, sudionika i izvora o samim događajima, demografsku sliku Svetog Rimskog Carstva prije i poslije sukoba jako je teško izračunati. Moderne procjene koje temelje svoje istraživanje na procjenama kućanstava te poreznih listi. Čak i u regijama gdje su provedeni ovakvi popisi brojke često nisu potpune. dok one koje postoje ne moraju nužno biti točne, poput razrušenih kuća ili množenja imaginarnog broja članova kućanstava, jer gubitak nepokretne imovine nije nužno značio i gubitak života. Moguće je izbjeći i porez u ratnom vihoru. U svakom slučaju moderne procjene općeg gubitka života od prve do zadnje faze rata kruže između 15 i 20% što je nevjerovatno velik postotak. Najviše procjene gubitka života su do trećine stanovništva u zaraćenim krajevima. Ipak, treba naglasiti da su zemlje u kojima se nije direktno ratovalo propatile manji demografski pad za razliku od zemlja zahvaćenih s nekoliko kampanja u različitim vremenskim periodima

koje su imale gubitke i do 50% stanovništva. Stoga, jako je teško odrediti generalni trend.²⁵⁵

Razlozi smrtnosti su kontroverzni kao i postotci. Mnogi gradovi koji su pretrpjeli pad i pljačku te izgubili do polovice stanovništva do kraja rata imali su više gubitaka od kuge i drugih bolesti nego od mača. Zapravo vojnici su bili velikom većinom žrtve kojih je bilo najviše prilikom ratnih zbivanja i pogotovo opsada.²⁵⁶ Bolesti su izazivale najveću stopu smrtnosti. Moderne procjene o smrti vojnika daju nevjerovatne rezultate. Pretpostavlja se da je jedna smrt nasilnim putem popraćena s čak tri smrti od bolesti. Kuga i tifus su bili glavni uzroci smrti među civilnim i vojnim stanovništvom.²⁵⁷ Napuštanje urbanih sredina koje su bile strateške točke opsada porastao je nakon 1625. godine no u idućem desetljeću se smanjio radi sve većeg prisustva mobilnog ratovanja koje je zahvatilo selo te taktika spaljene zemlje koje su ga pratile.²⁵⁸ Upravo je takav način ratovanja razvio sliku o stranim vojnicima koji su bili glavni optuženici za sijanje straha i uništenja po raznim dijelovima Carstva u različitim fazama rata. Glavni su optuženici bili stranci, Hrvati, Kozaci, Šveđani, Finci, Škoti, Irci, Mađari, te u manjem broju Francuzi i Španjolci.²⁵⁹ Valja naglasiti da su Hrvati, Kozaci, Finci i Mađari uglavnom služili kao postrojbe lake konjice te da je njihova zadaća uglavnom bila sijanje straha te uništavanje neprijateljske logistike, palež polja i resursa, te generalno slabljenje neprijateljskih snaga na strateškoj osnovi.²⁶⁰ Argument profesora Wilsona protivan je romantičnom pristupu ratu koji je okrivio strance naspram "miroljubivih" Nijemaca koji

²⁵⁵ P. H. Wilson, 2009., 786-789.

²⁵⁶ P. H. Wilson, 2009., 790.

²⁵⁷ P. H. Wilson, 2009., 790-792.

²⁵⁸ P. H. Wilson, 2009., 792.

²⁵⁹ P. H. Wilson, 2009., 780.

²⁶⁰ E. A. Beller, 1971., 338.; G. Livet, 1971., 429.; R. Mousnier, 1971., 480., 495.; G. Parker, 2006., 54., 88., 145. ; Vukšić, Z. Grabašić, 1999., 124.; P. H. Wilson, 2009., 79.

uzima maha već u 17. stoljeću uzimajući u obzir prirodu sukoba koja nije bila isključiva u svojoj prirodi. Zapravo, uključujući Nijemce i sve navedene narode, nije bilo vojske koja je u potpunosti bila čista od grijeha te moderne percepcije legitimnog i poštenog rata iz razloga što je način ratovanja 17. stoljeća zahtijevao konstantno slabljenje neprijatelja u svim danim prilikama kako bi se ostvarile što veće mogućnosti pobjede protiv istog.

5.1. Specijalizacija konjice i novi načini ratovanja

Do kraja 16. stoljeća konjica je evoluirala u pet različitih tipova. Tri glavne zadaće konjice novog perioda bile su juriši koji su izazivali šok među neprijateljskim redovima, izviđanje i vatrenu moć. Za iste svrhe uzgajane su drukčije pasmine konja koje bi odgovarale određenoj svrsi. Teška konjica korištena je za juriše, poglavito u bokove neprijateljskih postrojbi te su jahali na snažnim i velikim konjima koji su imali oko petstotinjak kilograma. Galopiranje je bila optimalna brzina udara, a ne puni juriš, kako bi se održala kohezija postrojbi. Brzina galopa bila je otprilike četrdesetak kilometara na sat koja je nerijetko bila manja zbog jahača u oklopu koji je dodao još težine u vidu samog čovjeka i njegove opreme.²⁶¹ Štoviše, profesionalizacijom vojske te sve manjim udjelom starih, obučenih vitezova trening za jahače se održavao, iako se pretpostavljalo da su jahači već imali osnove jahanja samih konja.²⁶² To je pogotovo bilo prisutno među rojalističkim jahačima engleskog građanskog rata čija je teška konjica imala reputaciju jedne od najboljih u Europi.²⁶³ Dva tipa teške konjice su ispunjavala navedenu ulogu. Prva su kopljanici koje su uglavnom koristili Francuzi²⁶⁴ i Španjolci,²⁶⁵ prvi pod imenom *gensdarmens*. Osim njih parlamentarne i rojalističke snage također su imale svoje

²⁶¹ P. H. Wilson, 2009., 91.

²⁶² John Cruso, 1632., *Militarie instructions for the Cavallrie*, I., 34-35.

²⁶³ J. W. Wijn, 1971., 219-220.

²⁶⁴ P. H. Wilson, 2009., 91

²⁶⁵ P. H. Wilson, 2009., 91.

kopljanike u građanskom ratu u Engleskoj.²⁶⁶ Naoružani kopljima i zaštićeni kacigom, prsnim oklopom pod imenom *cuirass*, metalnim rukavicama, te zaštitnicima za gornji dio nogu s debelim čizmama od kože.²⁶⁷ Neobičan trend takvog tipa konjice uključivao je koplje dugo čak oko tri metra za obračunavanje s pješastvom ali i neprijateljskim konjicima dok je ostatak konjanika Europe do 1610. godine preferirao vatreno oružje. Ovakav trend starog tipa konjanika još će se zadržati u istočnoj Europi među poljskim i mađarskim husarima. Drugi tip teške konjice gotovo jednako opremljen kao prvi, izuzev oružja, bili su cuirassiri koji su imali ime po prsnom oklopu kojeg su koristili. Njihovo glavno oružje bio je dugi ravni mač, rapier, korišten za precizno mačevanje te ubadanje za razliku od sablje koja je korištena za velike kružne udarce u svrhu sječenja. Ideja rapiera bila je korištenje finog i elegantnog mača u bliskoj borbi gdje bi naoružan i oklopljen konjanik imao veće šanse protiv potencijalnih neprijatelja, bilo pješastva ili konjice.²⁶⁸ Oba tipa teške konjice sukladno vremenu i njegovim tehničkim dostignućima bila su naoružana i vatrenim oružjem. S tokovima na samom konju kubure teške konjice trebale su biti korištene na način da bi se praznile jednom rukom u bliskoj borbi dok je druga ruka držala uzde.²⁶⁹ Porast u korištenju vatrenog oružja direktna je posljedica profesionalizacije i obuke pješastva. Naime, iako mogući, taktički juriši postajali su sve rjeđi protiv dobro obučenog pješastva jer i sami konji odbijaju zalijetanje u šumu kopalja. Samo pravi trenutak te izmorenost pješastva mogla bi polučiti takvi tipom juriša s boka, naravno, uz element iznenađenja. Novonastala situacija uvelike je pridonijela sve češćoj upotrebi vatrenog oružja iz sedla.²⁷⁰ To dovodi do posebne taktike konjice koja se zove

²⁶⁶ J. W. Wijn, 1971., 214-215.

²⁶⁷ P. H. Wilson, 2009., 91-92.

²⁶⁸ P. H. Wilson, 2009., 92.

²⁶⁹ P. H. Wilson, 2009., 92.

²⁷⁰ P. H. Wilson, 2009., 92.

caracola. Ideja taktike bila je u ispaljivanju salve vatrenog oružja u stacionarne mete te povlačenjem prvog reda kako bi drugi red konjanika ispucao svoju salvu. Cilj taktike bio je kontinuirano pražnjenje vatre bez zastoja. Ona se u teškim borbenim uvjetima mogla postići, ali uz velike varijacije u uspješnosti izvođenja.²⁷¹ Tu taktiku će izmijeniti Gustav Adolf koji će dozvoliti samo prvom redu ispućavanje salve prije juriša u neprijateljske redove.²⁷² Inovativnu taktiku opisao je i očevdac koji je služio pod švedskim kraljem, Robert Monro.²⁷³

Treći tip konjice biti će arkebuziri ili karabinjeri na konjima. Ideja tog tipa konjice bila je prijevoz vojnika do fronte ili pomoć izviđačima u borbi i zadržavanju strateških točki. Pasmine konja nisu morale biti ratne ni pretjerano dobre za ovu vrstu zadataka. Oklop im je bio osnovan, samo kaciga i prsni oklop. Takav tip konjice smatrao se srednjom konjicom.²⁷⁴

Draguni će biti glavna derivacija iz trećeg tipa konjice. Oni su bili naoružani vatrenim oružjem ili u rjeđim slučajevima kopljem, te su služili kao mobilno pješništvo. Ovaj tip konjice rijetko je bio oklopljen djelujući kao prijelazan oblik između konjanika i pješaka te se smatrao srednjom konjicom.²⁷⁵ Dakako, u izvanrednim situacijama i

²⁷¹ J. W. Wijn, 1971., 215-216.

²⁷² J. W. Wijn, 1971., 219.

²⁷³ "By half three, our cannon a little ceasing, the horsemen on both wings charged furiously one another, our horsemen with a resolution, abiding unloosing a pistol, till the enemy had discharged first, and then at a near distance our musketeers meeting them with a salvo; then our horsemen discharged their pistols, and then charged through them with swords; and at their return the musketeers were ready again to give the second salvo of musket amongst them; the enemy thus valiantly resisted by our horsemen, and cruelly plagued by our platoons of musketeers; you may imagine, how soon he would be discouraged after charging twice in this manner, and repulsed."; Robert Monroe, 1637., *His expedition with the worthy Scots regiment*, 167-168.

²⁷⁴ P. H. Wilson, 2009., 93.

²⁷⁵ P. H. Wilson, 2009., 93.

draguni su poslužili kao konjaničke postrojbe koje će u narednim stoljećima postati isključivo konjička formacija.

Peti tip konjice bila je laka konjica. Laka konjica imala je glavne uloge izviđanja, osiguravanja strateških točki, slabljenja neprijateljskih komunikacija i logistike, palež strateških ciljeva poput mostova ili sela, čarkanje s neprijateljskim izvidnicama, opće sisanje straha, kao i uništavanje svih resursa koji bi mogli pomoći neprijatelju. Ovaj tip konjice tradicionalno nastaje i dolazi iz istočne i jugoistočne Europe. Mađari, Poljaci sa husarima i Kozacima u svojim redovima, zatim Hrvati, te konjanici Transilvanije i Vlaške biti će glavni predstavnici ovakvog tipa ratovanja s dugom poviješću prakticiranja strateških i taktičkih manevara naučenih u borbi s akindžijama i Tatarima koji su ratovali za Osmansko Carstvo. Naoružani sabljama, kopljima, ali i vatrenim oružjem, karabinama i kuburama, laka će konjica postati jedan od najefikasnijih ali i ozloglašanih jedinica Tridesetogodišnjeg rata.²⁷⁶ Stoga, laka je konjica bila rod vojske koji je bio potreban prije, tijekom, i poslije bilo kojeg sukoba.

S obzirom na specijalizaciju konjice, taktičke i operacijske uloge postajale su sve rafiniranije. Dispozicije na bojištima prije bitke su varirale. Prije eventualnog okršaja srednja i laka konjica bi izviđala ili zauzimala pozicije dopuštajući raspored ostatku vojske, ili u drugom slučaju, kupovala vrijeme glavnini vojske da se povuče. Raspored teške konjice i artiljerije na početku sukoba uvelike bi ovisio o planovima zapovjednika i konfiguraciji terena. U slučaju davanja ili prihvatanja bitke, konjica bi bila raspoređena između pješništva s kontingentima iste od oko tristotinjak metara u pozadini kako bi se dozvolilo pucanje salve u različitim intervalima. Bliže grupiranje imalo bi rizik ispaljivanja metaka u leđa vlastitih jedinica, dok bi veći razmak garantirao rizik od

²⁷⁶ P. H. Wilson, 2009., 93-94.

nemogućnosti asistencije prvim redovima konjanika koji su već ušli u sukob. Linearne taktike ratovanja imale su slične rasporede s povećanjem vatrene moći po postulatima nizozemskog načina ratovanja, dok će švedski način unaprijediti vatrenu moć miješanjem više rodova vojske prilikom napada ili obrane. Takav način ratovanja bio je u oštrm kontrastu s načinom ratovanja protiv Osmanlija. Konjički manevri korišteni u ratu s Osmanlijama na bojištima Carstva uglavnom će biti prakticirani od carske lake konjice. Na kraju, taktičke dispozicije tridesetogodišnjeg rata imaju tendenciju suprotstavljanja istih rodova vojske. Odnosno, konjica će najčešće biti uparena s protivničkim konjanicima, dok će pješaštvo biti sukobljeno s neprijateljskim pješacima.²⁷⁷ Još jedna vrijedna taktika konjice bila je ideja lažnih juriša ili pravih s jakim rezervom.²⁷⁸ Takva situacija izaziva strah i otvara mogućnost arkebuzirima na konjima zajedno s dragunima da naprave štetu pješaštvu stisnutom u uskim redovima vatrenim oružjem, te da ga pripreme za juriš kopljanika ili cuirassira koji trebaju iskoristiti metež u neprijateljskim linijama.²⁷⁹

5.2. Profesionalizacija vojske

Plaća. Osnova na kojoj je izgrađena profesionalizacija vojske. Ako je gin bio duh patriotizma britanskih vojnika napoleonskih ratova novac je bio glavno sredstvo motivacije vojnika Tridesetogodišnjeg rata. Pobune vojnika su uglavnom podizane zbog nedostatka novčanih sredstava da se plati vojska. Ipak, novi sistem koji je začet u 16. stoljeću imao je mnoge beneficije. Za početak, vojske su ratovale cijele godine. Opsade utvrda, koje su zapravo bile glavnina okršaja za razliku od otvorenih bitki, trajući bez prekida dale su odgovor na nevjerojatan i sofisticiran razvoj novih utvrđenja talijanskog

²⁷⁷ P. H. Wilson, 2009., 94-97.

²⁷⁸ John Cruso, 1632., *Militarie instructions for the Cavallrie*, IV., 88-89.

²⁷⁹ John Cruso, 1632., *Militarie instructions for the Cavallrie*, IV., 99.

i nizozemskog tipa. Odnosno, opsade su postajale dugotrajan, opasan, ali i najefektivniji način zauzimanja strateških ciljeva. Naravno, to nije novost već surova realnost većine ratova, no po prvi puta se pronalaze rješenja i odgovori na gotovo neprobojna utvrđenja koja će postati standard defenzivnih mjera diljem Europe. Prednosti profesionalne vojske nad regrutiranjem običnih ljudi, koje je bilo prisutno prilikom vjerskih ratova 16. stoljeća, imale su i ekonomske beneficije. Obrada polja ili trgovina u gradovima mogla se nastaviti neovisno o stanju rata na kojeg se sve više gledalo kao na posao države i vlasti, umjesto kao dio svakodnevnice odnosno ustroja društva kasnog srednjeg i ranog novog vijeka. Štoviše, teške zime i loše žetve počinju blagonaklono djelovati na vojna zbivanja jer su privlačila više regruta koji su u tom slučaju išli trbuhom za novcem koji kupuje kruh.²⁸⁰ Ipak, način je regrutiranja bio relativno primitivan. Načini podizanja privatnika koji su regrutirali vlastite jedinice kao kapetani istih vuče svoje korijene još od 16. stoljeća. Struktura bi išla zapovjednim lancem pod ugovorima s državom do zapovjednika koji je vodio čitavu vojsku te koji bi bio istim ugovorima obvezan isplaćivati vojnike. Postojala su dva načina regrutacije, regrutacija stranih vojnika koji su već bili spremni za borbu što je bio brži i lakši način, ili pak lokalna regrutacija koja je preferirala gradove kao centre za podizanje vojnika. Na dogovoreni dan vojnici bi se skupili te dobili prve plaće po dolasku. Pročitani su dijelovi ugovora koji ih veže uz novi posao, te su im dodijeljene zastave od strane zapovjednika koji je vodio njihove jedinice u rat. Nakon ceremonije vojnici su bili spremni za marš.²⁸¹ Za razliku od 16. stoljeća vojnici nisu morali donijeti vlastito oružje koje bi im u tom slučaju bilo dodijeljeno ali i odbijeno od plaće.²⁸² Mane ovog sistema bile su sljedeće. Za početak postojao je velik trošak prilikom dizanja vojnika

²⁸⁰ J. W. Wijn, 1971., 204-205.

²⁸¹ J. W. Wijn, 1971., 208.

²⁸² J. W. Wijn, 1971., 208-209.

koji je uključivao plaće i oružje koje je trebalo biti transportirano do mjesta regrutiranja. Ako se uzmu u obzir plaće, opskrba nižih časnika, oružje, te logističke poteškoće, već prvi dan, prije nego što je vojska uopće došla do neprijatelja, velike količine sredstava su potrošene. Ukoliko plaća nije mogla biti dodijeljena na prvi dan, opasnosti od pljačke okolice bile su velike. Osim toga postojao je rizik da neprijatelj napadne mjesto regrutiranja te da preotme oružje i novac za sebe. Konačno, teško je bilo kontrolirati ili zaustaviti dezertiranje po primitku prve plaće. S druge strane otpuštanje vojnika bilo je jednako rizično zbog toga što se očekivalo da prilikom otpuštanja vojnici dobiju zasluženi novac kojeg država često nije mogla isplatiti stavljajući se u dodatni rizik koji se mogao manifestirati kao opća pljačka šireg područja, ili još gore, kao defekcija u pljačkaške skupine, te u ekstremnim slučajevima, pristupanje neprijatelju. Osim toga vojnici koji su pristupali vojsci bili su uglavnom prisiljeni siromaštvom, progonima, dugovima ili željom za avanturom. Profesor Wijn prenosi riječi engleskog kapetana i pjesnika Geoga Gascoigne koji opisuje nove regrute i njihove motive svrstavajući ih u tri moguće kategorije, *"haughty harte, greedy minde, and miser,"*²⁸³ više od dva stoljeća prije nego što postanu *"the scum of the Earth."*²⁸⁴ S druge strane već u prvom poglavlju Crusoovih instrukcija za konjicu poziva se na čast, red, i osjećaj dužnosti kakav često ne postoji u običnih pješaka, s upozorenjima na moguće greške i prijestupe,²⁸⁵ distribuciji plijena, prodajom loših i kupovinom dobrih konja, naoružanju, zapovjednom lancu, borbi s pješaštvom itd...²⁸⁶ Prvo poglavlje zapravo je najvrijednije u tom što Cruso daje primjere odnosa pješaštva i konjice, od antike do modernih bitki, te se zadovoljava s brojkom od

²⁸³ J. W. Wijn, 1971., 209.

²⁸⁴ E. J. Coss, 2010., 3-29.

²⁸⁵ Najčešće su upozorenja izdavana zbog prethodnih instanci loše discipline. Stoga, treba uzeti Crusoove riječi *cum grano salis*.

²⁸⁶ John Cruso, 1632., *Militarie instructions for the Cavallrie*, I., 1-44.

tri ili četiri prema jedan. Dakle pored dvanaest tisuća pješaka stavlja četiri tisuće konjanika koji moraju biti podijeljeni u različite jedinice, brojčano ali i prema oružju kojeg nose. Kopljanici, arkebuziri, i Curiassiri brojeći po sto konjanika u svakoj jedinici. Cruso smatra da odnos treba biti deset jedinica kopljanika dakle 1000, osamnaest Cuirassira odnosno 1800, te dvanaest arkebuzira odnosno 1200 konjanika.²⁸⁷ Naravno nisu sve vojske imale iste načine podizanja vojske što je pogotovo vrijedilo za konjicu u različitim zemljama. Iako se laka²⁸⁸ ili srednja²⁸⁹ konjica mogla ubrojiti u jednu od dvije vrste prethodno navedenog regrutiranja, teška je konjica još uvijek nosila određene socijalne predispozicije kako bi se eventualni konjanik mogao pridružiti. Francuska je teška konjica bila jedan od najboljih primjera. Sastojala se od plemića dobrovoljaca iako su bili vezani obveznom vojnom službom, no ta je obveza već polako izgubila svoju težinu kroz drugu polovicu 16. stoljeća. Njemački plemići na konjima bili su plaćeni po broju vojnika koje su mogli podići u svojoj pratnji. Takav sistem započeo je već kroz religijske ratove u francuskoj kroz 16. stoljeće. Bili su poznati po svojim crnim oklopima koje nisu polirali već pragmatično bojili u crno. Španjolsko je sitno plemstvo zapravo ratovalo kao pješništvo, uz činjenicu što su imali konje kao prijevozna sredstva do opsada ili bitki.²⁹⁰

5.3. Od prozora do gore

Od treće defenestracije do prvih ratnih zbivanja prošlo je samo nekoliko dana dok se do potpunog sukoba trebalo se čekati da Ferdinand preuzme carsku krunu. Ipak, pripreme za neizbježan sukob potaknut desetljećima dvorskih i političkih spletki s jakim

²⁸⁷ John Cruso, 1632., *Militarie instructions for the Cavallrie*, I., 26.

²⁸⁸ Stranci s periferija Carstva ili saveznici.

²⁸⁹ Kao dio regrutiranja unutar Carstva.

²⁹⁰ J. W. Wijn, 1971., 210.

željama za promjenom situacije zapečaćene Augsburškim mirom iz 1555. godine započele su odmah nakon incidenta. Završetak Uskočkog rata oslobodio je vojnike iz Krajine koji su pridruženi ostatku Ferdinandovih snaga kako bi počeli vojna djelovanja protiv pobunjenika pod Thurnom. Kruna Bohemije bila je ključna za Ferdinanda kako bi preuzeo carsku titulu nakon smrti Matthiasa. Jedan od prvih sukoba u ratu bio je proboj regimente od tisuću i tristotinjak valonskih cuirassira kroz redove pobunjenika pod zapovjedništvom jednog od carskih pukovnika, Wallensteina, kako bi stigli do glavnine carske vojske pod Bucquoyom. Poziv Ferdinanda na primirje, uz prazno obećanje da će priznati prava Bohemije, odbijeno je od strane pobunjenika na čelu s Thurnom što dovodi do otvorenog rata.²⁹¹ Thurnove pobunjeničke trupe potjerale su dijelove mađarske lake konjice koja je branila okolicu Beča te se ukopale na Dunavu. Pobunjenici su računali na pomoć protestantskih prinčeva iz grada, koji su bili u pregovorima s Ferdinandom. Ipak, dolazak četiristotinjak arkebuzira na konjima²⁹² u grad podigao je moral katolicima dok je protestantska zavjera uvjerila katoličke predstavnike donje Austrije da prihvate Ferdinanda.²⁹³ U obje spomenute instance konjica je korištena radi brzine, izviđanja, te političkih pritisaka, odnosno, nije korištena u direktnom sukobu već kao strateški element političkog zastrašivanja i obeshrabrivanja neprijatelja. Ubrzo situacija u Češkoj krenula je po zlu za pobunjenike. Dijelovi protestantske vojske koji su trebali doći u pomoć Thurnu odsječeni su i zarobljeni u Zablatiju. Grad je zapaljen, pobunjenici koji su pokušali pobjeći pokošeni su od strane cuirassira te polovica zarobljenika pobunjeničke vojske mijenja stranu u zamjenu za jednu mjesečnu plaću.²⁹⁴

²⁹¹ P. H. Wilson, 2009., 278.

²⁹² Jedinica koja će ostati u službi do kraja Prvog rata kao 8. dragunska regimenta.

²⁹³ P. H. Wilson, 2009., 280.

²⁹⁴ P. H. Wilson, 2009., 281.

Frederick V. izabran je za češkog kralja 26. kolovoza 1619. godine. Ferdinand je samo dva dana kasnije postao car jednoglasnim izborom u Frankfurtu. Nada u Fredericka kao kralja Bohemije koji će ujediniti protestantske prinčeve te dovesti stranu podršku ubrzo propada. Novi kralj teško je razlikovao moguće od vjerojatnog vjerujući u pomoć stranih zemalja umjesto da shvati njihovu podršku kao moralni poticaj. Najbolje situaciju opisuje šala koja je tada kružila Europom o saveznicima Palatinata i Bohemije. Navodno je Fredericka trebalo spasiti 1000 ukiseljenih haringi od Danaca, 10 000 kutija maslaca od Nizozemaca i 100 000 ambasadora od engleskog kralja Jamesa.²⁹⁵ Protestanti su bili u jako ozbiljnoj situaciji. Pitanje Ugarske krune također je bilo velik politički, vojni, ali i strateški zalogaj za obje strane. Bethlen Gabor, protestantski transilvanijski plemić, htio je uzeti ugarsku krunu uz pomoć Bohemije te ugarskih protestantskih plemića na sjeveru kraljevine. Uz krive percepcije o bogatstvu Češke Gabor je dojahao u pomoć protestantskim saveznicima na čelu ogromne vojske od tridesetak tisuća ljudi praćene velikim kontingentima iregularne konjice za čije se plaće oslonio na svoje saveznike. Nedugo za njim, Ferenc Rhedey dolazi na čelu od više od dvanaest tisuća konjanika u Moravsku. Ipak, savršeno izveden strateški manevar s mnogobrojnom konjicom uništio je otpor carskih trupa prema donjoj Austriji te doveo cijelu zemlju u stanje panike. Manevar je natjerao carske trupe da prijeđu Dunav i da zapale most za sobom kako bi izbjegli sukob s mnogobrojnim protestantskim snagama.²⁹⁶ Po treći put iste godine Beč se našao u okruženju neprijatelja. Ipak, mnogi su problemi zahvatili kamp protestanata. Bolesti, svađe, nevjere, nedostatak topova te napad kozaka na sjevernu Ugarsku i Transilvaniju natjerale su protestante da se povuku nakon samo tjedan dana.²⁹⁷

²⁹⁵ P. H. Wilson, 2009., 286-287.

²⁹⁶ P. H. Wilson, 2009., 290-291.

²⁹⁷ P. H. Wilson, 2009., 291.

Nakon mobilizacije u Češkoj i savezničkim protestantskim zemljama dovelo se u pitanje koji će se model ustroja vojske koristiti u nadolazećem sukobu. S obzirom da su zapovjednici s obje strane uglavnom imali iskustvo borbe protiv Osmanlija izabran je carski ustroj. Do tog trenutka carski je model već zastario ali je prihvaćen na obje strane. Iako su protestantski prinčevi zagovarali nizozemski ustroj do njega nije moglo doći zbog osobnih svađa u zapovjednom lancu protestantskih prinčeva.²⁹⁸ Naime, zapovijedanje nad vojskom koja je podignuta na nečijoj zemlji najčešće bi utjecalo na njen ustroj. Po postulatima mira u Augsburgu razvijao se zapovjedni lanac, čija zemlja njegova i vojska. Iako profesor Wilson ne kaže eksplicitno razlog za odbijanje nizozemskog sistema, izuzev svađa i politike, trebalo bi možda pogledati vrijeme odvojeno za uvježbavanje te raspored trupa koje nikad nisu koristile nizozemski sistem.²⁹⁹ Drugi važan razlog je sam teren. Naime, nizozemski sistem savršeno funkcionira na ravnicama i poljima na način da se linije razvlače kako bi se dobilo na vatrenoj moći, da bi se po srazu vojski one koncentrirale. Teren na kom su se vodile borbe prve faze rata uglavnom je bio planinski, stoga, takvi manevri bi teško mogli biti izvedeni. Štoviše, pouke iz borbi s Osmanlijama te česte upotrebe nelinearnog načina ratovanja dokazati će svoje prednosti protiv Danaca u drugoj fazi rata. Konačno, iako je nizozemski model imao dobre rezultate protiv Španjolaca, te se smatrao korakom unaprijed u zapadnoj Europi, to ne znači da je isti model bio bolji za uvjete ratovanja u drugim geografskim, političkim i vojnim sredinama. Intervencija će Poljske poduprijeti prethodno navedene argumente.

Poljska vojna moć bila je izuzetno važna za događaje u ranoj fazi rata. Poljska, koja je upravo završila sukob s Rusijom imala je trideset tisuća neplaćenih Kozaka koji su počeli pljačkati granicu s Osmanskim Carstvom u stilu malog rata provocirajući

²⁹⁸ P. H. Wilson, 2009., 288-289.

²⁹⁹ Vrijeme koje protestanti nisu imali.

potencijalni sukob. Ta izuzetno dobra laka konjica dobila je lukrativnu opasku da ih Bog ne želi a da ih se vrug boji.³⁰⁰ Opremljeni bez oklopa, koristeći taktike spaljene zemlje i lažnih povlačenja, Poljski Kozaci bili su ideal nelinearnog ratovanja kaljenog u dugogodišnjem sukobu s Osmanlijama. Sedam tisuća kozaka pod vodstvom Lisowskog napasti će sjevernu Mađarsku i Transilvaniju te natjerati protestantske prinčeve da privremeno odustanu od kampanje u Austriji i Češkoj. S druge strane, pritisak Osmanlija i Šveđana u Moldaviji i sjevernoj Poljskoj ograničiti će poljske težnje da se u potpunosti angažiraju u širem sukobu početka Tridesetogodišnjeg rata. Ipak, Sigismund je ostavio Lisowskog na čelu od devetnaest tisuća vojnika da pomogne gušenju pobune u Češkoj preko Silezije.³⁰¹ Sreća u Ugarskoj se ubrzo okreće protiv katolika gdje se Bethlen u kolovozu 1620. kruni za kralja pod prijetnjom konfiskacije imovine svima koji se protive. Uspjeh je bio samo djelomičan pogotovo na jugu ugarskog kraljevstva gdje ga odbija hrvatski sabor koji staje uz katoličku stranu.³⁰²

Početni manevri Tridesetogodišnjeg rata uz burna politička previranja utjecali su na uporabu konjice kao strateškog aparata vojnog i političkog pritiska. Brzi manevri i česta previranja bili su lajtmotiv politike ali i upotrebe konjice s obje strane. Ipak, konačni obračun zahtijevao je prisustvo mješovite vojske te zauzimanje strateških ciljeva kako bi se rat priveo kraju. Nakon češke mobilizacije ubrzo je uslijedila i habsburška. Velike novčane dugove Ferdinanda obećali su ublažiti papa, Španjolci i Francuzi, dok je Bavarska pozvana da pruži direktnu vojnu pomoć. Treba naglasiti da je španjolska kruna pomogla i vojno sa šest tisuća pješaka i tisuću konjanika iz Valonije, tri tisuće Španjolaca iz flandrijske vojske, te s oko devet tisuća talijanskih i španjolskih vojnika u zadnjem

³⁰⁰ P. H. Wilson, 2009., 292.

³⁰¹ P. H. Wilson, 2009., 293.

³⁰² P. H. Wilson, 2009., 294.

valu. Opće povoljna geopolitička situacija dozvolila je Ferdinandu da napokon pođe u ofenzivu sa vojskom koja se okupljala od 1619. do bitke kod Bile hore.³⁰³ Parker je ocijenio francusku ulogu kao zadnji čavao u lijesu pobunjenika.³⁰⁴

Prva velika ofenziva rata otpočela je sa šest carskih vojski koje su otvorile kampanje dok je Dampierre ostao s pet tisuća vojnika u obrani Beča u slučaju Bethlenova napada. Bucquoy na čelu oko dvadeset i dvije tisuće vojnika krenuo iz Kremisa da izbací Anhalta iz donje Austrije, Maksimilijan Bavarski ostavlja dio vojske da brani Bavarsku od mogućeg napada iz donjeg Palatinata te se pridružuje dvadeset i jednoj tisući carskih trupa u obrani gornje Austrije. Istovremeno Španjolci napadaju Donji Palatinat sa zapada. Potez na koji Parker gleda kao krucijalni korak koji je pretvorio češki ustanak u Tridesetogodišnji rat.³⁰⁵ Situacija uz Rajnu a tim i za španjolski put bila je opasna zbog velike koncentracije protestantskih vojnika koji su brojili do trideset i jednu tisuću vojnika s britanskim dobrovoljcima i nizozemskom konjicom. Španjolska vojska Flandrije ostaje s osamnaest tisuća vojnika kako bi odvratila mogući protunapad Nizozemaca dok devetnaest tisuća Španjolaca pod Spinozom napušta Brussels prema Palatinatu. Ove pripreme bile su važne kako bi dozvolile glavnini carskih trupa da upadnu u Češku. Ofenziva prema Češkoj usporena je zbog "mađarske groznice" koja je prema današnjim dijagnozama mogla biti tifus ili kolera. Bolest je usmrtila dvanaest tisuća carskih vojnika. S druge strane, protestantske su trupe pogođene s trećom pobunom od početka sukoba radi izostanka plaće.³⁰⁶

³⁰³ P. H. Wilson, 2009., 294-299.

³⁰⁴ G. Parker, 2006., 42.

³⁰⁵ G. Parker, 2006., 40.

³⁰⁶ P. H. Wilson, 2009., 299-301.

Prethodnice konjice u početnim razmještanjima velikih vojski započele su svoj prljavi posao. Najopasnije i najznačajnije postrojbe bili su Kozaci koji su uništavali sve pred sobom. Strateške implikacije takve vrste napada već su dobrim dijelom obrađene no treba napomenuti da je prisustvo velike vojske u pozadini dodatno doprinijelo mogućnostima lake konjice koja se u slučaju opasnosti mogla povući na sigurno. Laka konjica nije birala između vojnika i civila dok su godine službe prakticirajući nelinearan način ratovanja odredile i pljačkaški aspekt napada. Profesor Wilson prenosi riječi samog Ferdinanda koji komentira da takvo barbarstvo nije viđeno ni od samih Osmanlija.³⁰⁷ Ipak, Ferdinandove riječi ne treba shvatiti kao empatičnu epizodu izazvanu poteškoćama nelojalnih, ali ipak njegovih podanika. Parker također prenosi careve riječi koje pokazuju njegovu odlučnost da se riješi problem ustanka isključivo mačem.³⁰⁸ Hladnoća i logistički nedostaci natjerali su carske trupe da pritisnu s napadom dok je neprijatelj na zadnjim nogama. Brzina prodora dozvolila je carskim vojnicima pod Tillyjem da zaobiđu Anhalta koji je prisiljen povući se i početkom studenog ponuditi bitku kod Bile hore samo osam kilometara od Praga.³⁰⁹

5.4. Bitka kod Bile hore

Prva velika bitka Tridesetogodišnjeg rata, 8. studenog 1620. godine, ispostavila se ključnom za razrješenje njegove prve faze. Anhaltova pozicija na gori bila je poprilično dobra. Uzvišeno područje bilo je nepristupačno zbog strmine sa sjevera dok je južni dio štitio park i njegove drvene palisade. Ispred gore bio je i močvarni potočić koji je dodatno mogao usporiti carsku vojsku. Pod Anhaltovim zapovjedništvom bilo je jedanaest tisuća pješaka, oko pet tisuća teških konjanika te pet tisuća ugarskih i transilvanijskih lakih

³⁰⁷ P. H. Wilson, 2009., 302.

³⁰⁸ G. Parker, 2006., 42.

³⁰⁹ P. H. Wilson, 2009., 302-303.

konjanika. Obrambeni položaji dodatno su otežani zbog manjka topova koji nisu sustigli vojsku, imali su samo deset komada, te nedostatka jarka kojeg su neplaćeni i iscrpljeni vojnici odbili iskopati. Vojska je bila raspoređena u dva reda po nizozemskom sistemu kako bi se povećala efektivnost vatrenog oružja, dok je konjica bila raspoređena među pješastvom. Laka konjica nalazila se u trećem redu i na desnom boku. Takav raspored konjice, pogotovo lake, umanjio je njenu latentnu snagu. Carska je vojska imala dvije tisuće ljudi i dva topa više od neprijatelja, sedamnaest tisuća pješaka s konjičkim jedinicama raspoređenim među pješastvom. Nakon prelaska potoka oba krila carske vojske organizirana su u španjolskom stilu čekajući zapovijedi.³¹⁰ Nakon neefektivne razmjene topovske vatre kroz jutro došlo je do razvoja u dvanaest sati kada salva dvanaest carskih topova označuje početak napada. Valonsko i talijansko pješastvo raspoređeno u ustroju terciosa bili su vrh koplja napada popraćeni jedinicama konjice. Protestanti su se odlučili na aktivnu obranu te su poslali vlastitu konjicu protiv carske, no njen napad ubrzo je odbijen. Laka konjica iz drugog protestantskog reda se uključila ispalivši salvu iz kubura. Carska konjica spremno ju je dočekala dok su terciosi nastavili napredovati. Ubrzo se povukla i protestantska laka konjica zajedno s prvom linijom pješastva. Za to vrijeme poljski su Kozaci došli iza leđa neprijatelja koji se dao u bijeg. Protestantska je vojska bila u potpunosti poražena nakon manje od dva sata bliske borbe.³¹¹ Razlog poraza nije bio samo u lošijoj taktičkoj dispoziciji, već u strateškom manevriranju do same bitke. Carske su trupe prisilnim maršem i munjevitom brzinom iznudile bitku koju protestanti ni u najboljim uvjetima nisu mogli pobijediti. Kada se tome doda nevoljkost kopanja rovova,³¹² manjak topništva te veliki udio konjice u zadnjim redovima protestanata gdje

³¹⁰ P. H. Wilson, 2009., 304.

³¹¹ P. H. Wilson, 2009., 306.

³¹² Wilson prenosi riječi protestantskih vojnika prije bitke koji su navodno odbili iskopati jarak jer je prema njima kopanje bilo za kmetove.; P. H. Wilson, 2009., 304.

je bila većinu bitke beskorisna, rezultat je bio potpuna carska dominacija na bojnopolju. Unatoč boljoj poziciji protestanata nizozemski sistem razvlačenjem linija samo je zatvorio njihovu konjicu koja je mogla učiniti puno više da je bila na otvorenom polju. Implementacija nizozemskog stila u ovom je slučaju taktički ograničila puni potencijal protestanata. Prag je temeljito opljačkan dok su aristokrati koji su zagovarali pobunu pogubljeni. Frederik V. uspio je pobjeći i zaraditi nadimak "Zimski kralj" koji su mu dali jezuiti na temelju vremena koliko je proveo vladajući.³¹³

5.5. Lav sa sjevera

Od bitke kod Bile hore do švedske intervencije prošlo je deset godina. U tom vremenu pobjede carske vojske su se nizale dok se danska intervencija pokazala kao produžavanje neizbježnog poraza protestantskih prinčeva u Carstvu. Treća faza rata će vidjeti potpuni preokret u ratnoj sreći protestantske strane te produženju krvavog sukoba za čak osamnaest godina.

Šveđani su imali tri od pet esencijalnih elementa za provođenje uspješne kampanje. Ljudstvo, reformu vojske po modernim standardima svog vremena te tehniku. Ono što nije bilo na njihovoj strani bili su resursi za snabdijevanje vojske i početna logistička struktura za sveobuhvatne operativne funkcije vojske. Brojke švedskog stanovništva za potencijalnu regrutaciju, kao i vojnika pod oružjem bile su velike, no s velikom vojskom dolazi i velik trošak. Četrdeset i tri tisuće regularnih švedskih i finskih vojnika bilo je u aktivnoj službi 1631. godine zajedno s tridesetak tisuća plaćenika te četiri tisuće konjanika koji su već bili u sjevernoj Prusiji. S druge strane nije bilo novca za plaće. Konjanicima u Prusiji plaća je kasnila čak šesnaest mjeseci, pa su stoga odbili slušati zapovjedi dok im se dugovi ne podmire. Od sedamdeset i pet tisuća, koliko je

³¹³ E. A. Beller, 1971., 314-315.

švedsko vodstvo planiralo za osvajanje sjeverne njemačke samo dvadeset i devet tisuća konačno je stavljeno pod oružje od kojih je trećina bila bolesna. S druge strane, carske su trupe samo u sjevernoj njemačkoj u tom trenutku brojile pedesetak tisuća dok je još trideset bilo pod oružjem u južnoj Njemačkoj.³¹⁴

Unatoč nevjerojatnom nesrazmjeru vojnika od početka švedskih operacija krajem 1631. godine situacija po protestante se počela iznenadno popravljati. Prethodni sukobi s Poljskom ostavili su velik broj iskusnih veterana u švedskoj vojsci. Nadalje, švedska se vojska izrazito dobro nosila s klimatskim uvjetima u Njemačkoj. Osim toga Finci i Škoti koji su služili zajedno sa Šveđanima su stekli reputaciju koju je koristio Gustav Adolf jašući u okruženju finskih konjanika na koji su u javnosti viđeni kao egzotični i opasni ratnici.³¹⁵ Ipak, jedan od glavnih razloga bila je švedska reforma vojske provedena već u ranijim sukobima u Poljskoj. Profesor Frost prenosi ideje od profesora Roberta, začetnika ideje o vojnoj revoluciji, no dodaje i neke svoje. Početci reforme navodno sežu do bitke kod Stolbova. Ishodište u švedskom stilu proizlazi iz nizozemskog te počiva na raspodijeli vojnika na manje jedinice koje se mogu brže rasporediti prema potrebama bojišta. Druga ideja bila je povećanje vatrene moći. Tehnički gledano Nizozemci su unaprijedili španjolski sistem terciosa dok su Šveđani rafinirali nizozemski sistem. Razlike s nizozemskim sistemom su igrom slučaja bile u naglašenoj ulozi hladnog oružja. Gustav Adolf povećao je broj kopljanika no zadržao razvučene, linearne formacije pješništva, kako bi zadržao vatrenu moć. Smanjio je težinu topova kako bi dobio na mobilnosti. I konačno, razvio je nove taktike juriša konjice kojoj su dodani mušketiri. Nova taktika za razliku od *caracole* nije temeljila svoju snagu na vatrenom oružju i

³¹⁴ P. H. Wilson, 2009., 459.

³¹⁵ P. H. Wilson, 2009., 460.

povlačenju nego na pražnjenju prve salve te jurišu sa sabljama.³¹⁶ Ideja konjice i pješništva u razvučenim linijama bila je ispaljivanje jedne ili dvije salve prije juriša radi izazivanja što većeg šoka u neprijateljskim linijama.³¹⁷

Strategija je uz taktiku dobila određene inovativne elemente. Umjesto strogo zacrtanih ciljeva strateški ciljevi švedske vojske prilagođavali su se situaciji na terenu. Improviziranje je bio novi pristup, odnosno, na reakcije carske vojske odgovaralo se protureakcijama a ne nužnim, prethodno zacrtanim zauzimanjem strateških točki otpora poput utvrda ili geografskih točki. Glavni problem za ratne ciljeve bila su novčana sredstva koja su Šveđani planirali iznuditi ratom. Profesor Wilson prenosi riječi jednog člana švedskog vijeća koje opisuju situaciju s novcem na jako dobar način. Bolje je zavezati kozu za susjedova vrata nego za vlastita.³¹⁸ Ipak, najveća pomoć u novčanom smislu došla je Šveđanima od Francuske. Ugovorom u Bärwaldu u siječnju 1631. godine Francuska se obvezala plaćati Šveđanima 400 000 talira godišnje na pet godina za obranu slobode vjeroispovijesti njemačkih protestantskih zemalja i zaštite baltičke trgovine. S druge strane Šveđani se obvezuju ostaviti katoličkim zemljama slobodu vjeroispovijesti ukoliko dođe do njihova osvajanja osim ako te katoličke zemlje nisu same isprovocirale agresiju.³¹⁹

U međuvremenu s carske strane došlo je do opsade Magdeburga. Treba naglasiti da je sama opsada bila jedna od širih zbivanja u centralnoj Njemačkoj te da su carska i švedska vojska vodile više bitki i čarkanja prije konačnog sudara. Genijalnost švedskog kralja bila je u tome što je zaobilazio mjesta od manje strateške važnosti te usmjerio, često

³¹⁶ R.I. Frost, 2000., 104.

³¹⁷ P. H. Wilson, 2009., 460-461.

³¹⁸ P. H. Wilson, 2009., 463-464.

³¹⁹ G. Parker, 2006., 88.

malobrojnije, jedinice švedske vojske tamo gdje su u danim trenutcima bili najkorisnije. Tillyjeva tvrdoglavost u želji da osvoji grad konačno je dovela do bitke.³²⁰ Razvučene švedske trupe nisu mogle doći u pomoć gradu. U ožujku 1631. godine grad je pao te je u potpunosti opljačkan i zapaljen. U jednoj od rijetkih instanci u kojoj je konjica pridonijela padu utvrđenog grada bila je akcija hrvatske lake konjice koja je u metežu započetom u ranim jutarnjim satima uspjela prijeći plitak potok te napasti grad na ranjivom mjestu izazivajući sveopću paniku.³²¹ Političke posljedice pada Magdeburga, te švedska intervencija na sjeveru Njemačke izazvati će novi val protestantskog otpora kojem će se pridružiti Saksonija s velikim brojem protestantskih prinčeva. Upravo će se u novim političkim zbivanjima Švedska uzdignuti kao centralna sila oko koje će se okupiti politička i vojna snaga protestanata u Carstvu. Novonastala situacija direktno će dovesti do sukoba kod Breitenfelda. Uz činjenicu da su obje strane u ovom trenutku sukoba imale dovoljan broj vojnika, Tilly i Gustav Adolf tražili su brzo rješenje na otvorenom bojištu. Po prvi puta će švedska vojna reforma biti implementirana na širokom bojištu gdje su obje vojske imale gotovo četrdeset tisuća ljudi. U bitci kod Breitenfelda švedska će reforma biti zaslužna za uništenje Pappenheimova krila teške konjice koje je pokušalo taktikom caracole nanijeti žrtve švedskom pješastvu. Nakon sedam neuspješnih juriša carske konjice njihovo će lijevo krilo pod Pappenheimom biti izbačeno iz borbe. S druge strane, desno krilo carske konjice, koje je bilo usmjereno protiv Saksonaca, postiže dobre rezultate. Desno je krilo carske vojske počelo s napadom predvođeno hrvatskom lakom konjicom pod Isolanom. U okršaju i kasnijem povlačenju Saksonci su izgubili do tri tisuće ljudi.³²² Iako naizgled u prednosti carske su trupe razvukle centar i izgubile desno krilo

³²⁰ P. H. Wilson, 2009., 468.

³²¹ P. H. Wilson, 2009., 468-470.

³²² P. H. Wilson, 2009., 473-475.

konjice koja je tjerala neprijatelja ili počela pljačkati zaprege. U tom trenutku disciplina švedskih vojnika dolazi do izražaja te se švedski kralj probija kroz centar te okreće ishod bitke. Tilly će nakon bitke uspjeti okupiti samo trinaest tisuća ljudi. Gubitci za carske snage bili su gotovo sedam tisuća mrtvih dok je oko šest tisuća palo u zarobljeništvo iz kojeg će se većina izbaviti pristupajući Šveđanima.³²³ Švedske pobjede neće završiti kod Breitenfelda, naprotiv, to je bio samo početak. Do kraja godine protestanti će se probiti duboko na jug izazivajući izuzetnu paniku na katoličkoj strani. Situacija je postala toliko ozbiljna da je Wallenstein koji je prethodno otpušten opet vraćen u službu. Izostanak pomoći od katoličkih saveznika nije usporio sve veću regrutaciju i užurbano naoružavanje. Do početka kampanja 1632. godine obje strane će brojiti oko sto tisuća vojnika.³²⁴ Prethodni porazi od protestanata natjerali su katoličku stranu da se brzo prilagodi. Dosadašnji ustroj terciosa napušta se u korist manjih i fleksibilnijih jedinica s naglaskom na uvježbavanje salvi. Reforme carske vojske približavaju ju nizozemskom sistemu. Ipak, njihovi redovi pješastva i dalje su bili dublji nego švedski. Jedinice konjice trebale su brojiti oko tisuću ljudi ali često su imale puno manje. Brojile su od 100 do 400 konjanika te su uglavnom raspoređivane s ciljem podrške pješastvu.³²⁵ Kampanja iz 1632. označila je vrhunac prisutnosti švedske snage u Carstvu. Gotovo neprekinuti niz pobjeda nastaviti će se i nakon smrti Lava sa sjevera te će švedska posustati tek nakon poraza kod Nördlingena. Ipak, najveća bitka koju je potrebno shvatiti kako bi se ispunila taktička komponenta cilja ovog rada je ona kod Lützena. Kako bi se shvatile okolnosti bitke, važno je proći kroz početak kampanje koja je uvelike odredila strategiju ratovanja Šveđana do njihovog postepenog povlačenja nakon 1634. godine. S obzirom na enormni porast

³²³ P. H. Wilson, 2009., 475.

³²⁴ P. H. Wilson, 2009., 475-494.

³²⁵ P. H. Wilson, 2009., 493-494.

vojnika s obje strane koji je pogoršan problemima novačenja vojnika te njihova novčanog i logističkog uzdržavanja kampanje iz 1632. godine neminovno će izazvati više otvorenih bitki. Strahote "malog rata" postati će lajtmotiv po čitavom području Carstva. Pappenheim po porazu kod Braitenfelda izvodi nevjerojatno uspješno povlačenje iz središnje Njemačke spašavajući garnizone carskih trupa zajedno s većinom najboljih topova. Istovremeno, padovi katoličkih gradova očvrtnuli su stanovništvo za pružanje daljnjeg otpora jer gradovi koji su se dobrovoljno predali ubrzo su se suočili s progonom katoličkog stanovništva, eksproprijacijom, i ekstorcijama.³²⁶

Ubrzo po početku kampanje dolazi do bitki kod Bamberga i Lecha. Bitka kod Bamberga demonstrirala je kvaliteu, brzinu, i rezultate šoka nakon udara carske konjice. Švedske jedinice sastavljene od čeških izbjeglica i njemačkih regruta napadnute su 9. ožujka u večernjim satima jurišom carske konjice na Hornove položaje. Hornova konjica prva je pružila neorganiziran otpor. Švedska konjica potjerana je sijući strah među braniteljima. Carski konjanici ubrzo provaljuju do samostana u blizini protestantskih položaja. S prozora samostana časna sestra svjedoči kako jedan od pripadnika hrvatske lake konjice ruši švedskog vojnika otvarajući mu glavu hladnim oružjem.³²⁷ Branitelji su razbijeni do ponoći te natjerani na povlačenje. Horn gubi trećinu svoje vojske, većinom kroz dezertiranje. Nakon poraza Horn se povlači prema švedskom kralju.³²⁸ Švedski se kralj u tom trenutku odlučuje na pokret prema Münchenu. Ubrzo dolazi do bitke kod Lecha kako bi se protestanti izborili za prijelaz preko Dunava. Područje su branile ukopane carske trupe koje su imale oko dvadeset i jednu tisuću vojnika s dvadeset topova.³²⁹ Genijalnost Gustava Adolfa bila je u više istovremenih prijelaza rijeke kako bi

³²⁶ P. H. Wilson, 2009., 495-497.

³²⁷ P. H. Wilson, 2009., 497.

³²⁸ P. H. Wilson, 2009., 497-498.

³²⁹ P. H. Wilson, 2009., 498.

zbunio neprijatelja i razvukao njegove snage. Još jednom brzina konjice odigrat će veliku ulogu. Iako su Šveđani imali most nedaleko od glavnine vojske odlučuju se na direktan prijelaz rijeke ispred Tillyjeva obrambenog položaja. Dok se glavnina vojske pod dimnom zavjesom počela pomicati prema rijeci, dvije tisuće švedskih konjanika prelaze rijeku oko dva kilometra južnije od glavnog napada da bi se pridružili ostatku vojske nakon sraza s carskim vojnicima. Ubrzo nakon početka borbe topovska je kugla pogodila Tillyja koji će preminuti dva tjedna poslije. Gubitak zapovjednika natjerao je carske trupe na povlačenje. Obje su strane imale relativno lagane žrtve s obzirom na veličinu vojski i teren na kom se odvio okršaj, oko dvije tisuće. Šveđani su izvojevali važnu stratešku pobjedu i prijelaz rijeke.³³⁰ Iako je pješništvo esencijalno u svakoj bitci, pa i u bitci kod Lecha, u ovom slučaju posebno se treba osvrnuti na izuzetno dobre manevre konjičkog napada u koordinaciji s topništvom.

Odgovor carskih snaga bilo je premještanje Wallensteina s istočnog bojišta sa Saksoncima na zapad kako bi zaustavio glavni napad Šveđana. Maksimilijan Bavarski i Wallenstein su morali nakratko staviti međusobne razmirice na stranu te surađivati u nadi za zaustave Gustava Adolfa. Sudar Wallensteina i Gustava Adolfa dogodio se kod Nürnberga. Šveđani su se ukopali s osamnaest tisuća vojnika i tristo topova ostavljajući konjici da patrolira na području oko grada. S druge strane, odmah po dolasku carske trupe grade kamp te šalju vlastitu konjicu da pustoši šire područje. Carska je konjica opet uspjela ostvariti strateške ciljeve u vidu paljenja mlinova koji su utjecali na smanjenje racija na polovicu u opsjednutom gradu. Dvije stvari su okrenule situaciju na švedsku stranu, bolesti i prekidi logističke opskrbe. Pedeset i pet tisuća vojnika, pedeset tisuća civila koji su pratili carski kamp, te oko četrdeset i pet tisuća konja te drugih teglećih

³³⁰ P. H. Wilson, 2009., 498-500.

životinja ubrzo su učinili izmetom više nego Šveđani s olovom. Nadalje, opskrbe linije carskih vojnika bile su veoma ugrožene švedskim konjanicima i njihovim saveznicima do te mjere da je počelo nestajati osnovnih potrepština za carske trupe. Wallensteinov otpor se pokazao nepokolebljivim unatoč problemima s kojima je suočen. Nakon nekoliko sudara vojske Gustav Adolf bio je prisiljen uz žrtve i dezertiranja u vlastitim redovima povući se u Švabiju preko zime. Carski vojnici poharani bolešću napuštaju kamp i kraću prema sjeveru. Wallenstein ubrzo šalje poruku u Dresden preko hrvatske lake konjice protestantskom zapovjedniku Johannu Georgu. Poruka je glasila da Georg više neće trebati svijeće za svojim večerama jer će svijetlo od sada emitirati saksonska sela.³³¹

5.6. Bitka kod Lützena

"...Nevertheless two great bodies of Crabbats of the enemies' left wing stood firm, and falling on the right wing of the Swedens' horsemen, with such a cry and fury, advanced so far, that they were masters of the Swedens' ammunition wagons, bringing also some of the Swedens' horsemen in disorder: whereupon incontinent did fall on three squadrons of the Swedens' horsemen."³³²

Wallensteinov pohod na Saksoniju nije samo lišio Šveđane njihova važnog saveznika nego je i zaprijetio logistici te potpori švedskim trupama koja je stizala sa sjevera. Jedino što je preostalo Šveđanima bio je brzi marš od 650 kilometara u sedamnaest dana od sjeverne Bavarske do Saksonije kako bi iznudili otvorenu bitku. Njihovu situaciju dodatno je otežalo zimsko vrijeme te jedinice draguna i hrvatske lake konjice koje su im usporavale napredak. Konačno će do 7. studenog švedske trupe stići

³³¹ P. H. Wilson, 2009., 506.

³³² Robert Monroe, 1637., *His expedition with the worthy Scots regiment*

na samo 25 kilometara od glavnine carske vojske. Wallensteinova vojska brojila je nešto više od 8000 pješaka, oko 3800 konjanika i 20 topova čekajući dolazak ostatka vojske rasute po širem području. Precizno predviđanje carskog generala da će Šveđani pokušati udariti s boka rezultiralo je kopanjem rovova na ključnim mjestima. Četiristotinjak carskih mušketira štitilo je Lützen koji je bio isturen na desnom krilu vojske. Carsko je topništvo koncentrirano sjeverno od grada s nešto manje topova na lijevom krilu, dok je konjica većinom bila pozicionirana na lijevom krilu. Rovovi su štitili desno krilo i centar uz cestu koje je potpomognuto močvarnim terenom direktno ispred carskih položaja s kojeg se očekivao glavni švedski napad. Hrvatska je laka konjica imala zadaću prekrivanja krila carske vojske blokirajući precizan pogled na carske trupe ostavljajući dojam većeg broja rezervi nego što je carska vojska zapravo imala. Do tog trenutka Gustav Adolf je okupio oko 13 000 pješaka, 6200 konjanika i 20 teških topova. Bitka je otpočela oko deset sati u jutro općim švedskim napadom raspoređenim u dvije linije s konjicom na bokovima ojačanim manjim jedinicama mušketira. Desnim krilom konjice zapovijedao je sam kralj, a ona se sastojala od švedskih i finskih konjanika. Grad Lützen i topnički položaji poviše njega i rovovi uz cestu pružali su prevelik otpor kako bi bili zauzeti na samom početku bitke. Stoga, švedski se kralj odlučio na napredovanje lijevog krila carske vojske jurišom konjice popraćene mušketirima. Upravo se na tom djelu bojnog polja razvio najveći sukob na početku bitke. Sudar dviju konjica, teške i lake, popraćen manjim kontingentima pješaštva. Carska je teška konjica zajedno s hrvatskom lakom konjicom na početku gotovo potučena no ubrzo se bitci pridružuje Pappenheim koji je jahao cijelu noć kako bi stigao u bitku. Pojačanja na lijevom krilu carske vojske počela su pokazivati rezultate te je švedska konjica potjerana. Kako bi zaustavio kolaps desnog krila jurišu se pridružuje švedski kralj koji je ubrzo smrtno ranjen. Zapovjednik carske konjice na lijevom krilu, Pappenheim, također biva smrtno ranjen topovskom

kuglom. Za to vrijeme disciplinirano švedsko pješništvo pritišće mušketire u rovovima u centru te napreduju toliko daleko da gase topničke baterije carske vojske na njihovom lijevom krilu. Krajnji desni položaji carske vojske bilo je daleko teže za zauzeti. Na tom djelu bojišta također se razvija teška borba no spaljivanje Lützena ide u korist Šveđana jer je vjetar otpuhao dim prema carskim vojnicima dajući dimnu zavjesu Šveđanima. Wallenstein se u tom trenutku odlučuje dati polje Šveđanima nakon više od tri tisuće pretrpljenih žrtava.³³³ Šveđani su s druge strane izgubili oko šest tisuća vojnika i voljenog kralja koji se pokazao kao jedan od najvećih vojnih umova svojeg vremena.³³⁴ Iako su Šveđani odnijeli dan, kraljeva smrt i velike žrtve usporit će njihov napredak prema katoličkim zemljama. Bitkom kod Nördlingena dvije godine poslije Lützena, ratna će se sreća opet okrenuti na katoličku stranu. Prema Parkeru bitka će biti prekretnica utoliko što je izjednačila carske i švedske vojne mogućnosti. Od tog trenutka zaraćene će strane se pokušati osloniti na saveznike. Švedska na Francusku, a Carske snage na Španjolsku.³³⁵

5.7. Od Brede do Rocroia

Zadnja faza Tridesetogodišnjeg rata vidjeti će glavninu najvažnijih operacija na zapadu. Španjolska je vojna sila do tog trenutka radi ustanaka u vlastitoj državi,

³³³ P. H. Wilson, 2009., 507-511.

³³⁴ After his Majesty's death, there was great and extraordinary grief and sorrow over the whole army; yet they never suffered the same to be seen outwardly, but prosecuted still the enemy more vehemently, and more cruelly than before. For the Duke of Weimar, and the rest of the cavaliers of the army understanding the great misfortune of his Majesty death, resolved all alike, it was better to die on the place with his Majesty, than to retire one foot of ground: which resolution was the cause, that in the end they did crown the lamentable death of the King's Majesty with a stately and heroical victory, so that his Majesty in the highest degree of glory, may be imagined before any King, or Emperor to have died, and his life doth eternize alike both his praise and glory, being victorious before death, in his death, and after death.; Robert Monroe, 1637., *His expedition with the worthy Scots regiment*, 264.

³³⁵ G. Parker, 2006., 122.

prekomorskih ratova i iscrpljujućeg Osamdesetogodišnjeg rata na području Flandrije, Valonije, i Nizozemske neminovno oslabila. Španjolske su vojske još imale ustroj terciosa kojeg su carske trupe na istoku već počele napuštati. Francuska nakon iscrpljujućih vjerskih ratova napokon je bila spremna direktno se umiješati u zbivanja Tridesetogodišnjeg rata štiteći svoje financijske i političke interese. Religijski aspekt rata do zadnje faze je izgubljen dok se naglasak prebacuje na političko i vojno uređenje centralne Europe koje zaraćene strane trebaju osigurati snažnim pozicijama za pregovore po završetku sukoba.

Kako bi se bolje shvatila situacija na terenu treba spomenuti reforme vojske Flandrije koje su implementirane od logistike do zapovjednog lanca. Kao inicijatora reformi od početka 17. stoljeća treba istaknuti vojvodu od Albe. On je uveo vojnu školu, jednu od najcjenjenijih u Europi kako bi se pozabavio s najvećim nedostatkom španjolske vojske, kvalitetnim časnicima.³³⁶ Španjolska je konjica perioda bila podijeljena na dva dijela, tešku konjicu dobrovoljnih aristokrata pod zapovjedništvom generala teške konjice, *General de los Hombres de Armas*, te lakih konjanika naoružanih kopljem, kuburama, arkebuzama i mačevima uklopljenih u sastave samih terciosa izabranih od kralja te podložnih vrhovnom zapovjedniku konjanika s titulom *Capitán General de Caballería*.³³⁷ Prema završetku zadnje faze rata španjolska je konjica bila u kolapsu. Broj konja nije bio dovoljan zbog velike smrtnosti ili prodaje od strane neplaćenih vojnika. Nadalje, španjolsku su konjicu najčešće činili stranci poput Nijemaca, Hrvata, Albanaca ili su u redovima bili loše obučeni i demoralizirani španjolski sitni plemići koji bi se povukli prvom prilikom kada stvari krenu po zlu.³³⁸ Štoviše, kampanje izvedene prije

³³⁶ F. G. de Leon, 2009., 50-70.

³³⁷ F. G. de Leon, 2009., 23-24.

³³⁸ F. G. de Leon, 2009., 24-25.

Rocroia pokazale su nekompetentnost španjolskih konjanika.³³⁹ Po pitanju plemstva Alba je učinio velik korak prema profesionalizaciji u kojem je seniorat i čin bio važniji od podrijetla čovjeka pogotovo za vrijeme Albinog nasljednika vojvode Olivaresa.³⁴⁰ Potezi koje je proveo reformator nisu bili popularni u Madridu no kralj se još nije umiješao u reforme koje su se sve češće pokazivale jako uspješnima na terenu. Štoviše, sami su španjolski vojnici postali motivirani promjenama.³⁴¹ Pjesma poznatog dramaturga Lope de Vega jako dobro oslikava odnos konjanika visokog staleža te običnih vojnika uz referencu na popularne kartaške igre:

*"Para estos marquesotes caballeros
se hizieron los vestidos y las galas,
que van a los asaltos los postreros;
para ellos son las plumas y las alas,
[. . .]
y para acá la pólvora y las balas;
para ellos los regalos y los gastos,
para ellos las copas y los oros,
para aca las espadas y los bastos;"³⁴²*

Zapadno bojište predstavljalo je vitalne interese za obje strane. Carska strana trebala je španjolsku pobjedu kako bi povukla vojsku na druge kritične točke rata dok su Francuzi trebali španjolski poraz kako bi se mogli uključiti direktno u rat na području Carstva.³⁴³ Španjolski problemi pogoršani su padom Brede u ruke Nizozemaca 1636.

³³⁹ F. G. de Leon, 2009., 283-284.

³⁴⁰ F. G. de Leon, 2009., 159-163.

³⁴¹ F. G. de Leon, 2009., 159.

³⁴² Kupe i dinari (zlato) bili su za gospodu a baštioni i špade za vojnike; F. G. de Leon, 2009., 70.

³⁴³ P. H. Wilson, 2009., 660.

godine, utvrde koju su držali nakon niza pobjeda okrunjenih zauzećem grada 1625. godine. Naredna, 1638. godina počela je s dvije ofenzive protiv Španjolaca. Sa sjevera prema Flandriji su napredovali Nizozemci dok su ih s istoka napali Francuzi. Unatoč teškoj situaciji 1640. godine španjolska armada dovodi pojačanja u Flandriju. Konstantni gubitci onemogućili su daljnju suradnju Španjolske s carskim saveznicima jer su sva sredstva išla vojsci Flandrije koja je uhvaćena između čekića i nakovnja. Priroda političke i vojne situacije odredila je strategiju ratovanja na području Flandrije koja se uglavnom bazirala na opsade. Do 1642. godine situacija se mijenja. Nakon širenja sukoba po sjeveru Njemačke koji su zahvatili i nizozemske snage, Španjolcima se nakon nekoliko manjih pobjeda nad Francuzima otvaraju vrata za pokretanje ofenzivnog rata.³⁴⁴ Poslije smrti Richelieua u prosincu 1642. godine Filip IV. nudi mir Francuskoj kojeg odbija Mazarin i kraljica Anna. S obzirom na propast pregovora Španjolska se odlučuje na kampanju 1642. godine kako bi vojno osigurala svoje interese u Flandriji. Na temelju prethodnih manjih pobjeda protiv Francuza španjolski se zapovjednik de Melo odlučio na kampanju koja je trebala osigurati zapad Flandrije prije pohoda protiv Nizozemaca. Ostavljajući petnaest tisuća vojnika kao zaštitu od eventualnog napada sa sjevera, de Melo se uputio prema Rocroi. Španjolska je vojska opsjela grad no na bojište ubrzo dolaze Francuzi pod D'Enghienom.³⁴⁵

5.8. Bitka kod Rocroia

"Santiago, y cierra, España!" vjerojatno su bile neke od zadnjih riječi Španjolskih vojnika u bitci kod Rocroia. Ovoga puta ni cinični komentar Sancha Panze³⁴⁶ ne bi

³⁴⁴ P. H. Wilson, 2009., 660-665.

³⁴⁵ P. H. Wilson, 2009., 665-667.

³⁴⁶ Cierra (špa. Zatvoriti). Panza pita za objašnjenje bojnog pokliča. Možda je Španjolska otvorena pa ju treba zatvoriti?; Miguel de Cervantes, 1605., *Don Quixote de la Mancha*, 842.

umanjio jedan od najslavnijih poraza terciosa. Oksimoron u prošloj rečenici opravdan je iz razloga što bitka uspijeva dokazati dvije gotovo proturječne činjenice. Prvu, da su terciosi još uvijek bili borbena formacija koju je trebalo poštivati. Drugu, da je njihovo vrijeme bilo na zalazu.

Za dobre rezultate u bitkama potrebno je bilo koristiti konjicu zajedno s ostalim rodovima vojske. Čak i uz manjak iskustva, vojvoda od Albuquerque, zapovjednik španjolske konjice odbio je slušati veterane i surađivati s pješaštvom.³⁴⁷ Navedeni zapovjednik došao je s dvora da zapovijeda konjicom. Zapravo većinu je vojske u cijelom pohodu kužila prisutnost dvorjana koji su došli zahtjevima dvora nasuprot iskusnih vojnika koji su već godinama bili na terenu.³⁴⁸ Osim toga španjolski konji bili su loše ishranjeni jer zapovjedništvo nije poštivalo pravilo da se konjicu uputi na kampanju tek nakon što se osiguraju logističke potrebe. To je prisililo konjanike da pljačkaju i vode konje na ispašu na širem području.³⁴⁹

Francuska je vojska bila odlučna u potrazi otvorene bitke kako bi razbila opsadu grada. Riskantan potez francuskog zapovjednika počeo je sa samim raspoređivanjem vojske koja je prišla gradu iz smjera jugoistoka kroz šumu. Francuska je vojska imala petnaest tisuća pješaka, šest tisuća konjanika i dvanaest topova. S druge strane de Melo je imao pod zapovjedništvom osamnaest tisuća pješaka, pet tisuća konjanika i dvadeset topova. Taktički manevri započeli su 18. ožujka 1643. godine u popodnevnim satima pod samim gradom. Francuzi su izveli hrabri napad u ranim jutarnjim satima narednog dana tjerajući španjolske mušketire iz obližnje šume gdje su potonji spremali zasjedu. Iduće jutro Španjolci raspoređuju svoje trupe u klasičnom *plaza de armas* stilu u dva reda s

³⁴⁷ F. G. de Leon, 2009., 284.

³⁴⁸ F. G. de Leon, 2009., 284.

³⁴⁹ F. G. de Leon, 2009., 289-291.

konjicom na krilima i topništvom u sredini. S druge strane Francuzi raspoređuju svoju vojsku u tri reda s tim da je u trećem redu bilo najbolje pješastvo i konjica.³⁵⁰ Iako je Albuquerque tražio da se razmjesti mušketiri među španjolske konjanike njegovi zahtjevi su odbijeni zbog osobnih svađa sa starim veteranima koji su zapovijedali pješastvom.³⁵¹ Jutarnja magla uvelike je otežala topničku razmjenu vatre koja je uglavnom bila neefektivna. Španjolska pojačanja u blizini grada još uvijek su pristizala što je potaklo Francuze da djeluju prvi. Prvi okršaj trebao je započeti s jurišom konjice. Za razliku od Španjolaca, Francuzi su implementirali švedski sistem miješanja konjanika s mušketirima. Francuska je konjica oko pet sati u jutro napala s oba krila. Lijevo krilo francuske konjice bilo je previše udaljeno od neprijatelja, stoga, dok su stigli do njemačkih konjanika na španjolskom desnom krilu bili su izmoreni i ubrzo odbijeni te natjerani na bijeg. Francusko desno krilo nije prošlo ništa bolje te po povlačenju ostavilo je vlastite mušketire koji su ubrzo postali žrtve juriša španjolske konjice. Španjolski i njemački konjanici s oba krila ubrzo padaju u zamku. Razvučene linije konjice u protuudaru dočekale su rezerve francuske najbolje konjice uz vatru francuskih mušketira³⁵² te su njemački i španjolski konjanici ubrzo potjerani s bojišta.³⁵³ Kolaps oba krila konjice ostavlja španjolske terciose izložene neprijatelju. U jednoj od rijetkih instanci ratovanja novog vijeka francuska se konjica odlučuje za napad na bokove pješastva u više različitih juriša. Potpomognuti francuskim pješastvom i vatrom mušketa francuski konjanici uspijevaju slomiti formacije valonskih, njemačkih i talijanskih terciosa od kojih se neki povlače s polja. U tom trenutku francuska konjica zajedno s

³⁵⁰ Važno je naglasiti da se španjolsko pješastvo njihovo sastojalo od dubokih terciosa naspram francuskom linijskom rasporedu.

³⁵¹ F. G. de Leon, 2009., 294.

³⁵² F. G. de Leon, 2009., 301-302.

³⁵³ P. H. Wilson, 2009., 668.

pješastvom u centru u potpunosti opkoljava Španjolce. Tada je započeo jedan od najpoznatijih zadnjih otpora u povijesti. Španjolski vojnici potpuno okruženi neprijateljem pružaju otpor zadnjih par sati bitke. Izmoreni Francuzi daju protivnicima uvjete kakvi su se inače davali utverdama za predaju.³⁵⁴ Tek nakon par sati i pada par tisuća Španjolaca uvjeti za predaju su prihvaćeni.³⁵⁵

Bitka kod Rocroia ima posebno mjesto u vojnoj povijesti. Smatra se da je upravo ta bitka bila zadnji čavao u lijesu slavnim postrojbama terciosa koji su dominirali europskim bojnim poljima kroz 16. i prvu polovicu 17. stoljeća.³⁵⁶ Štoviše, bitka je pokazala nove tendencije u ratovanju gdje linearno raspoređene linije pješastva s naglaskom na vatrenu moć u kombinaciji s čestim jurišima konjice mogu srušiti španjolske jedinice bazirane oko kopljanika i arkebuzira s ustrojem u kvadratnim formacijama koji su brojali više redova vojnika. Upravo će takva vrsta taktike začeti novu fazu ratovanja gdje će linearno raspoređeno pješastvo naoružano mušketama postati osnova svih europskih vojski, dok će konjica biti ključna da u pravim trenucima na kritičnim mjestima koristi juriše, iznenađenje i šok kako bi razbili neprijateljske postrojbe. Uz navedene tendencije, razvijene iz švedskog sistema, topništvo će također početi igrati sve značajniju ulogu dok će tehnički razvoj vatrene oružja dovesti do daljnjeg razvoja vojne misli i ideja ratovanja. Upravo će navedene promjene utjecati na strateške i taktičke dispozicije vojski čitave Europe, s izuzetkom njena istoka gdje će konjica još uvijek nastaviti igrati važnu ulogu. Idući *case study*, utemeljen na Sedmogodišnjem ratu, dodatno će obraditi nove postulate i novu realnost ratovanja. Na

³⁵⁴ Uvjeti predaje su bili da preostali španjolski vojnici mogu napustiti bojno polje s oružjem i bojama.

³⁵⁵ F. G. de Leon, 2009., 309-313.

³⁵⁶ J. W. Wijn, 1971., 221.

kraju, važno je naglasiti da su noviteti u ratovanju omogućeni jednom od najvećih tragedija novovjekovne Europe, Tridesetogodišnjim ratom.

6. Sedmogodišnji rat

Transformacija konjice od srednjovjekovnog viteza do curasira, husara ili ulana u periodu prosvjetiteljstva na čudan način dovela je konjanika natrag njegovoj osnovnoj svrsi. Iako je nestalo teškog oklopa zbog razvoja vatrenog oružja, konjice 18. stoljeća okreću se taktičkim postulatima juriša u oportunističkim trenucima koristeći hladno oružje za razliku od konjanika 17. stoljeća koji su koristili vatreno oružje prije hladnog. Vatreno oružje i velike grupacije pješništva promijenile su lice konjanika kroz 17. stoljeće. Prilagodba je išla ruku pod ruku s razvojem vatrenog oružja. Linearne formacije i adaptacija vatrenog oružja u čitavoj vojsci kroz 18. stoljeće opet će omogućiti konjici korištenje hladnog oružja. Oklop koji je bio prisutan kroz cijelo 16. i dobrim dijelom 17. stoljeća, u 18. stoljeću postaje bespotreban.³⁵⁷ S druge strane, šok i brzina konjice postat će ključan alat za taktičko i strateško ratovanje koje je postajalo sve dinamičnije. Rat, poput znanosti, više nije bio pitanje tradicije, već eksperimentiranja. Velike vojske s jednakim brojem civila u pratnji te logističkim noćnim morama zamijenili su profesionalni vojnici i jako oštar birokratski aparat koji je pokretao rat na svim razinama. Sukladno tome, vojske postaju bolje u operativnim tehnikama. Neminovne promjene u strategiji i taktici su uslijedile. Razvoj i prihvaćanje vatrenog oružja na razini čitave vojske značio je potpuno nov pristup ratovanju. Tehničke mogućnosti topova, howitzera³⁵⁸ i mušketa znatno su napredovale. Dalji domet i potreba linearnog reda za povećanje efektivnosti vatre usporila je vojske i dodatno ih stacionirala. Tromost u vojskama 18. stoljeća ne odnosi se na brzinu marša koja ostaje gotovo jednaka kao i prije, nego na formiranje dugih linija. Glavni atribut vojnika u novom periodu je mogućnost

³⁵⁷ Izuzev curasira.

³⁵⁸ Haubica.

ispaljivanja tri zrna u minuti. U novonastaloj situaciji brzina konjice uparena s vlastitim jedinicama pješastva može biti mnogo pogubnija nego rezultati konjice protiv heterogene skupine ratnika naoružane svim tipovima oružja poput španjolskih terciosa. Konjica se dakle odriče uloge u kojoj se našla za vrijeme velikih ratova 17. stoljeća, ona nije više bila dodatna cijev, nego koplje ili sablja. Prve promjene započele su s Gustavom Adolfom koji je konjici pridružio muškete i ograničio salvu na prvi red prije juriša. Njegove su metode ratovanja prihvatile sve vojske do kraja 17. stoljeća pretvarajući reforme u zakone. Ti zakoni se mijenjaju u periodu prosvjetiteljstva iz prethodno navedenih razloga. Vatrene moć topništva i pješastva bila je u prvom planu. Odnosno, topništvo i pješastvo imalo je dovoljno vatrene moći da konjica ograniči svoju ulogu na blisku borbu.³⁵⁹ Ironično, napredak u razvoju vatrene oružja će vratiti, barem na kratko, stare odlike konjice na bojna polja. S druge strane, konjica postaje rod koji je ovisan o ostatku vojske za operativno i taktičko djelovanje, no krucijalan element općem funkcioniranju cjeline. Stoga, kako bi se što više iskoristio potencijal kojeg su nudili konjanici, dolazi do njihove daljnje specijalizacije. Bajuneta je također jedna od jako važnih stavki ratovanja općenito, ali i mogućnost da pješastvo naoružano isključivo vatrenim oružjem može odbiti konjički juriš. Do početka 17. stoljeća bajunete su se koristile na način da bi se sječivo stavilo unutar cijevi muškete da bi izum prstenaste bajunete koja ide oko cijevi nastao u Francuskoj početkom 18. stoljeća. Kombinacijom manevara, vatrene moći i bajunete koja pretvara mušketu u manje koplje konjica je i dalje imala tešku zadaću prilikom direktnih juriša na pješastvo.

Najvažnije reforme konjice proveo je Frederich Veliki. Stoga, njegova će se konjica koristiti kao *case study* za progresiju ovog rada iako je većina konjičkih postrojbi

³⁵⁹ To ne znači da se situacija pojednostavnila, naprotiv, nova situacija donosi dinamične elemente u ratovanje što dolazi s novim izazovima i prilagodbama u pogledu same konjice.

Europe pratila generalni trend. Vjerojatno najvažnija reforma bila je vezana za oficire koji su ohrabrivani da djeluju samoinicijativno kada im se otvori prilika na bojištu. To je bila najveća razlika od ostalih konjica tog vremena. Brzina koja je jedan od najvećih atributa konjičkih napada bila je potkovana odlukom da zapovjednici mogu samostalno odlučiti kada izvesti juriš. Štoviše, oficiri u Fridrikovoj vojsci ohrabrivani su da sami odlučuju kada je to potrebno.³⁶⁰ Možda najbolji opis kako bi juriš u praksi trebao izgledati potječe iz pravilnika za prusku konjicu iz 1743. godine kojeg prenose K. i S. Möbius. "*As soon as they advance, they have to attack the enemy, march against the enemy with sabres drawn and flying standards, and all trumpets shall sound the charge. Thus, no squadron leader shall make his men shoot, if he does not want to forfeit his honour and reputation. The squadrons shall but attack the enemy sword in hand, for which the generals of the brigades will be responsible ... When the enemy charges, the officers must see to it that they are not attacked themselves but that they attack the enemy. They also have to make it crystal clear to their men that they must keep their composure and teach them that the enemy is totally inferior to us. Furthermore, the officers must order the men most strongly not to spare the enemy, but to kill and cut down as many as possible. When the enemy is put to flight, he shall not be pursued in heat, but the troopers shall quickly join their squadrons when the rallying signal is sounded, because a single trooper can obtain nothing, and an ordered squadron very much ... When the enemy is attacked, it shall be done according to the evolutions, starting with a fast trot and in the end in a full gallop, yet with tightly closed ranks. When you attack the enemy in this way, His Majesty is assured that the enemy will always be beaten.*"³⁶¹ Iz regulative može se izvući više korisnih zaključaka. Prvi, šok, brzina, uski redovi te sam stampedo mnoštva konja koji treba

³⁶⁰ C. Duffy, 1986., 50.

³⁶¹ K. Möbius, S. Möbius, 2020., 53.

pregaziti neprijatelja ključne su komponente dobro izvedena juriša. Drugo, naglašena agresivnost bez pokazivanja milosti kako bi psihološki šok bio što veći. Treće, iako su pištolji i karabini korišteni, poglavito od lake konjice, naglasak je stavljen na hladno oružje kako se ne bi izgubilo nepotrebno vrijeme na pucanje koje u generalnom jurišu velikog broja konjanika ne pravi veliku razliku.

Zaključci iz pravilnika koje povlače profesori uglavnom se baziraju na psihološkom učinku juriša. Smatraju juriš igrom živaca prilikom napada na stacioniranu metu. U toj igri života i smrti ističu činjenicu da poštuda neprijatelja može rezultirati samo stvaranjem konfuzije te mogućnosti odbijanja juriša. Dozvolu za brutalnost tumače zamjenom barbarstva za osjećaj dužnosti i časti koji vojnici trebaju ispuniti. Dok izjavu o inferiornosti neprijateljskih trupa vide u bitci kod Mollowitza koji je sam Fridrik II. osobno doživio te u kojoj se povukao prije njena konačna ishoda.³⁶² Njegove osobne riječi i frustracije zbog neefikasnosti konjice u njegovim ranijim kampanjama prenosi profesor Duffy uz korisnu vježbu koju je kralj vojnik priredio svojim konjanicima da im pokaže prednosti juriša sa hladnim umjesto vatrenim oružjem.³⁶³ *"They were besotted with the idea of firing off their pistols. I finally had to make some straw dummies, and I was able to show them that all their pistol shots missed, whereas they cut down every single figure with their swords."*³⁶⁴ Loše performanse konjice prije Sedmogodišnjeg rata nisu bile vezane uz samo jedan slučaj. Možda najgori propust koji je također ostavio utisak na kralja koji se u godinama poslije Drugog šleskog rata u potpunosti posvetio reformaciji konjice bio je propust u bitci kod Soora 1745. godine. Unatoč dobroj iznenađujuće dobroj koordinaciji konjice i pobjedi u bitci, pruski su se konjanici zaustavili pred neprijateljem

³⁶² K. Möbius, S. Möbius, 2020., 53-54.

³⁶³ Vježbu je priredio prije Sedmogodišnjeg rata u nadi da ispravi neefikasnost konjice kod Mollwitza.

³⁶⁴ C. Duffy, 1986., 320.

u bijegu umjesto da su ga progonili i nanijeli što veće žrtve. Kraljeve riječi prenosi profesor Duffy. *"My cavalry came to a halt not far short of the enemy rearguard. I hastened up and shouted: 'Marsch, vorwärts, drauf! I was greeted with 'Vivat Victoria!' and a prolonged chorus of cries. Again I called out 'Marsch!' - and again nobody wanted to move. I lost my temper, I struck out with my stick and fist, and I swore (and I think I know how to swear when I am angry), but I could do nothing to bring my cavalymen one step forward. They were drunk with joy and did not hear me."*³⁶⁵

Dakle, pruska je konjica doživjela svoje najveće reforme između prvih dvaju ratova za Šlesku te Sedmogodišnjeg rata. Rezultati su bili uspješni te pruska je konjica postala jedna od najboljih u Europi a s tim i u svijetu. General husara, de Warnery, jedan od najboljih vojnih teoretičara svojeg vremena smatrao je vježbu u umijeću jahanja kao jednu od najbitnijih komponenti s kojom Prusija može steći prednost nad svojim neprijateljima. Pruska reforma konjice ubrajala je i istovremeno korištenje više različitih tipova konjice da bi se ostvarili optimalniji rezultati na bojištu. Genijalnost u provedbi treninga bila je i kombinacija vježbi koje su izvodile laka i teška konjica zajedno. Curassiri su mogli vidjeti manevarske sposobnosti lakih husara, dok su potonji poradili na implementaciji šoka prilikom udara na neprijatelja.³⁶⁶ Na kraju, treba prenijeti komentar generala de Warneryja iz 1755. netom prije Sedmogodišnjeg rata u periodu kada je pruska konjica intenzivnim vježbama izbrusila svoj zanat. *"On this day, I became convinced that it was best for the cavalry to yell loudly as the Turks do when they attack the infantry, because you do not hear the whizz of the bullets, which instils more fear in the men than anything else."*³⁶⁷

³⁶⁵ C. Duffy, 1986., 71.

³⁶⁶ K. Möbius, S. Möbius, 2020., 54.

³⁶⁷ K. Möbius, S. Möbius, 2020., 55.

Tešku konjicu činili su Curassiri kao i u drugim europskim državama. Naoružani rapierom s cuirassom kao prsnim oklopom jahali su teške konje te su bili idealni za juriše koji su uključivali taktike šoka. Draguni su također u ovom trenutku postajali sve više vezani za konje umjesto karabine i druga vatrena oružja s kojima su tradicionalno bili vezani kao mobilno pješastvo, imali su osnovne obuke pješastva, no njihova glavna uloga bila je vezana uglavnom za konjicu što je postalo sve češće od sredine 18. stoljeća. Linijska ili teška konjica bila je sramota pruske vojske prije reformi nakon Drugog Silezijskog rata. Jahali su na pasminama velikih konja koje su pridonosile prilikom juriša na neprijatelje vlastitom težinom.³⁶⁸ Ipak, po reformama situacija će se uvelike promijeniti na bolje. Laka konjica s druge strane postala je ponos pruske vojske. Husari su bili pioniri novog ustroja lakih konjanika. Naoružani sabljom i vođeni dobrim oficirima nosili su reputaciju najagresivnijih i pouzdanih postrojbi. Nastaju inspirirani vojnicima iz Hrvatske i Mađarske Krajine kao i Kozacima te poljskim husarima koji će do 18. stoljeća postati ulani čije je glavno oružje bilo koplje. Laka je konjica pruske vojske bila naoružana i vatrenim oružjem iako je sablja bila njihovo glavno oružje. Jašuci na agilnijim i manjim konjima njihove su zadaće bile svestrane. Izviđanje, napadanje iza neprijateljskih linija, remećenje logističkih puteva te izazivanje sveopćeg kaosa su bili glavni zadaci husara. Ukomponirani u prusku vojsku još 1721. godine prvi će zapovjednici nove jedinice biti uglavnom iz Vojne krajine u Austrijskom Carstvu. S vremenom jedinice će preuzeti sami Prusi.³⁶⁹ Manjak lake konjice naoružane kopljima ubrzo je počelo uzimati danak pruskoj konjici koja je u srazu s kopljanicima imala velike žrtve. Taj problem će biti riješen prihvaćanjem bosanskih kopljanika u službu Prusije.³⁷⁰

³⁶⁸ A. Seaton, 1973., 10-11.

³⁶⁹ A. Seaton, 1973., 11-15.

³⁷⁰ A. Seaton, 1973., 25.

Na taj način Prusi su mogli odgovoriti istom mjerom hrvatskoj i mađarskoj lakoj konjici, poljskim ulanima, i ruskim Kozacima.

6.1. *Der Alten Fritz* i tri ljute žene

“Diplomatskom revolucijom” od kraja Rata za austrijsko nasljeđe do početka Sedmogodišnjeg rata promijenjeni su dugotrajni europski savezi. Velika Britanija, koja je bila dugogodišnji saveznik Austrije, počela je razmatrati nove opcije. S druge strane, Francuska koja je bila dugogodišnji protivnik Austrije pronalazi zajednički jezik unatoč animozitetu dinastija Burbon i Habsburg stvorenih Ratom za španjolsko nasljeđe. Austrija i Rusija obnovile su svoj savez 1746. godine. Iako su obje zemlje tradicionalno bile ugrožene od jake Švedske približavaju se starom neprijatelju dok će ovoga puta protivnik biti mala Prusija velikih ambicija.³⁷¹ S druge strane, Britanija je vidjela Francusku, ojačanu prekomorskim posjedima nakon Rata za španjolsko nasljeđe, kao rastućeg rivala u kolonijalnoj utrci. Stoga je Britanija trebala saveznika koji je sposoban zadržati francuske snage u Europi. Problem Francuske bila je osoba apsolutističkog vladara koji je bio sjena svog prethodnika. Luj XV. bio je podložan utjecajima svoje obitelji i pogotovo svoje ljubavnice de Pompadour. S namjerama za agresivno gušenje Prusije od dvije carice na istoku i jugu, Prusija je ugrožena s tri strane.³⁷² Za državu koja se izlegla iz topovske kugle to je bio znak za napad.

Pripreme Prusije započele su puno prije Fridrikova napada na Sasku u kolovozu 1756. godine. Konjica je prošla kroz rigorozne vježbe a njeni su brojevi udvostručeni od zadnjeg rata.³⁷³ Reforme teške konjice pokazale su se izuzetno korisnima u počecima

³⁷¹ F. A. J. Szabo, 2013., 1-6.

³⁷² F. A. J. Szabo, 2013., 6-35.

³⁷³ F. A. J. Szabo, 2013., 20.

njegove kampanje.³⁷⁴ S druge strane njegovi glavni neprijatelji, Austrija i Rusija, jedva su uspostavili osnovne konjičke kontingente za rat, Austrija zbog manjka sredstava,³⁷⁵ dok je Rusija nominalno imala velike brojke na papiru no ozbiljan manjak konja u stvarnosti.³⁷⁶

Prvi veći test za prusku konjicu počeo je na početku kampanje s bitkama za sjevernu Bohemiju. Sukob kod Lobositz vidio je prve konjičke manevre s pruske i austrijske strane. Nove taktike ratovanja pokazale su svoje pravo lice. Nakon neuspjelog pješackog napada na uzvišenu stratešku točku koju su držali Hrvati, Fridrik se odlučuje po prvi puta iskušati konjicu napadajući austrijsko lijevo krilo. U lažnom povlačenju austrijska konjica je izložila pruske konjanike topovskoj paljbi prilikom koje su potonji pretrpjeli velike gubitke. Frustracija kralja vojnika ubrzo je izazvala nesmotren potez koji je pokrenuo još jedan konjički napad s istim rezultatima.³⁷⁷ Ova je prilika ukazala na nesmotreno korištenje konjice od visokog zapovjedništva iz razloga što se niti jedna prednost konjice nije mogla iskoristiti, dok su sve opasnosti, pogotovo artiljerija, bile prisutne.

Loši rezultati prvih kampanja te ulazak Švedske u rat dovelo je do propasti preventivnog napada na Sasku i Češku. Organizacijske sposobnosti i otpor Austrijanaca popraćen uključivanjem ostalih Europskih sila zaustavile su Prusiju, dok je za nastavak kampanje u narednoj 1757. godini trebalo pričekati kraj oštre zime.³⁷⁸ Naravno, ni Austrija nije bila bez svojih problema. Problemi međunarodnih saveza te koordiniranja njihovih vojski počeli su izlaziti na vidjelo. Ipak, austrijske logističke linije bile su sigurne

³⁷⁴ F. A. J. Szabo, 2013., 23.

³⁷⁵ F. A. J. Szabo, 2013., 24.

³⁷⁶ F. A. J. Szabo, 2013., 29.

³⁷⁷ F. A. J. Szabo, 2013., 44.

³⁷⁸ F. A. J. Szabo, 2013., 52-53.

dok je njihovo visoko zapovjedništvo smatralo da Fridrik neće moći započeti sa svojim kampanjama do ožujka 1757. godine. S druge strane, najbolju stratešku varijantu nastavka sukoba nakon prvih poraza Prusi još nisu razradili. Suprotno austrijskim očekivanjima dva najstarija i najiskusnija pruska generala Winterfeldt i Schwerin uvjerali su starog Fritza na ofenzivnu akciju protiv Austrije.³⁷⁹ Ovoga puta bacanje kocke se isplatilo i prema riječima samog kralja bitka kod Farsala trebala se ponoviti kod Praga. U ožujku 1757. godine po prvi puta pruska konjica dokazuje svoju superiornost. Iako je napad na austrijski desni bok kod Praga spektakularno propao, juriš husara pod generalom von Zeitenom ispostavio se odlučujući. Austrijsku vojsku u protunapadu dočekali su gotovo suicidalni juriši husara koji su zaustavili njen napredak i dozvolili pruskom pješastvu da se regrupira i potjera Austrijance s bojnog polja u Prag.³⁸⁰ Daljnje borbe kampanje razvit će se oko jako neugodne opsade Praga te očekivanja pojačanja s austrijske strane. Princ Karlo bio je dobro opskrbljen u samom Pragu čekajući pojačanja od feldmaršala Dauna. U nadi da presretnu pojačanja, Prusi su zaustavili Dauna u lipnju kod Kolina gdje se razvila velika bitka. Pruski napad je započeo na austrijskom desnom boku kojeg je vodilo pješastvo uz potporu husara pod Zeitenom. Napad je odbijen uz velike žrtve koje su podlegle vatri mušketa i topova. U toj instanci protunapad valonske jedinice carskih draguna devastirao je daljnji pruski otpor i okrenuo bitku. Valonski draguni postat će poznati po jurišu koji je uspio zaustaviti prusku ofenzivu te pridonijeti konačnoj austrijskoj pobjedi kod Kolina.³⁸¹ Bitka je označila kraj opsade Praga te prusko povlačenje prema sjeveru. U nadi da nanesu što više žrtava te zauzmu što više teritorija, Karlo i Daun šalju krajišku laku konjicu potpomognutu hrvatskim i srpskim pješastvom

³⁷⁹ F. A. J. Szabo, 2013., 54-55.

³⁸⁰ F. A. J. Szabo, 2013., 57-58.

³⁸¹ F. A. J. Szabo, 2013., 63-64.

Krajine.³⁸² Frederick u tom trenutku piše generalu Mauricu da se okrene i bori. Štoviše, kralj dodaje da dvije tisuće i petsto ljudi ne može progoniti četrnaest bataljona pješništva i dvadeset eskadrona konjice.³⁸³ U ovom trenutku treba naglasiti da progon konjice, bio taktički kao u bitci kod Kolina od draguna, ili strateški iz prethodno opisane epizoda, ima izuzetno velik učinak ukoliko su progoni izvedeni u pravom trenutku. Iako je progon Prusa bio dobar, manjak ljudstva nije spriječio spajanje dvije kolone pruske vojske u povlačenje. Prusi su se uspjeli regrupirati dok je kralj bio spreman tražiti otvorenu bitku. Do nje nije došlo zbog opreznih manevara princa Karla no više je manjih garnizona palo u austrijske ruke. Manja se bitka odigrala kod grada Moysa u rujnu 1757. godine. Ovoga puta pruski husari nisu mogli promijeniti situaciju. Opetovane juriše konstantno su zaustavljali hrvatski i mađarski laki konjanici. Čak je i sam Winterfeldt ubijen u bliskoj borbi. Pruska vojska natjerana je još jednom na povlačenje a njihova brojnost sa impresivnih stotinjak tisuća pala je na samo trideset i sedam tisuća.³⁸⁴ Za to vrijeme na istoku feldmaršal Lehwaldt borio se protiv Apraskinovih pedeset i pet tisuća Rusa sa svojih trideset i dvije tisuće vojnika. U bitci kod Gross-Jägersdorfa Rusi su uspjeli pobijediti uz enormne žrtve. Pruska konjica koja je napala oba ruska krila bila je odbijena, najviše zbog precizne paljbe ruskog topništva.³⁸⁵ Švedska invazija sa sjevera u rujnu činila se kao zadnji čavao u lijesu te se Frederick odlučio potražiti mir s Francuskom koja je u međuvremenu pregazila britanski Hannover kojeg je štitilo prusko oružje.³⁸⁶ Ponuda je naravno odbijena te je Frederick samo mogao čekati priliku ili čudo. Čudo je pristiglo priliku kada je caricu Elizabetu svladala bolest a njenu vojsku glad, bolest i dezertiranje

³⁸² F. A. J. Szabo, 2013., 68.

³⁸³ F. A. J. Szabo, 2013., 68-69.

³⁸⁴ F. A. J. Szabo, 2013., 69-72.

³⁸⁵ F. A. J. Szabo, 2013., 82-83.

³⁸⁶ F. A. J. Szabo, 2013., 85-86.

koji su zaustavili ruski napredak prema Königsburgu. Svađe ruskog zapovjedništva s Austrijancima svakako su doprinijele općem kaosu među saveznicima.³⁸⁷ Švedski napad na sjeveru također je privremeno zaustavljen zahvaljujući pruskoj lakoj konjici koja je u stilu malog rata usporavala švedski progres. Slabije uvježbana švedska vojska bez potpore konjice kakvu je imala Prusija mogla je samo laganim korakom napredovati prema Berlinu dok je na svakom koraku njena izvidnica i logistika uništavana od agilnih pruskih husara. Švedski i francuski naponi zaustavljeni su do kraja studenog zbog vremena i spajanja pruskih vojnika u cjelovitu vojsku od tridesetak tisuća vojnika.³⁸⁸

6.2. Bitka kod Rossbacha

Početak studenog 1757. godine francuske i austrijske snage su se udružile kod sela Rossbach spremne ponuditi bitku. Austrijanci su imali oko jedanaest tisuća ljudi, dok su Francuzi brojili oko trideset tisuća. Ipak, nespretni manevri, manjak streljiva te generalno loša logistička situacija dozvolila je Fredericku da prihvati bitku s nešto više od dvadesetak tisuća vojnika. Bitka je otpočela agresivnim napredovanjem saveznika u smjeru Rossbacha s dvije regimente austrijskih curassira u prethodnici. Pruska konjica pod zapovjedništvom legendarnog Sydilitza čekala je savezničku vojsku skrivena iza obližnjeg brežuljka pored sela raspoređena u dvije linije. Kada je saveznička konjica prišla dovoljno blizu Prusi su napali iz zasjede koristeći prvu liniju da zadrži neprijatelja a drugu da ih napadnu s krila. Rezultat je bila potpuna pobjeda i povlačenje curassira među vlastite redove. Iduća velika greška napravljena je u načinu marširanja francuskih vojnika koji su se odučili za kolone umjesto linijskog napredovanja. Prusko je topništvo počelo pucati po dvjema francuskim kolonama nanoseći teške žrtve. Disciplina Francuza

³⁸⁷ F. A. J. Szabo, 2013., 89-91.

³⁸⁸ F. A. J. Szabo, 2013., 91-92.

ubrzo popušta te njihovi vojnici počinju napuštati bojište. Idealnu priliku grabi Sydlitz te se pruska konjica daje u progon Francuza nanoseći nevjerojatne gubitke pretvarajući francusko povlačenje u bijeg. Ubrzo savezničke vojske napuštaju bojište ostavljajući iza sebe pet tisuća žrtava. S druge strane žrtve su bile minimalne, samo oko petstotinjak vojnika.³⁸⁹ Prema Duffyju Sydlitz je bio jedan od rijetkih zapovjednika konjice koji je uspio okupiti konjicu te nanijeti dva velika poraza neprijatelju u istom danu.³⁹⁰

Bitka pretvara Fredericka u mitsku figure koju njegovi suvremenici uspoređuju s najvećim herojima antike. Pobjeda kod Rossbacha posebno je naišla na dobar primjer u Velikoj Britaniji gdje je se senzacija osjetila u svim socijalnim grupama, sferama društva te lokacijama, od običnih pubova do dvorana aristokracije.³⁹¹

Bitka kod Rossbacha okrenula je ratnu sreću i dopustila Prusima da vrate dio teritorija Šlezije koji su im uzeli Austrijanci u proteklih par mjeseci, iako je bilo nekoliko poraza poput zarobljavanja generala Beverna od hrvatskih lakih konjanika.³⁹² Frederick je potom tražio još jednu otvorenu bitku.³⁹³ Točno mjesec dana nakon Rossbacha Prusi su došli u kontakt s Austrijancima kod Leuthena.

6.3. Bitka kod Leuthena

Bitka je započela sudarom dvaju prethodnica, pruske i austrijsko-saksonske konjice u kojoj su Pruski konjanici odnijeli pobjedu. Ubrzo su obje vojske došle u kontakt. Princ Karlo očekujući pruski napad s boka radi grešku te koncentrira sve snage na svoj desni bok uključujući sve svoje rezerve konjice. Grešku ubrzo koristi pruska strana te

³⁸⁹ F. A. J. Szabo, 2013., 96-98.

³⁹⁰ C. Duffy, 1986., 142.

³⁹¹ F. A. J. Szabo, 2013., 98-100.

³⁹² F. A. J. Szabo, 2013., 103.

³⁹³ F. A. J. Szabo, 2013., 100-104.

započinje s napadom na austrijsko lijevo krilo. Austrijska konjica pokušala je odugovlačiti situaciju s par juriša no zbog impotentnosti austrijskog visokog zapovjedništva nije iskorištena prilika. Ubrzo će prusko topništvo i konjica zadati težak udarac Austrijancima. U očajnom pokušaju da olakšaju situaciju na lijevom krilu austrijska konjica s desnog krila napada prusko lijevo samo da bi ih dočekali pruski konjanici iz rezerve i nanijeli im teške gubitke. Pruske dragune i cuirassire na lijevom krilu zasjeniti će podvizi pruskih husara koji sjeverno od sela napadaju austrijsko pješaštvo kojeg lome prije nego što su se stigli rasporediti šaljući ga u bijeg.³⁹⁴ Gubitak konjice, krivo raspoređeno topništvo i herojski ali uzaludan otpor austrijskog pješaštva rezultirali su kolapsom. Austrijanci su bili prisiljeni povući se s bojnog polja dok je Fridrik ostvario svoju najveću pobjedu u Sedmogodišnjem ratu. Prusi su pretrpjeli gubitke od oko šest tisuća i tristo žrtava dok su Austrijanci gubitci iznosili devet tisuća mrtvih i ranjenih uz čak dvanaest tisuća ratnih zarobljenika. Iako je bitka bila potpun uspjeh, separadni mir s Francuskom je odbijen. Beč nije reagirao ništa drukčije dok će se situacija s Rusima također ubrzo promijeniti.³⁹⁵

Bitke kod Rossbacha i Leuthena demonstrirale su taktičku briljantnost pruske konjice na bojnim poljima. Strateške implementacije konjičkog ratovanja u vidu malog rata protiv Švedske i Rusije pruske će husare također uzdignuti kao jedne od najefektivnijih konjaničkih jedinica rata. Reputacija koju će pruski konjanici steći u Sedmogodišnjem ratu pratit će ih do kraja Napoleonskih ratova. Reforme i noviteti koje je uvela Prusija postat će osnove prema kojima će se ravnati sve europske sile. Iduće promjene u strateškoj i taktičkoj poziciji konjice u ratovanju inicirati će topnički poručnik, koji će pronaći krunu u blatu, dignuti ju mačem i staviti na svoju glavu.

³⁹⁴ C. Duffy, 1986., 152.

³⁹⁵ F. A. J. Szabo, 2013., 104-118.

7. Zaključak

Razvoj i evolucija konjice kao roda vojske izložena u prvom poglavlju nije prestala s primjerima četiri velika sukoba obrađena u radu. Strateška i taktička uloga konstantno se mijenjala ovisno o političkim okolnostima, geografiji, umijeću ratovanja u danom razdoblju i potrebama bojišta. Visoki je srednji vijek imao konjanika kao osnovu političke i vojne moći koja je jenjavala s razvojem novog oružja i vojnih doktrina. Prve promjene mogu se zamijetiti već za vrijeme ranog novog vijeka na bojištima Europe. Vatreno oružje u 17. stoljeću daje konjici različitu poziciju u taktičkom, ali ne i strateškom pogledu. Oslanjanje na vatreno oružje polako prestaje kroz 18. stoljeće s fundamentalnim promjenama u obuci i ulozi konjanika u Prusiji za vladavine Fridrika II. koji vraćaju hladno oružje u ruke konjanika dok njihovi zapovjednici dobivaju sve veću slobodu u donošenju odluka vraćajući konjicu u taktičkom pogledu njezinim korijenima. Strateško korištenje konjice koje se poglavito oslanjalo na njihovu brzinu, šok cikličnih juriša i povlačenja uz taktike spaljene zemlje mijenja oblike u različitim razdobljima ali zadržava svoje osnovne postulate kroz navedene periode.

Na kraju, važno je naglasiti da razvoj i napredak u načinu korištenja konjice ne završava sa Sedmogodišnjim ratom no on mu daje finalne okvire razvoja koji će biti praćeni sve do Krimskog, ali i do početka Prvog svjetskog rata kada konjica uslijed brzog razvoja vojne tehnologije gubi smisao postojanja. Posljednji veliki sukob koji će vidjeti velike kontingente konjice po svim kutovima Europe, zajedno s velikim i hrabrim jurišima njenih flambojantnih zapovjednika, biti će Napoleonski ratovi. Juriši Murata kod Eylaua, poljskih ulana kod Somosierrae, juriši na ruske redute kod Borodina, juriš Scots graysa ili zadnji pokušaj spasa Napoleonovih snaga od Neya kod Waterlooa ostati će zapamćeni kao veliki junački potezi konjičkih postrojbi ratova s početka 19. stoljeća. Već

će Krimski rat pokazati velike nedostatke u direktnim jurišima konjanika protiv naprednog vatrenog oružja poput poznatog napada lake engleske brigade na ruske topničke položaje kod Balaklave. Američki će Građanski rat vidjeti vrhunske kampanje velikih zapovjednika konjice na obje strane koje su s različitim uspjesima odredile ishode bitki. Iako će Prvi svjetski rat zajedno s teškom artiljerijom i maksimovim strojnicama biti zadnji čavao u lijesu konjanika, konji će ostati integralni dio svake vojske sve do završetka Drugog svjetskog rata. Iako su konji i njihovi jahači izgubili poziciju na borbenim linijama, logistika će još uvijek zahtijevati plemenite životinje za prijenos dobara i oružja na razne fronte diljem Europe i svijeta. Bobene uloge proboja i juriša preuzet će oklopne postrojbe tenkova koje će promijeniti lice modernog rata. Ipak u modernoj svijesti konj i jahač ostati će simbol vojne izvrsnosti, političke moći i prestiža.

8. Sažetak

Tema rada prati stratešku i taktičku poziciju konjice u ratovanju od kasnog srednjeg vijeka do Napoleonskih ratova. Rad je podijeljen u pet većih poglavlja. Prvo poglavlje postavlja temelje za glavni fokus rada. Ono prati razvoj i evoluciju konjice od njenog prvog spomena u izvorima za vrijeme Neoasirskog Carstva do razvijenog srednjeg vijeka. Odnosno prati razvoj konjice sponzorirane od države od Asirije do kasnijih mediteranskih civilizacija koje su ju prihvatile s fokusom na Perziju, Grčku i Rimsku Republiku. Rimsko je Carstvo fokus prvog poglavlja jer se upravo u tom periodu ističu konjanici kao bitan čimbenik vojske u kontrastu s Republikom koja se oslanjala na legionare. Taj se trend nastavlja kroz srednji vijek u zapadnoj Europi gdje se vojno umijeće konjice usavršilo. Kraj prvog poglavlja opisuje konjanike, odnosno vitezove, kao najutjecajnije i najbolje vojnike njihovog razdoblja. Sljedeća četiri poglavlja daju primjere koji se baziraju na četiri velika rata u Europi u različitim periodima, Stogodišnjem ratu, Talijanskim ratovima, Tridesetogodišnjem ratu i Sedmogodišnjem ratu. Stogodišnji rat koji je trajao od prve polovice 14. stoljeća do 1453. godine prvi je primjer. Izbor rata služi kao dobar primjer sukoba iz kasnog srednjeg vijeka ne samo zbog njegova dugog trajanja već i zbog kampanja i bitki koje su bile lice rata navedenog perioda. Nakon opisa strateške i taktičke pozadine rad opisuje širi kontekst tri velike bitke rata, bitki kod Crecyja, Poitiersa i Agincourta. Navedene bitke su opisane iz strateške i taktičke perspektive s objašnjenjem zašto je francuska konjica potučena svakom prilikom provodeći suptilnu ideju da pješništvo, ukoliko je iskorišteno na pravi način, može pobijediti najjaču vojnu silu svog vremena prije pojave sofisticiranijeg vatrenog oružja. Sljedeće poglavlje posvećeno je Talijanskim ratovima. Ratovi na Apeninskom poluotoku uzeti su kao primjer radi njihove tranzicijske pozicije u povijesti ratovanja te mješavine starijih načina ratovanja uz sve veću penetraciju vatrenog oružja na bojištima. Stoga,

strateške i taktičke dispozicije vojski su veoma varirale kroz navedene sukobe. Iz ovog razloga, strateške karakteristike kampanja su objašnjene prije primjera bitki kao taktičke komponente za razliku od prošlog poglavlja. Odnosno, stalne promjene na bojištima su uvjetovale drukčiji pristup tematici. Tradicionalne vojne postulate poljuljali su topovi Karla VIII., njihov iznenadan povratak obilježen je uspjehom francuske konjice kod Ravenne, i konačno, efektivnost španjolskih arkebuzira kod Pavije protiv francuske konjice predvođene njezinim kraljem završila je poglavlje ali otvorila nova pitanja koja se nastavljaju obrađivati u radu. Efektivnost vatrenog oružja koja je postala očita u trećem poglavlju porasla je dramatično do četvrtog poglavlja u kojem je Tridesetogodišnji rat uzet kao primjer daljnjeg razvoja vojne doktrine. Poput prošlog poglavlja strateške karakteristike i kampanje su opisane prije taktičkih primjera kroz tri odabrane bitke. Razlog takvom rasporedu su konstante promjene u vojnoj teoriji i praksi kroz trajanje sukoba. Nova oružja strategije, taktike i doktrina definirala je bojišta Tridesetogodišnjeg rata. Rat, poput znanosti, postao je pitanje eksperimentiranja a ne tradicije. Iz navedenih razloga kao taktički primjeri izabrane su tri bitke, Bila hora, Lützen i Rocroi. Konačno, peto je poglavlje uzelo inspiraciju iz drugog poglavlja o Stogodišnjem ratu. Njegovi strateški i taktički razvoji su objašnjeni prije fotografije i taktičkih inovacija koje su se manifestirale u samim bitkama. S velikim promjenama u ratovanju koje se počelo u potpunosti oslanjati na vatreno oružje konjica je redefinirala svoju ulogu. Dok su konjanici Tridesetogodišnjeg rata bili primarno naoružani vatrenim a zatim hladnim oružjem pruske reforme u konjici koje je inicirao Fridrik II. su vratile koplja i sablje u ruke konjice. Stoga, Sedmogodišnji je rat označio promjenu sa spomenutim reformama koje će definirati daljnji razvoj doktrine u budućnosti. Nakon opisa reformi poglavlje završava s taktičkim primjerima dvije velike bitke kod Rossbacha i Leuthena.

Ključne riječi:

Konjica, oružja, sablje, mačevi, koplja, vatreno oružje, hladno oružje, strategija, taktika, *chevauchee*, mali rat, evolucija, razvoj, reforme, Asirija, Perzija, Rimska Republika, Rimsko Carstvo, srednji vijek, katafrakti, vitezovi, stratioti, *gendarmes*, *condottieri*, cuirasiri, husari, draguni, ulani, Kozaci, hrvatska laka konjica, poljski husari, Stogodišnji rat, Talijanski ratovi, Tridesetogodišnji rat, Sedmogodišnji rat.

9. Summary: Strategic and tactical position of the cavalry in warfare from the late Middle Ages to the Napoleonic wars

The topic of this paper follows strategic and tactical developments of the cavalry from the late Middle Ages to the Napoleonic wars. It is divided in the five main chapters. The first chapter lays the foundations for the grand scheme of the topic. It follows the developments and evolution of cavalry forces from its dawn during the Neoassyrian Empire to the high Middle Ages. Hence, it answers the question of the first state sponsored cavalymen in the Assyrian army and their adoption in the Mediterranean civilizations with focus on Persia, Greece and Roman Republic. Roman Empire in and of itself is focus during the antiquity for it paved the way for a horseman to be adopted as a very important arsenal of its armed forces in contrast to the late Republic which relied on its well drilled legionaries. That trend continued throughout the Middle Ages of the western Europe where and when the military craft of the cavalry was perfected. The end of the first chapter establishes the cavalymen in form of knights as the *creme de la creme* of the military machine of their age. Next four chapters are case studies based on four great wars of Europe in its various periods, the Hundred Years War, the Italian Wars, the Thirty Years War and the Seven Years War. The Hundred Years War as a first example spans from the first half of 14. century until its bitter end in 1453 AD. It is chosen as a good example of military conflicts of the late Middle Ages for its longevity, while its campaigns and battles represented fine portrayal of the face of war of its period. After the strategic and tactical background, the paper examines the wider context of three great battles of the war, Crecy, Poitiers and Agincourt. Those three battles are examined from a strategic and tactical point of view with explanation why was the French cavalry soundly defeated on every occasion making the subtle point that infantry, if properly used,

can defeat the greatest force of its time even before the appearance of gunpowder. Next chapter is dedicated to Italian Wars. Wars on the Apennine Peninsula were taken as a case study for its transitional position and blend of old ways of warfare and penetration of the gunfire-based weapons. Hence, its strategical and tactical disposition of armies varied greatly throughout the conflict. For this reason, strategical disposition was explained before each of the three battles unlike in the previous chapters. Everchanging situation on the battlefields yielded different approach on the subject. Traditions that were regarded as military maxims were fundamentally changed with the guns of the Charles VIII., surprising success of the French cavalry at Ravenna, and finally, the effectiveness of the Spanish arquebusiers against the French cavalry charge led by its king at Pavia. Effectiveness of the gunpowder weapons which became apparent in the third chapter was upscaled in the fourth chapter which takes Thirty Years War as an example of further development of military doctrine. Just as previous chapter, strategical disposition was explained before tactical examples of the battles for the constant changes in military theory and practice during the length of the conflict. New weapons, strategy, stratagems, tactics and doctrine defined the battlefields of the Thirty Years War. War, like science, became the question of experimentation rather than tradition. In that regard, three battles, Bila Hora, Lützen and Rocroi were chosen as an example of tactical changes that engulfed the warring parties of the conflict. Finally, the fifth chapter took an inspiration from the Hundred Years War. Its strategical and tactical developments were explained before the timeline and events that defined them. With the great changes in warfare and complete reliance on gunpowder cavalry redefined its role. While the cavalrymen of the Thirty Years War were armed with gunpowder weapons Prussian reforms of the cavalry initiated by Frederick II. returned the spears and sabers in the hands of the horsemen. The Seven Years war was the changing point with its reforms of cavalry which paved the way for

the further development of the horsemanship in the future. The torch of reforms was carried by the Prussian military which is the topic of this chapter. After the establishment of those facts the chapter ends with tactical example of two great battles of the war, battles of Rossbach and Leuthen.

Key words:

Cavalry, horsemanship, weapons, sabers, lances, spears, gunpowder, doctrine, strategy, tactic, chevauchee, small war, evolution, development, warfare, reforms, Assyria, Persia, Roman Republic, Roman Empire, Middle Ages, cataphracts, knights, stratiotes, gendarmes, condottieri, cuirassiers, hussars, ulans, dragoons, Kozaks, Croatian light cavalry, polish hussars, the Hundred Years War, the Italian Wars, the Thirty Years War, the Seven Years War.

10. Popis literature

- C. Allmand, 1988, *The Hundred Years War*, Cambridge University Press, 2001.
- Rémy Ambühl, 2013., *Prisoners of War in the Hundred Years War*, Cambridge University Press, 2013.
- A. Ayton, 1994., *Knights and Warhorses: Military Service and the English Aristocracy Under Edward III*, The Boydell Press, 1994.
- B. S. Bachrach, D. S. Bachrach., 2017., *Warfare in Medieval Europe c.400–c.1453*, Routledge, 2017.
- Martin du Ballay, *Mémoires*, ed. R. H. Laurens, Paris, 1908.
- J. Barker, 2009., *Conquest: The English Kingdom of France 1417–1450*, Harvard University Press, 2012.
- Tomas Basin, *Historie de Charles VII.*, ed. nad tra. C. Samaran, 1933.
- E. A. Beller, 1971., *The Thirty Years War*, The New Cambridge Modern History, volume IV. The Decline of Spain and Thirty Years War, eds. J. P. Cooper, Cambridge University Press, 1971.
- M. Bennett, N. Hooper, 1996., *The Cambridge Illustrated Atlas of Warfare: The Middle Ages, 768–1487*, Cambridge University Press, 1996.
- J. Black, 2002., *European Warfare, 1494–1660*, Routledge, 2002.
- M. Bloch, 1962., *Feudal Society: Social Classes and Political Organization*, vol. 2, tra. L. A. Manyon, Routledge 1989.
- M. Bloch, 1962., *Feudal Society: The Growth of Ties of Dependence*, vol. 1, tra. L. A. Manyon, Routledge 1989.
- Y. le Bohec, 1994., *The Imperial Roman Army*, tra. R. Bate, Routledge, 2000.
- J. Bradbury, 2004., *The Routledge Companion to Medieval Warfare*, Routledge, 2004.

- M. Brosius, 2021., *A History of Ancient Persia: The Achaemenid Empire*, Wiley Blackwell, 2021.
- P. Cagniard, 2007., *The Late Republican Army (146–30 bc)*, A Companion to the Roman Army, ed. P. Erdkamp, Blackwell Publishing, 2007.
- Miguel de Cervantes, 1605., *Don Quixote de la Mancha*, tra. C. Jarvis, eds. E. C. Riley, Oxford World's Classics, 2008.
- *Chronique de Normandie*, trans. and ed. G. Chastelain, W. Worchester, 1850.
- Filippo di Comineo, 1528., *Delle memorie*, 1610., Milano
- D. Cornell, 2009, *Bannockburn*, The Yale University Press, 2009.
- E. J. Coss, 2010., *All for the King's Shilling*, University of Oklahoma Press, 2010.
- John Cruso, 1632., *Militarie instructions for the Cavallrie*, Universitie of Cambridge
- A. Curry, 2006., *Agincourt: A New History*, Tempus Publishing Limited, 2006.
- T. Deszö, 2012., *The Assyrian Army*, Eötvös University Press, Budapest, 2012.
- C. Duffy, 1986., *The Military Life of Frederick the Great*, Routledge, 1986.
- H. Elton, 2007., *Army and Battle in the Age of Justinian (527–65)*, A Companion to the Roman Army, ed. P. Erdkamp, Blackwell Publishing, 2007.
- G. Forsythe, 2007., *The Army and Centuriate Organization in Early Rome*, A Companion to the Roman Army, ed. P. Erdkamp, Blackwell Publishing, 2007.
- R. I. Frost, 2000., *The Northern Wars 1558–1721*, Pearson Education Limited, 2000.
- Jean Froissart, *Chronicles*, trans. and ed. G. Brereton, 1978.
- Gutierre Diaz de Gamez, *The unconquered knight: A Chronicle of the Deeds of Don Pero Niño*, trans. and ed. J. Evans, 2000.
- *Gesta Henrici Quinti*, ed. B. Williams
- Francesco Guicciardini, *Storia d'Italia*, ed. S. Seidel Menchi, 1974., Einaudi, Torino.

- A. Goodman, 1981., *The Wars of the Roses*, Taylor & Francis Group, 1981.
- A. K. Grayson, 1996., *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 BC)*, University of Toronto Press Incorporated, 1996,
- M. Healy, 1991., *The Ancient Assyrians*, Osprey Publishing, Oxford, 1991.
- Herodotus, *Histories*, tra. A. de Selincourt, Penguin Books, 1996.
- P. Hoskins, 2011., *In the Steps of the Black Prince: The Road to Poitiers, 1355–1356*, The Boydell Press, Woodbridge, 2011.
- D. Hoyos, 2007., *The Age of Overseas Expansion (264–146 bc)*, A Companion to the Roman Army, ed. P. Erdkamp, Blackwell Publishing, 2007.
- *Illiad*, tra. S. Butler, 1898.
- L. Keppie, 1998., *The Making of the Roman Army*, Routledge, 1998.
- F. G. de Leon, 2009., *The Road to Rocroi*, Brill, 2009.
- G. Livet, 1971., *International Relations and the Role of France 1648-60*, The New Cambridge Modern History, volume IV. The Decline of Spain and Thirty Years War, eds.
- J. P. Cooper, Cambridge Universtiy Press, 1971.
- J. B. MacCall, 2002., *The Cavalry of the Roman Republic*, Routledge, 2002.
- Niccolo Machiavelli, *Arte della guerra*, ed and trans. C. Lynch, 2003.
- Niccolo Machiavelli, *The Prince*, ed. and trans. by J. B. Atkinson, 1976.
- Robert Monroe, 1637., *His expedition with the worthy Scots regiment*, 2017., Ex-classics project
- Monstrelet, *La Chronique d'Enguerran de Monstrelet*
- S. Morillo, 1999., *The "Age of Cavalry" Revisited*, The Circle of War in the Middle Ages: Essays on Medieval Military and Naval History, ed. D. J. Kagay, L. J. A. Villalon, The Boydell Press, Woodbridge, 1999.

- R. Mousnier, 1971., *French Institutions and Society 1610-61*, The New Cambridge Modern History, volume IV. The Decline of Spain and Thirty Years War, eds. J. P. Cooper, Cambridge University Press, 1971.
- K. Möbius, S. Möbius, 2020., *Prussian Army Soldiers and the Seven Years' War*, Bloomsbury Publishing, 2020.
- L. Nájera, 2015., *The Deployment of the Classics in Early Modern Spanish Military Manuals*. The Sixteenth Century Journal, vol. 46, no. 3, 2015.
- C. Oman, 1898., *A History of the Art of War in the Middle Ages*, vol. 1, Routledge, 1978.
- G. Parker, 1996., *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800*, Cambridge University Press, 1996.
- G. Parker, 2006., *The Thirty Years' War*, Routledge, 2006.
- D. Potter, 2008., *Renaissance France at War Armies, Culture and Society, c.1480–1560*, The Boydell Press, Woodbridge, 2008.
- Procopius, *Bella*, Complete works of Procopius, tra. by H. B. Dewing, 2016.
- R. Rawlings, 2007., *Army and Battle During the Conquest of Italy (350–264 bc)*, A Companion to the Roman Army, ed. P. Erdkamp, Blackwell Publishing, 2007.
- A. Seaton, 1973., *Frederick the Great's Army*, Osprey Publishing, 1973.
- C. Shaw, 2019., *The Italian Wars, 1494– 1559: War, State and Society in Early Modern Europe*, Routledge, 2019.
- I. Sherer., 2021., *The Scramble for Italy Continuity and Change in the Italian Wars, 1494–1559*, Routledge, 2021.
- M. Roberts, 1966., *Gustav Adolf and the Art of War*, Essays in Swedish History 1966.
- C. J. Rogers, 2008., *The Battle of Agincourt*, The Hundred Years War (Part II), ed. K. DeVries, Brill, 2008.

- N. Rosenstein, 2007., *Military Command, Political Power, and the Republican Elite*, A Companion to the Roman Army, ed. P. Erdkamp, Blackwell Publishing, 2007.
- Diego de Salazar, 1536., *Tratado de re Militari*, 1590., Brussels
- Marino Sanuto, *I Diarii*, ed. F. Visentini, 1893.
- N. Secunda, 1992., *The Persian Army 560–330 BC (Elite, 42)*, Osprey Publishing, Oxford, 1992.
- K. Strobel, 2007., *Strategy and Army Structure between Septimius Severus and Constantine the Great*, A Companion to the Roman Army, ed. P. Erdkamp, Blackwell Publishing, 2007.
- F. A. J. Szabo, 2013., *The Seven Years War in Europe, 1756 1763*, Routledge, 2013.
- J. Thorne, 2007., *Battle, Tactics, and the Emergence of the Limites in the West*, A Companion to the Roman Army, ed. P. Erdkamp, Blackwell Publishing, 2007.
- Thucydides, *The Peloponnesian war*, tra. M. Hammond, Oxford, 2009.
- M. G. A. Vale, 1981., *War and Chivalry*, The University of Georgia Press, Athens, 1981.
- Vegetius, *De re militaris*, prevela T. Shek Brnardić, Golden Marketing, Zagreb, 2002.
- V. Vukšić, Z. Grabašić, 1999., *Cavalry: The History of a Fighting Elite 650BC-AD1914*, Cassell, 1999.
- D. Whetham, 2008., *The English Longbow: A Revolution in Technology?*, The Hundred Years War (Part II), ed. K. DeVries, Brill, 2008.
- L. White, 1962., *Medieval Technology and Social Change*, Oxford University Press, 1974.
- C. Wickham, 2016., *Medieval Europe*, Yale University Press, 2016.

- J. W. Wijn, 1971., *Military Forces and Warfare 1610-48*, The New Cambridge Modern History, volume IV. The Decline of Spain and Thirty Years War, eds. J. P. Cooper, Cambridge University Press, 1971.
- P. H. Wilson, 2009., *The Thirty Years War*, Harvard University Press, 2009.
- G. Wrightson, 2019., *Combined Arms Warfare in Ancient Greece*, Routledge, 2019.
- Xenophon, *Cyropaedia*, tra. W. Miller, Loeb Classical Library, 1914.
- Xenophon, *The Cavalry General and On Horsemanship*, tra. H. G. Dakyns, 2014.